

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

BİR DIŞ POLİTİKA UNSURU OLARAK STRATEJİK
İSTİHBÂRAT: İRAN VE TÜRK İSTİHBÂRAT
SİSTEMLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE
MUKÂYESESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Enes ÇAVUŞOĞLU

İstanbul
Şubat-2022

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

BİR DIŞ POLİTİKA UNSURU OLARAK STRATEJİK
İSTİHBÂRAT: İRAN VE TÜRK İSTİHBÂRAT
SİSTEMLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE MUKÂYESESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Enes ÇAVUŞOĞLU

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ertan AYDIN

İstanbul
Şubat-2022

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**İran ve Türk İstihbârat Sistemlerinin Tarihsel Gelişimi ve Mukâyesesi**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlâk ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyân ederim.

.....
Enes ÇAVUŞOĞLU

ÖN SÖZ

Araştırmamda bana yol gösteren ve savunma sınavımda tezin son hâline gelmesine kıymetli katkılarda bulunan değerli tez danışmanım Prof. Dr. Ertan Aydın'a ve Prof. Dr. Nasuh Uslu'ya ve Dr. Öğr. Üyesi Necmettin Acar'a; dersleriyle bizlerin ufkunu genişleten çok değerli hocalarıma ve bilhassa Doç. Dr. Erhan İçener'e, Dr. Öğr. Üyesi Ömer Taşgetiren'e, Dr. Mehmed Ali Gemuhluoğlu'na, Dr. Nureddin Nebati'ye ve Prof. Dr. Ömer Çaha'ya; araştırmamda bana yardımcı olan Ömer Salih Köseoğlu'na, Ömer Fahreddin Karabekiroğlu'na, Ali Mert'e; yüksek lisans eğitimimde bana yardımları dokunan Yusuf Tülün'e, âileme ve Nur Sultan'a teşekkürlerimi sunarım.

Enes ÇAVUŞOĞLU
İstanbul-2022

ÖZET

BİR DIŞ POLİTİKA UNSURU OLARAK STRATEJİK İSTİHBÂRAT: İRAN VE TÜRK İSTİHBÂRAT SİSTEMLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE MUKÂYESESİ

Enes ÇAVUŞOĞLU

Yüksek Lisans, Siyâset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ertan AYDIN

Şubat-2022, 90 + xiv Sayfa

Geleneksel olarak dış politikasında sert güç unsurlarına başvuran, bölgesel rakipleriyle askerî çatışmalara girebilen, bölgesinde çıkan karışıklıklara dâhil olan, mâruz kaldığı tehditlere karşı etkili stratejik istihbârat üretimi sağlayan, İslâm Devrimi sonrası İmam Humeynî'nin velâyet-i fakih doktrini üzerine binâ edilen İran rejiminin, Şah rejimindekinin aksine sadece iç politikada değil dış politikada da stratejik istihbârata ihtiyaç duyduğu gözlemlenmiştir. Devrim sonrasında rejimin kendi bölgesinde nüfûz oluşturma çabalarıyla bağlantılı olarak dış politika üretiminde radikal değişiklikler olmuştur. İran gibi Türkiye de kendi bölgesinde nüfûz oluşturma çabasıdadır lâkin İran'ın aksine -zorunlu sınır ötesi operasyonlar hâricinde- geleneksel olarak dış politikasında yumuşak güç çalışmaları yapmaktadır. Tarihsel süreçlerinde her iki ülke de bir dış politika unsuru olarak stratejik istihbâratı kullanmışlardır. Devrim sonrası ABD tarafından görmeye başladığı ve süregelen ambargo, bölgesel aktörlerle girdiği mezhebî çatışmalar ve rejimin gücünde meydana gelen artış İran rejimini bu süreçte iddialı bir dış politikaya yönelmesine yol açmıştır. Bu çalışmada, konuyla alakalı kaynakların tespit ve tasnifi neticesinde bir literatür taraması yapılmıştır. Bu metodla tanımlar, literatür taraması özeti, stratejik istihbâratın karar alıcılar ekseninde karar verme modelleri ve liderlik tarzları bağlamında dış politika oluşum süreçlerine yansımaları ve İran-Türkiye örnekleriyle mukâyese bir tarihsel süreç dâhilinde incelenmektedir. Nihâyetinde çalışmanın temel hedefi olarak devrim sonrası İran'da; Osmanlı bakiyesi olarak devraldığı istihbârat birikimiyle ve bilhassa Hakan Fidan'ın MİT Başkanlığı itibâriyle Türkiye'de, istihbârat oluşturma, dış politikada değerlendirme biçimleri örneklerle ve mukâyeselerle ülkelerin millî benlik, idârî teşkilâtlanma ve kurumsal birikim hüviyetleri dâhilinde ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Strateji, İstihbârat, Dış Politika, İran, Türkiye.

ABSTRACT
STRATEGIC INTELLIGENCE AS A FOREIGN POLICY
ELEMENT: HISTORICAL DEVELOPMENT AND
COMPARISON OF IRANIAN AND TURKISH
INTELLIGENCE SYSTEMS

Enes ÇAVUŞOĞLU

Master, Political Science and International Relations

Thesis Advisor: Prof. Dr. Ertan AYDIN

February-2022, 90 + xiv Pages

Traditionally, the Iranian regime, which used hard power elements in its foreign policy, could enter into military conflicts with its regional rivals, was involved in the turmoil in its region, provided effective strategic intelligence production against the threats it was exposed to, and was built on the velayet-i faqih doctrine of Imam Khomeini after the Islamic Revolution, the Shah Contrary to the regime, it has been observed that strategic intelligence is needed not only in domestic policy but also in foreign policy. After the revolution, there have been radical changes in foreign policy production in connection with the regime's efforts to establish influence in its own region. Like Iran, Turkey is also trying to establish influence in its own region. However, unlike Iran, traditionally, it has been working on soft power in its foreign policy, with the exception of mandatory cross-border operations. In their historical processes, both countries have used strategic intelligence as a foreign policy element. The embargo, which was started to be seen by the USA after the revolution, the sectarian conflicts with regional actors and the increase in the power of the regime led the Iranian regime to an assertive foreign policy in this process. In this study, a literature review was conducted as a result of the identification and classification of the resources related to the subject. With this method, definitions, a summary of the literature review, the reflection of strategic intelligence on foreign policy formation processes in the context of decision-making models and leadership styles on the axis of decision makers, and a comparative historical process with Iran-Turkey examples are examined. Finally, in post-revolution Iran as the main goal of the study; With the intelligence accumulation that he inherited as the Ottoman remnant, and especially Hakan Fidan's MIT Presidency, the forms of intelligence creation and evaluation in

foreign policy in Turkey are presented with examples and comparisons within the national identity, administrative organization and institutional accumulation of the countries.

Key Words: Strategy, Intelligence, Foreign Policy, Iran, Türkiye.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖN SÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR	xii
BİRİNCİ BÖLÜM	
GİRİŞ	1
İKİNCİ BÖLÜM	
STRATEJİK İSTİHBÂRAT	6
2.1.İstihbârat Tanımı	6
2.2.İstihbârat'a Dâir Literatür Taraması Özeti.....	9
2.3.İstihbârat Çeşitleri ve Geleneksel İstihbârat Çarkı.....	12
2.3.1.Stratejik İstihbârat	15
2.3.2.Taktik İstihbârat	15
2.3.3.Operasyonel İstihbârat	16
2.3.4.Siyâsî İstihbârat.....	16
2.3.5.Askerî İstihbârat.....	17
2.3.6.ekonomik İstihbârat.....	17
2.3.7.Sosyal İstihbârat.....	18

2.3.8 .Coğrâfi İstihbârat	19
2.3.9.Biyografik İstihbârat	19
2.3.10.Ulaşım ve İletişim İstihbârat	20
2.3.11.Bilimsel ve Teknik İstihbârat	20
2.3.12.Siber İstihbârat	21
2.3.13.Medikal İstihbârat	22

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

STRATEJİK İSTİHBÂRAT, MİLLÎ GÜVENLİK VE DIŞ POLİTİKA.....23

3.1.İstihbâratın Dış Politikada Yeri ve Önemi	25
3.2.Dış Politikada İstihbârat Gerekliliği	27
3.3.Dış Politika Süreci Dâhilinde İstihbârat.....	28
3.4.Dış Politika Modellemesi ve Stratejik İstihbârat	28
3.4.1.Karar Vericiler ve Stratejik İstihbârat	31
3.4.2.Liderlik Tarzları ve Mizaç-Karakter İlişkisi	32
3.4.3.Dış Politika Amaçlarına Uygun Olarak Öncelikleri Gözetme.....	35
3.4.4.Karar Vericilerin Dış Politika Üzerinden İstihbârat Perspektifi	36
3.5.Dış Politikada Amaç ve İstihbârat.....	36
3.6.Dış Politika Tatbiki ve İstihbârat	37

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İRAN İSTİHBÂRAT SİSTEMİ.....38

4.1.İran’da İstihbârat Topluluğu	38
4.1.1.İran ve Güç Unsurları.....	38
4.1.2.İstihbârat ve Güvenlik Bakanlığı Teşkilât Yapısı	42
4.1.3.İslâm Devrimi Muhâfızları Ordusu (İDMO)	44

4.1.4.Kudüs Gücü	45
4.1.5.Besic Birlikleri (Gönüllü Seferber Ordusu).....	46
4.2.İstihbârat Topluluğunun Denetimi	46
4.3.İstihbârat ve Politika Yapımı	47
4.4.İstihbârat Sisteminin Analizi.....	48

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRK İSTİHBÂRAT SİSTEMİ.....50

5.1.Türkiye’de İstihbârat Topluluğu	50
5.1.1.Millî İstihbârat Teşkilâtı (MİT).....	50
5.1.2.Polis Teşkilâtı.....	53
5.1.3.Askerî İstihbârat	53
5.1.4.Jandarma İstihbârat	54
5.2.İstihbârat Topluluğunun Denetimi	54
5.3.İstihbârat ve Politika Yapımı	56
5.3.1.Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği (MGK)	57
5.3.2.Millî İstihbârat Koordinasyon Kurulu (MİKK).....	58
5.4.İstihbârat Sisteminin Analizi.....	59

ALTINCI BÖLÜM

İRAN VE TÜRK İSTİHBÂRAT SİSTEMLERİNİN MUKÂYESELİ DEĞERLENDİRMESİ.....61

6.1.İstihbârat Sistemlerinin Yapısı.....	61
6.2.İstihbârat Topluluklarının Farkları.....	63
6.3.İstihbârat Topluluklarının Denetimi.....	67
6.4.İstihbâratın İran ve Türkiye Dış Politika Oluşumlarındaki Yeri ve Önemi.....	70

SONUÇ	79
KAYNAKÇA	82
ÖZGEÇMİŞ	90

TABLO LİSTESİ

Tablo 3.1: Bir Devletin Tehdit ve Güvenlik Algılaması.....	23
Tablo 3.2: Bir Devletin İç ve Dış Güvenlik Algılaması	25
Tablo 4.1: İran İslâm Cumhuriyeti Kabine Seçim Süreci ve Yapısı.....	43
Tablo 5.1: MİT'in İdârî ve Mâlî Denetimlerine Tâbi Olduğu Başlıca Mevzûat.....	55
Tablo 6.1: NATO Standart Değerlendirme Metodu	64
Tablo 6.2: NATO Standart Değerlendirme Metoduna Göre İran İslâm Cumhuriyeti İçin Özet	65
Tablo 6.3: NATO Standart Değerlendirme Metoduna Göre Türkiye Cumhuriyeti İçin Özet	66
Tablo 6.4: 2021 Yılı Merkezî Yönetim Bütçe Kanunu, Ekonomik ve Fonksiyonel Sınıflandırma Cetveli (Millî İstihbârat Teşkilâtı Başkanlığı)	69

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1: Geleneksel İstihbârat Çarkı.....	13
Şekil 2.2: İran İstihbârat Çarkı.....	13
Şekil 2.3: Türk İstihbârat Çarkı.....	14
Şekil 2.4: Taktik, Operasyonel ve Stratejik Mânâda Entegre İstihbârat	16
Şekil 3.1: Dış Politikanın Temel İmkânlarıyla Araçları Arasındaki Bağlantı	27
Şekil 3.2: Dış Politikaya Yönelik Stratejik-İlişkisel Yaklaşım.....	27
Şekil 3.3: Karar Verme Şeması.....	29
Şekil 4.1: İran İstihbârat ve Güvenlik Bakanlığı Önceki ve Sonraki Sembolleri	40
Şekil 5.1: Millî İstihbârat Teşkilâtı Sembolü	52
Şekil 5.2: MİKK Koordinasyonu	59
Şekil 6.1: İran ve Türk İstihbârat Teşkilâtlarının Amblemlerinin Tarihsel Değişimi	70

KISALTMALAR LİSTESİ

AA	: Anadolu Ajansı
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AfB	: Afrika Birliği
A.g.e.	: Adı geçen eser
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı
BBC	: British Broadcasting Corporation (Britanya Yayın Kuruluşu)
CIA	: Central Intelligence Agency (Merkezî İstihbârat Teşkilâtı)
Çev.	: Çeviren
D-8	: Developing Eight (Gelişen Sekiz Ülke)
Ed.	: Editör
HUMINT	: Human Intelligence (İnsan İstihbâratı)
IMINT	: Imagery Intelligence (Görüntü İstihbâratı)
İDMO	: İslâm Devrimi Muhâfızları Ordusu (Sıpah-1 Pasdaran-1 İnkılab-1 İslâmî - İran)
İHA	: İnsansız Hava Aracı
İHAS	: İnsansız Hava Aracı Sistemleri
İKU	: İnsanlı Keşif Uçakları
İSAKEM	: İstihbârat Akademisi ve Eğitim Merkezi
İSAMER	: İstihbârat Araştırmaları Merkezi
KİK	: Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği
M.E.H./MAH	: Millî Emniyet Hizmeti Riyâseti
MGK	: Millî Güvenlik Kurulu
MİKK	: Millî İstihbârat Koordinasyon Kurulu
MİT	: Millî İstihbârat Teşkilâtı

MOIS	: Ministry of Intelligence and National Security (İstihbârat ve Güvenlik Bakanlığı - İran)
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
PKK	: Partiya Karkerên Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)
SADAT	: Uluslararası Savunma Danışmanlık İnşaat Sanayi ve Ticâret A.Ş.
SAVAK	: Sâzmân-ı Ittlâat-ı Veamnat-e Keshvar (Ulusal Güvenlik ve İstihbârat Teşkilâtı - İran)
SAVAMA	: Sâzmân Ittlâat va Amniat Melli (İstihbârat ve Ulusal Güvenlik Teşkilâtı - İran)
SIGINT	: Signal Intelligence (Elektronik İstihbârat)
SİHA	: Silahlı İnsansız Hava Aracı
ŞİÖ	: Şanhay İşbirliği Örgütü
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
vd.	: Ve diğerleri
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Çalışmanın Amacı

Uluslararası ilişkilerde ve dış politika yapım süreçlerinde devletleri güçlü kılan en önemli avantajlardan biri de devletlerin sâhip oldukları istihbârat teşkilâtlarının etkinliği ve verimli kullanımıdır. Konvansiyonel savaşların yerini gayrinizâmî harplere bırakması; soğuk savaşların biyolojik savaşlara dönüşmesi; vekâlet savaşlarının, iç savaşların, etnik çatışmaların varlığını koruması modernleşen devletleri istihbârat çalışmaları üzerinde yoğun bir rekâbete sevk etmiştir. Bir dış politika unsuru olarak stratejik istihbâratın barışta ve savaşta karar alıcılar için elzem bir araç oluşu stratejik istihbâratı, önemli bir konuma getirmiş, uluslararası ilişkilerde stratejik istihbârata bağımlı ve mündemiç bir dış politika açığa çıkarmıştır. Bugün her modern ülkede olduğu gibi ülkemizde de stratejik istihbârat ve güvenlik çalışmaları en mühim dış politika öncelikleri dâhilinde bulunmaktadır.

Bu tez, stratejik istihbârata dâir bir literatür birikimini ortaya koyup, bu literatür taramasını özetleyip, İran İslâm Cumhuriyeti'ndeki ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki uygulamaları inceleyip mukâyese yoluyla geçmiş ve gelecek arasında, iç politik ve dış politik unsurlar üzerinde bir değerlendirmede bulunup ülkelerin istihbâratı dış politikalarında nasıl kullandığını ve kullanması gerektiğini karar verme modelleri bağlamında îzah etmeyi amaçlamıştır. Mezopotamya kültürünün etkileri ve iktidârın devri sorunları gibi ortak paydalar düşünüldüğünde ve dahi sınırlarının tâ 16 Mayıs 1639 tarihindeki Kasr-ı Şirin Antlaşması'na (Farsça: Zuhab Antlaşması) varması netîcesinde, iki köklü devlet olan Türkiye ve İran'ın ilişkilerinin, geçmişten beri süregelen bir öneme hâiz olması veçhile iki ülkenin istihbârat sistemleri mukâyeseli olarak farklı bir perspektiften incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın Temel İddiası

Bu çalışma, etkili bir iç politika ve dış politika için etkin bir stratejik istihbârat teşekkülünün varlığının ve bu bağlamda etkin bir stratejik istihbâratın oluşumunda tarihî birikimin, coğrafyanın, komşu ülkelerle ve diğer ülkelerle olan ilişkilerin, kurumsal özgüvenin, ciddî bir eğitimin ve objektif bir denetimin gerekliliği

iddiasındadır.

Bu iddianın en güzel ispatı, tarihî tecrübeler ışığında da bakıldığında dünyanın süper güçlerinin ki ABD, İngiltere, Rusya vd. gibi ülkelerin etkin bir istihbârat teşekkülüne sâhip olduklarının ve dış politika oluşumlarını stratejik istihbârat disiplini bağlamında büyük bir ketûmiyetle sağladıklarının ve dahi ülkelerinde etkin görevdeki kişilerin bu stratejik istihbârat disiplini kökenine sâhip olduklarının gözlemlenmesidir.

Çalışmanın Yöntemi

Bu tezde öncelikle gerek klasik askerî stratejistlerin (Sun Tzu, Niccolò Machiavelli) gerekse de çağdaş istihbârat analistlerin (Sherman Kent, Stephen Marrin) makale ve eserleri dış politika oluşumu zemininde incelenerek stratejik istihbâratın gerekliliğinin ve uygulanabilirliğinin millî güvenlik bağlamında faydası açısından devletler için ifâde ettiği önemin kuramsal boyutu irdelenmiştir.

Ayrıca, çalışmada İran ve Türk istihbâratının tarihsel gelişimi ve mukâyesesi ülkelerin stratejik durumlarını ortaya koyan eserlerden, makalelerden, haber kaynaklarından, mâlî tablolardan ve istihbârat paylaşım raporlarından yararlanılarak analiz edilmiştir.

Bu tezle, istihbâratın İran ve Türkiye dış politika oluşumlarındaki yeri ve önemi siyâsî tarih üzerine yazılan eserlerden ve haber bültenlerine yansıyan gelişmelerden yararlanılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bilhassa İran istihbâratının dış politika oluşumunu etkileyen faâliyetlerini ortaya koymanın en önemli zorluğu İran istihbâratı hakkında dilimizde ve gerek Batı gerekse Doğu dillerinde yazılmış yeterli ve güvenli kaynağın olmaması ve İran gibi ülkelerin, gerek rejimleri ve gerekse gizlilik kültürlerinin bir aksetmesi olarak, hiçbir zaman millî güvenlik öğretilerini ve savunma politikalarını îzah etmeyi uygun görmemeleridir. Aynı şekilde Türkiye'nin de "*Kırmızı Kitap*" adıyla zikredilen bir millî güvenlik strateji dokümanına sâhip olduğuna inanılsa da; bu dokümanın halkın erişimine kapalı olması ve bu sebeple bu belgenin muhtevâsından haberdar olunamamasından ötürü aynı şekilde bir hükme varılması mümkündür. İran istihbâratına dâir kaleme alınmış en önemli kaynaklar 2013 yılında basına sızdırılmış olan 2012 yılında Federal Research Division of Library of Congress tarafından hazırlanan rapor; Carl Anthony Wege'ye âit bir makale ve Schmuël Bar tarafından hazırlanan bir çalışmadır.

Çalışmanın İçeriği

Bu tezle, Şah rejimi bakiyesi ve İran İslâm Devrimi sonrası Ortadoğu'nun en büyük istihbârat ağlarından biri olan İran istihbâratı ve Osmanlı bakiyesi Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme serüveninde jeopolitik ve jeostratejik bölgesine uygun bir şekilde gelişim gösteren istihbâratının mukâyeseli değerlendirmesiyle stratejik istihbârat çalışmalarının dış politika oluşumlarındaki yeri ve önemi irdelenmektedir.

Bu çalışma altı bölümden oluşmaktadır. 1. Bölüm (Giriş), okuyucuya çalışmanın amacı, çalışmanın temel iddiası, çalışmanın içeriği ve çalışmanın yöntemi hususlarında bir girizgâhta bulunur.

2. Bölüm (Stratejik İstihbârat), temel olarak istihbâratın ve ilgili konuların kapsamlı lâkin kısa bir tanımını ve açıklamasını sağlama girişimidir. Ayrıca burada stratejik istihbâratın, komplo teorileri ve ajan filmlerinin aksine, bir multidisipliner yapısı olduğu ve dahi konu itibâriyle ne kadar geniş bir etki alanının olduğu da gösterilir. Tüm istihbârat çeşitleri ve istihbârat çarkı bu bölümde açıklanmaktadır. Böylece okuyucu tezin başından itibaren bir istihbârat anlayışına sâhip olacak ve konuyla ilgili birçok yazılmış kaynakla tanışacaktır. Bu kaynaklardan gelen bilgiler derlenerek yeni bir îzâhat oluşturulur. Bu bölüm bilhassa önemlidir zîra çalışmanın geri kalanı bu bölümde belirtilen terimler etrafında oluşturulmuştur.

3. Bölüm (Stratejik İstihbârat, Millî Güvenlik ve Dış Politika), istihbâratın dış politikadaki gerekliliği, dış politikadaki dâhli, karar vericileri yönlendirme biçimi, liderlik tarzlarına göre dış politika oluşumu ve karar vericilerin dış politika üzerinden istihbârat perspektifi değerlendirmelerini içerir.

4. Bölüm (İran İstihbârat Sistemi), İran istihbârat sisteminin ülke sosyal ve siyâsal yapısıyla açıklanmasını içerir. Ülkenin istihbârat topluluklarının ulusal savunma ve dış politikalarına nasıl hizmet verdikleri, koordinasyonlarının nasıl sağlandığı ve denetim durumları açıklanmaktadır.

5. Bölüm (Türk İstihbârat Sistemi), Türk istihbârat topluluğunun mukâyeseli analizini içerir. Modern dönemde, istihbârat sahasında gelişmiş ülkelerin ve bölgesindeki güçlü ülkelerin istihbârat örgütleriyle ne düzeyde olduğu ve gelişim evreleri incelenir. Stratejik istihbâratın, Türk sistemi üzerinden dış politikaya katkısının nasıl olduğu üzerinde durulur.

6. Bölüm (İran ve Türk İstihbârat Sistemlerinin Mukâyeseli Değerlendirmesi), bu alanda birkaç örneğin bulunduğu bir mukâyese çalışmasıdır. İran ve Türkiye bağlamında örneğinin olmadığı, özel bir çalışmadır. Daha evvelki bölümlerde îzâhatı yapılan istihbârat sistemlerinin olumlu ve olumsuz yönleri bir özet mâhiyetinde; stratejik öncelikler, güvenlik ortamı/konuşlandırılmış güçler, yerleşik ortaklıklar, yönetim modelleri, yetenekler, kültür ve tarih bağlamında mukâyese edilmiştir. Sistemler arasında, istihbârat topluluklarının yapısı, denetim ve hesap verebilirliği ve dış politika oluşumlarındaki yeri ve önemi üzerine farklar bulunmuş ve paylaşılmıştır.

Sonuç kısmında, araştırmanın ana kavramları olan stratejik istihbârat ve dış politika üzerinden İran ve Türk istihbârat sistemlerinin açıklanması üzerine tanımlamaların ve tartışmaların ışığında Türk sisteminin gelişme evresinin nasıl ve ne şekilde olduğuna dâir incelemeler aktarılmıştır. Sonuçta, İran ve Türk istihbârat sistemlerinin millî savunma ve dış politikaya daha iyi hizmet sağlayabilme çabası bağlamında nasıl organize oldukları kadim kaynaklar ve güncel tecrübeler doğrultusunda tartışılmaktadır.

Nihâyetinde istihbârat alanında bir şeyler yazmak, istihbâratın içerdiği işin doğasının genişliği ve derinliği hasebiyle zorluklar taşımaktadır. Doğru bilgileri bulmak kadar akademik literatüre hâiz bilgileri bulmak da oldukça zor olmaktadır. Haber kaynakları tetkik edildiğinde de durum aynı şekilde görünmektedir. Birtakım sınır dışı operasyonların üzerine hazırlanan senaryolarla işler komplo teorisi üretmeye kadar gidebilmektedir. İstihbârat oluşumları doğal olarak gizli ve kendilerine münhasırdır. Bu nedenle devletlerin istihbârat sistemleri incelenirken en ince detaya kadar tanımlardan yola çıkarak bir şeyleri öğrenip analiz etmeye gerek duyulmaktadır.

Bilhassa akademik olarak ABD ve İngiltere gibi devletlerde istihbârata dâir önemli çalışmaların ve kaynakların mevcut olduğu gözlemlenmektedir. Kaynaklar incelendiğinde bu ülkelerdeki çalışmaların, Türkiye'ye nazaran literatür bağlamında çok çok ileride olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Stratejik istihbârat gibi hassas bir konu düşünüldüğünde ve bunun da üzerine İran gibi gizliliğine sıkı sıkıya bağlı bir ülke düşünüldüğünde ve her şeyin üzerine modern dünya düzeninde etkinliğini her gün artıran bir Türkiye düşünüldüğünde bilgilerin ve belgelerin mahremiyeti noktasında soru işaretleri akıllarda uyanabilmektedir. Bir araştırma esnâsında çok sıra dışı, hiç bilinmeyen, mahrem kalması gereken şeylerle

karşılaşılabilir lâkin bu çalışmada mahdut kalan kısım akademiye katkı sağlayacak olan ve herkese açık bilgilerin analizine dayanan bir birikimden müteşekkildir.

Velhâsıl bu çalışma; Uluslararası İlişkiler, Güvenlik Bilimleri ve bir nebze Siyâset Bilimi tahlilleri açısından, konuyla gerek entelektüel bir merakla ilgili kişiler gerek akademik kişiler ve gerekse farklı iş kollarındaki uygulamacılara farkındalık kazandırabilir. Araştırma sâyesinde ülkemizde daha çok *'jurnalcilik ve kompto teorisyenliği'* olarak bilinenin hâricinde bir tarzda istihbârat literatürünün varlığını hatırlatarak ve kapsamlı bir tartışma zemini oluşmasına ve yapılan tahlillere katkı sağlanarak; mevzûbahis konularda sınırlı sayıdaki bilimsel literatürün daha da zenginleştirilmesi hedeflenmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

STRATEJİK İSTİHBÂRAT

2.1.İstihbârat Tanımı

Stratejik istihbârata değinmeden önce stratejinin îzahını yapmak faydalı olacaktır. Genelde askerî bir terim olarak kullanılan strateji, askerî birliklerin savaş meydanında ne şekilde sevk ve idâre edileceğini içeren bir terimdir. Strateji lügatteki tâbiriyle sevkulceş (kavram köken olarak Arapça *sevķ* “gönderme, yönetme”, harf-i târif *el-* ve *ceş* “ordu” ile *sevķu’l-ceş*) şeklindedir (Ayverdi, 2016: 4). Osmanlı döneminde strateji “sevķu’l-ceş” askerî birliklerin muayyen bir plâna göre savaş meydanında sevk ve idâre edilmesi anlamında kullanılmıştır. 21. yüzyılda stratejinin idraki ve tatbiki daha farklıdır. Stratejinin vazîfesi, bir topluluğun bütün imkânlarını, esâs gayesi olarak savaşın siyâsî, iktisâdî, askerî bütün hedeflerinin elde edilmesi için düzen sağlamak ve yönetmektir. Burada strateji, sadece savaş döneminde değil, savaştan sonraki barış dönemini de dikkatle inceler ve sonrasına dâir hesaplar yapar. Stratejinin başarılı olması, amacı merkeze alarak araçların iyi bir şekilde sevk ve idâre edilmesine bağlıdır. Strateji, gücün doğru zamanda doğru yerde kullanılmasıdır.

İstihbârat kavramı, köken olarak Arapça haber “bilmek”ten istihbâr kelimesinin çoğul hâli olup, “alınan haberler, öğrenilen şeyler” anlamlarına gelmektedir (Ayverdi, 2016: 447). İngilizce literatüre, Latince “*intelligentia*” kelimesinden geçen kavram; “Webster’s New World” isimli sözlükte, “bilgiyi tutma, problemleri çözmek için akıl yürütme veya ortalamanın üzerinde beyin gücüne sâhip olma yeteneği”, “Collins English” isimli sözlükte, “zekâ, zeki veya zeki olmanın niteliği”, “Historical Dictionary of International Intelligence”da ise “uluslararası diplomasi ve ulusal güvenliğin gizli boyutu” olarak yer alır (Agnes, 1997: 756; Collins, 2019: 453; West, 2006: 267).

Millî İstihbârat Teşkilâtı’nın “istihbârat” tanımı, “Devlet tarafından belirlenen ihtiyaçlara karşılık olarak çeşitli kaynaklardan derlenen haber, bilgi ve dokümanların işlenmesi sonucu elde edilen üründür” (www.mit.gov.tr, 2019).

Philip H. J. Davies’e göre, devletlerin resmî kaynaklarında yer alan istihbârat tanımları; devletlerin kendi siyâsî, kültürel ve hukûkî yapıları ile bilhassa tarihî

tecrübelerine göre şekillenen ulusal güvenlik algılarındaki temel yaklaşımları yansıtmaktadır (Davies, 2002: 64).

Genel tanımlardan görüldüğü üzere, istihbârat kavramına zekâ, haber (toplama) ve bilgi (işleme) mânâları yüklenmektedir. Ancak istihbârat kavramını haberleri bir kümülide tutmak gibi algılamamak gerekir. İstihbârat başarısızlığı ve bunun önlenmesi ile ilgili çalışmaları bulunan Dwight E. Trafton istihbâratı “tıpkı ateş desteği veya lojistik gibi bir kuvvet çarpanı” olarak tanımlamaktadır (Trafton, 1994: 79). Muhakkak haber, bilgi ve dokümanların kıvrak bir zekâ ile işlenmesiyle yerinde ve zamanında kullanılması istihbâratı bir kuvvet çarpanı olarak yararlı kılacaktır.

Akademik alanda istihbârat çalışmalarının önde gelen isimlerinden biri olan Sherman Kent istihbâratın üç temel ögesi olduğunu vurgulamıştır. Bunlar; bilgi, organizasyon ve faaliyetlerdir. Sherman Kent, istihbâratın muvaffak bir eylemin esâsını oluşturmak için elzem olan bilgiye ya da doğru cevaba ulaşma gayreti olup; bu amaca yönelik gözlem ve araştırma keyfiyetine hâiz bir faaliyet/süreç türü olduğunu belirtir (Kent, 2003: 51).

Gregory F. Treverton istihbâratı, nihâi amacı politika yapıcılarının dünyayı algılama biçimlerini şekillendirmek olan bir etkinlik olarak nitelendirmektedir (Treverton, 2004: 77).

Hank Prunckun, istihbârat kelimesinin nitel ve nicel araştırma yöntemlerine dayalı kadim bir bilim olduğunu ve istihbâratın, olası ve belirsiz bulgularla karar alıcılara çözümleme, çözüm ve tercih imkânı sunduğunu belirtir (Prunckun, 2010: 2).

Prunckun, istihbâratı dört maddede temellendirir. Bunlar;

- (i) bilgi üretimi yöntem, faaliyet ve süreci
- (ii) üretilen bilgi birikimi
- (iii) bilgi üretim faaliyetini yürüten teşkilât
- (iv) teşkilâtlar tarafından üretilen raporlar ve brifinglerdir (Prunckun, 2010: 3).

Prof. Dr. Ümit Özdağ kazuistik bir tanımlamayla; istihbârat ulaşılabilen bütün açık, yarı açık ve/veya gizli kaynaklardan her türlü aracın kullanılması netîcesinde elde edilen çeşitli veri, malûmat ve bilginin genel mânâda millî veya özel mânâda millî

plândaki politikaların gerçekleştirilmesi ve millî politikalara zarar verilmesinin önlenmesi emeli ile topladıktan sonra ehemmiyetine ve gerçekliğine göre tasnif edilmesi, mukâyese edilmesi, tahlil edilerek değerlendirilmesi netîcesinde ulaşılan bilgi olarak ifâde etmektedir (Özdağ, 2017: 31).

Ertuğrul Güven istihbâratın; diplomasinin, askerî gücün, propagandanın, psikolojik savaşın, iktisâdî baskının alacağı yönü belirlemesi özelliklerine dikkat çekerek istihbâratı olmayan veya yetersiz olan bir devletin gözleri bağlı olarak hareket etmesinin mümkün olmadığı tespitinde bulunur (Güven, 2017: 105-106).

Ünal Acar, Özdağ'ın tanımına benzer bir şekilde istihbâratı, devletin genel güvenliğini muhâfaza etmek ve inkişaf ettirmek için gerek duyduğu her türlü bilgiyi, her türlü imkân ve vâsıtalarla; gizlilik, tarafsızlık, doğruluk, süreklilik ve sürat ilkelerini tatbik ederek toplaması, toplanan bu bilgilerin tasnif edilerek değerlendirilmesi, mukâyese edilmesi ve yorumlanarak muhtemel tehditlerin öngörülmesi, stratejik plânların tertiplenmesine katkı sağlayacak bilgilerin üretilmesi olarak ele almaktadır (Acar, 2011: 75).

İstihbâratı her kesimin anlayacağı bir dil ile ifâde eden Muazzez Şenel ve Turhan Şenel, "İstihbârat, hasım veya hasım olması muhtemel devletlerin niyetleri, plânları ve bu plânları gerçekleştirme kapasiteleri hakkında her biçimde haber toplama veya bilgi sâhibi olmadır" (Şenel, 1997: 32).

Toplumbiliminde istihbâratın fonksiyonuna yoğunlaşan Mahir Kaynak, Türkiye'de istihbâratın yanlış şekilde algılanmasını eleştirirken, güçlü ülkelerde istihbâratın devlet güvenliğinde sâhip olduğu kilit role dikkat çeker. İstihbâratın ne olduğuna dâir genel tanımlardan ziyade ne olmadığını îzah eder. Kaynak'a göre; ne istihbârat, kalın ve yüksek duvarlar arkasında yürütülen bir faâliyet ne de istihbâratçı, karanlık işler çeviren, kendini kanunlara bağlı saymayan bir yapı içerisinde yer alan kişidir (Kaynak, 2009: 39). Özdağ da yanlış propagandalar netîcesinde, istihbâratı bir dedikodu, bir ispiyonlama, kesinlikle uzak durulması gereken bir faâliyet şekli olarak gösterilmesini eleştirir (Özdağ, 2002: 109).

Daha geniş bir noktainazarla bakılıp değişik târifler bir araya getirildiğinde, istihbârat kavramına dâir genellikle bazı ayırt edici şeyler ön plâna çıkmaktadır. Bu sûrette istihbârat; maksatları ve vâsıtaları bakımından spesifik bir vâkıa karşısında onu tanıma, ortaya çıkarma, kavrama ve yapılması gerekenler hakkında plânlama, hüküm

verme, tedbir alma, teyakkuz hâlimden taarruz hâline geçme, strateji geliştirme ve bir yol-yöntem üretme gibi esas öğeleri yapısında bulundurur. Bu minvâlde maksatlara yönelik olarak, yine husûsî vâsıtalar ya da usûliyatla bilgi toplama, kendisine münhasır şekilde bilgiyi analiz etme, işe yarar şekilde kullanma ve aksiyona geçme faâliyeti de istihbâratın dâhilinde tanımlanmaktadır.

Bir özet mahiyetinde Merve Seren bu konuyu şöyle ele almaktadır: “Herhangi bir zaman dilimi sınırlaması olmaksızın, hatta en müşkül şartlar altında dahi, istihbâratın oynaması gereken ilk ve mühim rollerden birisi; siyâsî karar alıcılara, ülkenin sınırları dâhilinde ve hâricinde üstünlük ve yarar sağlayan imkân ve nitelikleri elinde bulundurmasını mümkün kılacak keyfiyete hâiz raporlar ve analizler sunmasıdır” (Seren, 2017: 229).

2.2.İstihbârata Dâir Literatür Taraması Özeti

İstihbârata dâir önemli hususlardan birisi de kısıtlı da olsa bir teori çalışması yapılmasıdır. İstihbârata dâir yapılan bu teori çalışmasını, teori kavramının teşekkülünün zorluğu sebebiyle bir literatür taraması özeti olarak ifâde etmek daha sağlıklı olacaktır.

Teori kavramı köken olarak (Fr. *théorie* < Lat. < Yun.) dayanır ve Türkçeye nazariye, kuram olarak tercüme edilir (Ayverdi, 2016: 675). Sistemli bir şekilde bilinen veya gözlenen olayların ifâdesi ve açıklaması olarak öne sürülmüş veya kabul edilmiş düşünceler, ifâdeler sistemi; bir bilime temel olan fikirlerin sistematik ifâdesi hâlindeki kurallar bütünü olarak tanımlanan “teori”, tarihsel süreçte devletlerinin güvenliklerini sağlamaları açısından ileri düzeyde bir öneme sâhip istihbârat sahasında da esas teşkil eder. Lâkin akademik sahada ya da bilimsel sahada yapılan çalışmaların yetersiz kaldığı gözlenmektedir. Temelde daha çok tarihî kaynaklara dayalı, istihbârat teşkîlâtlarının gelişimlerine ve faâliyetlerine yönelik, profesyonel istihbaratçıların meslekî deneyimlerini, istihbârat toplamadaki bilimsel ve teknolojik gelişmeleri ve ilgi uyandırıcı gizli operasyonları ön plâna çıkararak bir istihbârat literatürü taraması görülmektedir.

İstihbârat bilimi üzerine bir teori binâsı kurulması konusunda yetersiz kalınmasında şüphesiz sadece belirli konular üzerindeki alaka ve istek söz konusu değildir. İnsan ve toplum bilimleri üzerine düşünen, araştıran, yazan akademik muhitin konu ile ilgili birçok eleştirisi olmasına rağmen teori, yöntem bilimi ya da bilgi kuramı çalışması

yapmakta etkin ve istekli olmadığı görülmektedir.

Bâriz bir ustasının olmadığı ve hâliyle herkesin ustasız çırak olarak kaldığı istihbârat teorisinin gelişimi için Michael Warner, iyi bir teori için, her şeyden evvel net bir tanıma ihtiyaç olduğunu savunur (Warner, 2002: 35). David Khan, istihbârat teorisinin; tarihsel, matematiksel ve psikolojik olarak tahkik edilmesini ve denemeye açık görüşler ileri sürmesini belirtir (Khan, 2002: 5).

Şüphesiz istihbârat üzerine bir teori oluşturulacaksa burada plânlama, toplama, işleme, üretim ve dağıtım olarak beş sacayağı bulunan geleneksel istihbârat çarkını göz ardı edemeyiz. 21. yüzyılın ilk anları itibâriyle tecrübe edilen 11 Eylül terör saldırıları ve akabinde İkinci Körfez Savaşı ve dahi Arap Baharı sürecinde artan içtimâî şuura ve Batılı siyâsal söylemlere bakıldığında istihbârata yüklenen değer, ulusal ve uluslararası güvenlik boyutunda tarihsel süreçte hiç görülmediği kadar âşikârdır.

İstihbârat teorisi veyahut istihbârata dâir bir literatür taraması özeti; hâricî politikalar ve güvenlik politikaları kapsamında ortaya koyulan vaziyete binâen daha kapsayıcı ve daha pratik bir seviyede ele alınmalı ve bu bağlamda istihbârat ile uluslararası ilişkiler üzerine yapılan çalışmalar arasında dinamizm sağlanmalıdır. Akademisyenlerin yönelttiği eleştiriler ve kullandıkları önermeler mukâyeseli bir bakış açısıyla incelenerek istihbâratın günümüzdeki ehemmiyetinin aksine akademik sahada kifâyetsizce mesele edilememesine sebep olan hususlar açıklanmalıdır.

Bu mânâda, terörizmle mütemadiyen yapılan mücadele ile yaşamayı bilmenin, istihbârat ile de yaşamayı gerektirdiğini düşünen Wesley Wark'ın görüşü karşı konulamaz bir durumu yansıtmaktadır (Scott ve Jackson, 2004: 22). Bu karşı konulamaz durum istihbârat sahasında çalışan bilim adamları için hem gerçeklerle yüz yüze kalıp çözüm bulmayı hem de uluslararası politikalarda bu denli mutlak bir güce sâhip istihbâratın gelişimine ve teorisyenliğine uyum sağlamalarını gerektirir. Bir terör saldırısı netîcesinde; espionaj konusunda mutlak güçlü olunması, istihbârat toplamada teşkilâtlanma ve koordinasyonun sağlanması, istihbârat analizlerinin ivedi ve sağlam bir şekilde yapılması, politikacıların çalışmanın önemine inanmalarının, güvenmelerinin ve desteklemelerinin alt yapısının oluşturulması literatür taramasının özetinin gerçeğidir.

İstihbârat konusunda yapılacak literatür taramasının özeti mâhiyetindeki çalışma kapsamında akademik seviyede ileri derecede çalışmaların yapılmasının ve

geliştirilmesinin önünde birtakım başka engeller de vardır. İstihbârat, bir ülkenin iç güvenliğini mi yoksa dış güvenlik ve savunma politikalarını mı tanımlamalı, çözüm bulmalı ve kuramlaştırmalıdır? Burada şu söylenebilir ki bu kavram uluslararası ilişkilerin en az anlaşılan ve en çok eksik kalmış meselelerinden biridir. Tanımlamanın zorluğu îtibârıyla bir çalışmanın/meselenin üst başlıkta uluslararası ilişkilerdeki yerini alt başlıkta ise istihbârat sahasındaki yerini belirlemek oldukça zordur. Uluslararası ilişkilerde kuramlaştırmaya yardımcı araçlar silah, ticâret, propaganda, diplomasi iken örtülü operasyonları geleneksel dış politika unsurlarından ayırıp salt istihbârat gelişimine nasıl dâhil edeceğiz? Temel soru şu ki örtülü operasyonlar devlet işlerini düzenleme ve yürütmeye eylem mi yoksa bilgilendirme için bir araç mı? Bunlarla birlikte istihbâratın teorik çalışmalarında karşımıza çıkan arşiv belgeleri, tutanaklar, gazete kâğıtları, röportajlar, haberler, tanıkların aktardıkları, biyografiler-otobiyografiler, hatıratlar vb. gibi kaynaklar hem sınırlı, hem doğrulukları tartışmalı, hem güven vermeyen ve tarafsızlıkları güçtür.

Bir başka husus Siyâset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ve Toplum Bilim alanlarında çalışan akademisyenlerin, çok az ilgi gösterip katkıda bulunamamaları sebebiyle istihbârat kavramı üzerindeki eksikliğin giderilememesidir. Örneğin; askerî istihbârat konusunda Sun-Tzu'dan sonra onun kadar istihbârata önem ve ilgi gösterilmemiştir.

İstihbârat bilimi, uygulama açısından çok müsaittir ki hatta teoriden de fazla uygulama ağırlıklıdır. Diğer bilimlerden ayrı olarak teoriden fazla uygulama açısından büyük öneme hâiz bir potansiyel taşımaktadır. Bu mânâda denilebilir ki istihbârata dâir yapılacak bir teorik çalışma uygulamadan ayrı gelişim sağlayamaz ve teori ile uygulama birlikteliğiyle ilerleme sağlayabilir. CIA'in eski analizcilerinden olan akademisyen Stephen Marrin'e göre bu birliktelik olması gereken düzeyde olmayıp bilim ve uygulama arasında hâlen küçük diyemeyeceğimiz kadar bir boşluk vardır. Marrin'in temel görüşü; bu boşluk doldurulduğu takdirde istihbârat analizi çalışmalarının bilimsel ve pratik seviyede potansiyel değerinin meydana çıkacağı yönündedir. Bunun için de akademik saha çalışanlarının ve uygulayıcıların birbirlerinin alanlarına ilişkin farkındalık oluşturup ilgilerinin artması, iki tarafın işbirliğine dayanarak hareket edip katkı sağlama azimleri gereklidir (Marrin, 2012: 30).

Davies ise istihbârat hakkında teoriler konusunu ele alırken, teorinin uygulamadan ziyâde istihbârat çalışmalarında kullanılmasına ilişkin değerlendirip, tamâmıyla farklı

meselelerden müteşekkil bir perspektif sunar. Davranış ve sosyal bilimlerin çeşitli tür ve seviyedeki bütün teorilerinin istihbârata uygulanabileceğini söyler. Örnek olarak da ABD’de Richards Heuer, Roberta Wohlstetter ve Harold Wilensky’nin psikoloji, örgütsel davranış, yönetim teorisi; İngiltere’deki Ken Robertson ve Peter Gill’in siyâset sosyolojisi kaynaklarından istifâde ettiğini gösterir. Ayrıca CIA’de, yakın zaman önce ve farkındalık oluşturacak şekilde, istihbârat analizlerine etnografya ve antropoloji uygulanmıştır (Davies, 2009: 193).

Özetle, Batılı ülkelerde istihbârat alanına dâir teorik çalışmalara ve politika analizlerine meşgale veren çokça ve esaslı bilimsel/akademik yayın olmasına rağmen Türkiye’de bu keyfiyete sâhip çalışmaların son kertede mahdut olduğu görülmektedir. Hakîkaten Türkiye’de bu sahada bir literatür taraması yapıldığında ekseriyetle teorisyenler değil bürokratlar (polis, bekçi, asker, ajan vs.) tarafından hazırlanmış, erişime sınırlı, görevlilere mahsus ve eğitim mâhiyetinde bilgiler içeren kaynaklara rastlanmaktadır. Bu meselelere dâir müşahhas dokümanlara ulaşmanın zorluğu sahanın bilimsel, akademik ve kurumsal seviyede ihmâline sebep olmuştur. Aksi takdirde bu sahada bilimsel çalışmalara ihtiyacın olmaması ile yetersiz kalmış değildir.

O kadar ki, Türkiye’de istihbârata dâir neşriyat ekseriyetle jurnalcilikten nasibini almış olup, ya ticârî endişelerle piyasaya sürülmüş ya da gündemin nabzını tutup toplumun merakını giderme gâyesi taşımaktadır. Bilhassa, araştırmacı gazetecilik nezdinde yapılan çalışmalar bu cihettedir (Seren, 2017: 249).

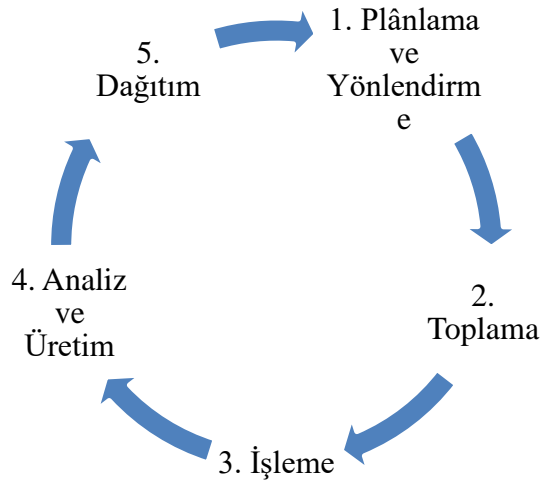
Muhakkak, istihbârat konusunun son raddede mahrem ve nârin oluşu, nakledilen mâlûmat ve olayların bilimsel bir yöntemin mahsûlü olamayacağına dâir genel kabul Türkiye’de bu alandaki bilimsel çalışmaların eksikliğini îzah etmektedir. Bu sebeple bu sahada yapılan çalışmalar komplo teorisi üretkenliği ile karşı karşıya kalıp, bu konuda araştırmacıları tedirgin etmektedir. Batı’ya kıyasla güvenlik ve istihbârat sahasında literatür taramasını tüm kaynaklarda yapabilmek güçtür. Akademisyen ve araştırmacılar için çalışma serbestisi ve kaynaklara erişmek edinilen bilgilerin siyâsî manipülasyon malzemesi edilme korkusunu veyahut gerçeğini aşamayıp bu konuda bir ilmî terbiyenin oturmadığını kabul etmek gerekmektedir.

2.3.İstihbârat Çeşitleri ve Geleneksel İstihbârat Çarkı

Literatürde geleneksel istihbârat çarkı olarak anılan ve günümüzde daha karmaşık ve

çetin süreçleri ve alternatif metotları ihtivâ eden; ham bilgilerin toplanması, sınıflandırılması, değerlendirilmesi, tahlil edilmesi ve çıktı hâlinde dağıtılması sürecini oluşturan faaliyetlerin bütününe istihbârat üretimi denir.

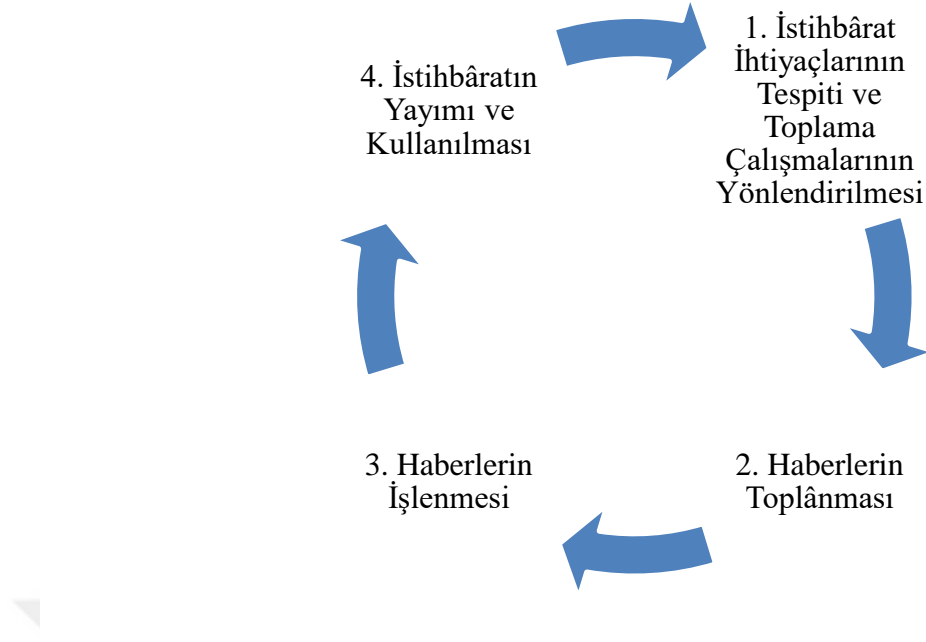
Geleneksel istihbârat çarkı, birbirini tekrarlayan beş kademeli bir süreç olarak tasvir edilir. Sırasıyla; plânlama yönlendirme, toplama, işleme, analiz ve üretim ve nihâyet dağıtım şeklinde bir çarktan oluşur. Bu temel süreç, bazen farklı uygulamaları barındırır da, genel hatlarıyla bakıldığında çoğu istihbârat üretim çarkları benzer bir görünümündedir.

Şekil 2.1: Geleneksel İstihbârat Çarkı (Seren, 2017: 251).

Şekil 2.2: İran İstihbârat Çarkı

Şekil 2.3: Türk İstihbârat Çarkı (Seren, 2017: 253).

Son dönemde bir literatür taraması yapıldığında; geleneksel istihbârat çarkının bir dizi eleştiriye maruz kaldığı ve bazı alternatif metotların tartışıldığı gözlemlenir. Birtakım akademisyenler ve profesyonel istihbâratçılar hemen hemen aynı şeyler üzerine binâ edilen geleneksel istihbârat çarkının süreci anlatmaya dâir yardımcı olup sistemin resmedilmesi noktasında çok yetersiz kaldığını belirtmektedir. Çarkın, peşi sıra bir süreç olduğunu ve ihtiyaçlar, geri bildirimler, istihbârat üretimi ve kullanımı arasındaki iş ilişkisi, her evrede tekrarlanan birçok işlemler, tüketim gibi hassas etmenleri göz ardı ettiğini tenkit ederler ve geliştirmeye gayret ettikleri yeni modellerine bu öğeleri ilâve ederler (Gill and Pythian, 2006: 22-46).

İstihbârat çarkı, yüksek ihtimâl istihbâratın neler toplayıp politika ihtiyaçlarına dâir nasıl çıkarımlar yapıp cevaplar verebilme mâhiyetinde faal olur. Hâliyle, hazırlanan istihbârat raporları çarkın girdileri olup, çıktıları ise karar vericilerin ya da harekete geçecek kişilerin anlayışlarını inşâ etmektir. Bu inşâ ise, ardışık ve ayrık çarklar ile değil, sürekli işleyen bir süreç himâyesinde gerçekleşir (Treverton, 2004: 106-107).

İstihbâratın ihtiyaçları, bilhassa hedefleri ve kaynakları bakımından yerler, kişiler, örgütler ve nesnelere dir. Bir ülke, politik karar alıcıların taktiksel ve stratejik düzeyde imzâ atacakları kararlara ya da yol haritaları olacak politikalara katkı sağlamak ve yardımcı olmak esâsıyla istihbâratı bu grupta toplar. Bu mânâda istihbârat tahminler ve tedbirler ile ilgilenir ve belirsizliğin oluşturduğu bir şeydir (Sapp, 1974: 45-46).

İstihbârat çarkında, gereksinim sahalarının plânlanması ve yönlendirilmesinden sonraki bilgi toplama aşaması hassas bir önem içermektedir. Zira bu denli geniş bir sahada hareket etmeyi gerektiren faaliyetlerin ihtiyaçlarının hangi bilgi toplama aracı vâsıtasıyla karşılanacağını iyi belirlemek elzemdir. Gelişen teknolojiyle hangi şartlarda, hangi tekniklerle, hangi kaynakların evvel olarak toplanacağı ve bunların nasıl ve ne biçimde kullanılacağına karar vermek paradoksal bir şekilde güçleşmiştir (Seren, 2017: 274).

Ayrıca bilgi toplama kavramı uygulamada iki farklı mânâ taşıyabilmektedir. Birincisi plânlama aşamasından ham bilgilerin dağıtımına kadar bütün süreci, ikincisi ise süreçteki aşamalardan herhangi birisinde istihbârat değeri taşıyan bilgilerin toplanmasını ifade eder.

2.3.1.Stratejik İstihbârat

İstihbârat alanında birçok çalışmaya sâhip Özdağ, “*İstihbârat Teorisi*” adlı kitabında stratejik istihbâratı, bir devlet için gelecekte baş gösterebilecek fırsatları, tehditleri araştırıp saptayarak ve ilerisi için göz önünde tutarak, karar alıcıların önüne olabilecekler ile alakalı alternatifler sıralayarak onların siyâset üretme sürecini daha doğru bir zemine çekmek uğraşısı olarak tanımlamaktadır (Özdağ, 2017: 131).

Stratejik istihbârat, çoğu zaman ulusal hükûmetler tarafından askerî, siyâsî, diplomatik ve ekonomik meselelere dâir çok büyük bir zeminde yer alan istihbârî bilgilerin elde edilip işlenmesiyle ulusal ve uluslararası seviyede askerî, siyâsî, diplomatik ve ekonomik plânların oluşturulabilmesi faaliyetlerinin yapılabildiği bir sahayı îzah eder.

Stratejik istihbârat, edinilen ve işlenen bilgilerin mevzû, muhtevâ, hassâsiyet ve ehemmiyet bakımından işlevsel mânâda istihbâratın en yüksek seviyesini temsîl eder.

2.3.2.Taktik İstihbârat

Taktik istihbârat, bilhassa günümüzde terörizmle yapılan mücadelede önem arz etmektedir. Genellikle askerî sahada rastlanan ve harp alanında kullanılan bir istihbârat türü olup, çoğu zaman harekâtı koordine edenlerin gereksinim duyduğu biçimde; düşmanın fizikî durumu, konumu, olanak ve yetenekleri, amaç ve zayıf noktaları hakkında talep edilen istihbârat bilgileri için düzenlenir.

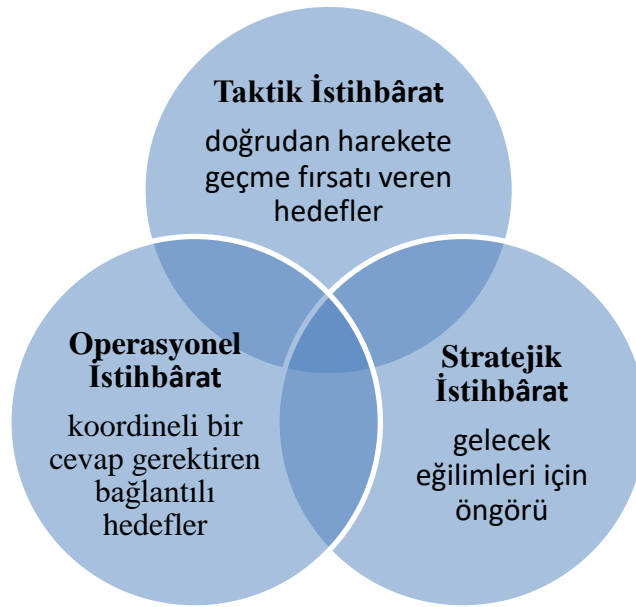
2.3.3.Operasyonel İstihbârat

Operasyonel istihbârat, stratejik ve taktik istihbâratı birbirine bağlayarak bir köprü

vazifesi gören, stratejik hedeflerin ele geçirilmesinde gereksinimleri karşılayacak verileri sağlayan bir kapsam dâhilinde yorumlanır (Cox, 2009: 11).

Taktik istihbârata nispetle daha büyük bir sahada gerçekleştirilen harekât plânlarını ve uğraşlarını desteklemek için düşmanın nerede, nasıl ve ne zaman faâliyete geçeceklerine yönelik tahminlerde bulunur.

Operasyonel istihbârat, Prusyalı yönetici Von Bülow tarafından 1792’de ortaya atılmış bir kavramdır. Bununla kasıt oldukça yüksek mahâlde bulunan, lâkin nihâî siyâsal karar alıcı olmayan kişilerin yaptığı istihbâratdır. Bu çerçevede Von Bülow, büyükelçileri, ordu ve başkomutanlarını operasyonel istihbâratçı olarak nitelendirmiştir (Yakın, 1969: 37).

Şekil 2.4: Taktik, Operasyonel ve Stratejik Mânâda Entegre İstihbârat (Özdağ, 2017: 141).

2.3.4.Siyâsî İstihbârat

Klasik istihbârat algısı askerî istihbârat ile başlar ve hedef ülkenin askerî gücünün incelenmesi gerektiği havası oluşturur. Oysa ki, bir ülkeyi incelemeye onun siyâsal sisteminden başlanmalıdır. Siyâsî istihbârat, stratejik istihbâratın kalbini oluşturur (Şenel, 1997: 46). Bir ülkenin tarihi, anayasal yapısı, hükûmetin etkinliği, dış politika uygulamaları, politik partilerin durumu, ülkenin politik kültürü, baskı grupları, seçim süreci, yıkıcı ve bölücü faâliyetler, propaganda faâliyetleri, politik psikoloji gibi

konular, siyâsî istihbâratın ilgi alanları arasındadır (Girgin, 2003: 68-75). Bir ülkenin iç ve dış politikalarında muvaffak olabilmesi ve askerî istihbârat faâliyetlerinden olumlu sonuçlar alabilmesi siyâsî istihbârat başarısına bağlıdır.

İstihbârat alelâde bir askerî silah değil, aslında siyâsî bir araçtır. Çünkü savaşlar, siyâsetin devamı ise, istihbâratın hedefleri de siyâsî nitelik taşıyacaktır. Sosyal, iktisâdî ya da teknolojik meseleler de hakikatinde kendi dâhilinde siyâsî endîşeleri barındırırlar (Bowers, 1984: 170-171). Bu minvâlde, birçok sorunun siyâsî istihbâratın alanına girdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Siyâsî istihbârat analizi yaparken göz önünde bulundurulması gereken unsurları şöyle sıralayabiliriz: Tarih, Anayasal Sistem, Dış Politika, Siyâsal Partiler, Politik Kültür, Baskı Grupları, İç Politika ve Seçim Süreci, Bölücü Gruplar, Propaganda Gücü, İstihbârat ve Polis Teşkilatının Gücü ve Konumu.

2.3.5. Askerî İstihbârat

Klasik bir tanımlama ile askerî istihbârat, bir ülkenin askerî kapasitelerini, savaş kabiliyetlerini, çarpışma gücünü ve yeteneklerini kavramak için yapılan istihbâratır. Veyahut askerî istihbârat, yabancı ordular ve hava, deniz ve karadaki harekât bölgeleri ile alakalı, arazi ve iklim şartlarını da kapsayıcı biçimde yapılan istihbârat faâliyetidir (Caşın, 1996: 93-94).

Askerî istihbârat, askerî meselelerde ilgili mercileri bilgilendirmek ve böylece millî savunma politikasının ve plânlanmasının oluşmasına katkı sağlamak ve dahi askerî operasyonlara destek olmak durumundadır. Terörizm, karşı ayaklanma ve gayr-ı nizâmî harp meselelerinde askerî istihbâratın her dâim hazır ve operasyon faâliyetlerine uyumlu olması gerekmektedir.

2.3.6. Ekonomik İstihbârat

Ekonomik güç, bir ülkenin en önemli millî güç unsurlarından birisidir. Ekonomik istihbârat, diğer istihbârat türleriyle entegre olmakla birlikte ülkenin genel ekonomik durumu, tarım, ticâret, sanayi, para ve finans politikaları, üretim ve stok gücü ve ekonominin kontrolünü sağlayanların incelenmesidir.

21. yüzyılda küresel bir güç hâline gelmek isteyen ülkelerin evvelâ güçlü bir ekonomiye hâiz olmaları, salt kendi gelişmişlikleri için değil aynı zamanda rakiplerine karşı da güvenlik ve avantaj sağlayabilmeleri için elzemdir. Dünya üzerinde meydana

gelen ekonomik faaliyetler hakkında bilgi sâhibi olmak siyâseten atılacak adımları belirlemeyi ve ulusal ve uluslararası güvenlik stratejilerini iyi bir şekilde plânlama olanağını sağlar. Bu minvâlde, bir ülkenin stratejik öneme hâiz ekonomik kaynaklarını millî ve mânevî değerler bünyesinde hayatî meseleler olarak ele alıp ihmâl edilmeyecek bilinçte bir gizlilik ve sadakatle yönetmesi gerekmektedir.

2.3.7.Sosyal İstihbârat

Sosyal istihbârat, sınırsız bir bilgi kaynağıdır. Sosyal sahada etkili bir güç odağı olan sivil toplum kuruluşları, sendikalar, dernekler aracılığıyla yapılan faaliyetler siyâsî nefeceler doğurup siyâsî istihbâratın konusu da olabilmektedir. Dolayısıyla sosyal istihbâratın ve siyâsî istihbâratın mütemadiyen dirsek teması söz konusudur. Örneğin; yakın zamanımızda vukû bulan Arap Baharı'nın patlak verdiği noktada kitlelerin hareketinin tahmin edilebilirliği, dış güçlerin etkisinin hesaplânması, siyâsî ve sosyal analizlerin yapılması ve ayrımı sosyal istihbâratın üzerinde durması gereken çok geniş bir alanın içerisinde yer aldığını göstermektedir.

Özdağ, sosyal istihbâratın sekiz temel alana yöneldiğini söyler. Bunlar: Nüfus (Yerleşim, artış oranı, yaş ve cinsiyet, yapısı, iş gücü, göç, askerlik çağındaki erkek nüfus, ırk grupları, etnik gruplar); Sosyal karakteristikler (Etniklilik, aşiretçilik, sosyal skala, resmî ve gayriresmî örgütler, sosyal hareketlilik, mülkiyet düzeni uygulaması); Kamuoyu ve bu çerçevede basın-yayın araçları; Eğitim; Din (Dinin yapısı, dinî grupların karar alma süresine etkileri, dinî gruplarla devlet arasındaki çatışmalar, dinî gruplar arası ilişkiler); Sağlık ve sosyal güvenlik sistemi; Genel kültürel özellikler ve Zihniyet analizidir (Özdağ, 2017: 84-85). Buna göre, sosyal istihbârat perspektifinde etkin bir çalışma yapan istihbârat örgütleri; bünyelerinde sosyolog, antropolog, psikolog, etnograf, siyâset bilimci, istatistikçi, sosyal psikolog, teolog gibi farklı meslek ve uzmanlık gruplarından gelen personel istihdam etmekte ya da bu alanlarda bilgi üreten üniversiteler, düşünce kuruluşları ve enstitülerle yakın işbirliği içerisinde hareket etmektedirler.

2.3.8.Coğrâfî İstihbârat

Coğrafya, kara ve denizlerin durumunu, yeryüzündeki engebeleri ve iklimleri, her bölgede yetişen ürünleri, mâden, bitki ve canlıları, ticâret ve sanâyi faaliyetlerini, milletlerin yerleşme alanlarını, devletlerin kapladığı yerleri, sınırlarını, şehir ve memleketleri ve yeryüzüyle ilgili bütün hususları inceleyen ilimdir (Ayverdi, 2016:

234). Coğrafya, millî güç unsurlarını haritaya işleyen bir bilimdir (Özdağ, 2017: 96).

İstihbârat çalışmaları esnasında coğrâfi istihbârat ve askerî istihbârat arasında bir bağ vardır. Bu sebeple, coğrâfi istihbârat değerlendirilirken askerî operasyonlar esnâsında karar alıcıların belirlenen bölge ile ilgili edinmesi gereken coğrâfi bilgiler hayâtî düzeyde elzemdir. Coğrâfi donelerin toplanıp düzenlenmesi ve akabinde analizlerinin yapılması ve raporlanması operasyonda görevli kişilerin karar almalarına yardımcı olur. Özdağ'a göre, askerî hedeflerin güçlü müdâfaası ve taarruzu yedi faktörün iyi bir şekilde analiz edilmesine bağlıdır. Bunlar: Yer ve yer şekilleri, sınırlar; Kıyıları ve çıkarma alanları; Hava koşulları; Topoğrafisi; Kentsel alanlar; Askerî coğrafya bölümleri ve stratejik alanlar ve iç yollardır (A.g.e.: 98).

Bunlarla birlikte coğrâfi istihbârat, sadece askerî operasyonların muvaffakiyeti için değil; mâmâfih dost ya da düşman ülkelerin siyâsî ve ekonomik durumlarının analizi ve buna dâir oluşturulacak iç ve dış siyâsetin belirlenmesi için de elzemdir.

2.3.9. Biyografik İstihbârat

Biyografik istihbârat, bir ülkenin siyâsî, iktisâdî, askerî, kültürel yönden toplum hayatında mevcut olan veya önem arz eden şahıslarla olduğu kadar şüpheli ve gizli ilişkiler içinde olan kişilerle alakalı olarak edinilen özel ve tüzel vasıf taşıyan bilgileri içerir. İstihbârat örgütleri; ülkelerindeki ve başka ülkelerin yönetimindeki kişilerin ve gelecekte ülke yönetiminde söz sâhibi olması tahmin edilen kişilerin, vip (*very important person*) ve cip (*commercially important person*) sınıfındaki kişilerin, örgütün kendi müntesiplerinin ve dahi yabancı ajanların, mültecilerin, teröristlerin, diplomatların, güvenlik gücü personellerinin, stk temsilcilerinin, kanaat önderlerinin, iş adamlarının, akademisyenlerin, sanatçıların, basın mensuplarının vb. üzerinde kapsayıcı bir çalışma yaparlar.

Bilhassa siyâsî liderlerin zayıflıkları, güçlü yanları, bağlantıları, okudukları, günlük bilgi kaynakları, kişisel sorunları istihbâratçıların onların üzerinde tahminlerde bulunabilmeleri için temel teşkil etmektedir. Örneğin; Mossad'ın Suriye eski lideri Hâfız Es'ad'ın idrarını çalarak analize tabi tutup, hangi ilâçlarını aldığını tespit etmesi, ilâçlardan yola çıkarak ne kadar ömrünün kaldığını ve kalan ömründe Golan Tepeleri konusunda ne yapacağını görmeye çalışması, biyografik istihbâratın mükemmel denecek örneklerindedir (www.hurriyet.com.tr, 2000).

Uzun zaman alan ve detaylı bir çalışmanın sonucu olan biyografik istihbârat,

hedeflenen şeyin vasfına göre stratejik istihbârat için çok kıymetli donelerin yer aldığı bir bilgi birikimidir.

2.3.10.Ulaşım ve İletişim İstihbâratı

Ulaşım istihbâratı; bir ülkenin demiryolu, denizyolu, karayolu, hava meydanları, limanları, boru hatları gibi ulaşım ve altyapısına dâir teknik bilgilerin toplanması ve analiz edilmesine ilişkin her şeydir. Sınır güvenliği ve operasyonel bölgelerde askerî üstünlük sağlayan ulaşım istihbâratı, ek olarak terör ve organize suç örgütlerinin ulaşım ağlarının ve ikmâl noktalarının belirlenmesi, güzergâh akışlarına müdahale edilmesi gibi meselelerde gereken bilgileri toplamaya çalışır (Özdağ, 2017: 105).

İletişim istihbâratı ise; radyo, telsiz, televizyon, telefon, mobil iletişim, telgraf, internet gibi irtibat sistemlerine yönelik olarak yapılan istihbâratır. Bu istihbârat çeşidiyle ülkeler savaşta ve barışta ulusal güvenliklerini iç ve dış tehditlere karşı korurken, önlem mâhiyetinde istihbârat faâliyetlerini de gerçekleştirirler.

2.3.11.Bilimsel ve Teknik İstihbârat

Bir ülkenin, bilimsel ve teknik icatlarının kapasite ve faâliyetlerinden faydalanarak istihbârat sağlamasıdır. Bu alanda istihbârat çalışması yürüten örgütler buldukları çağın gereği olarak ivedilikle altyapı oluşturup, gerekli personel istihdamını sağlamışlardır. Soğuk savaş sonrası dönemde bilimsel ve teknik gelişmelere önem veren devletler diğerlerine nazaran büyük üstünlükler sağlamışlardır. Çünkü yüksek düzeydeki teknolojiyi elinde tutan ülkeler, istedikleri bilgilere erişmede kolaylık görmekte ve casusluk operasyonlara karşı daha iyi bir mücadele sergileyebilmektedir.

Bilimsel ve teknik istihbârat gelişirken casusluk faâliyetleri de gelişmiştir. Fidel Castro'ya suikast denemeleri, 2009 yılının Ekim ayında nükleer zenginleştirme programında çalıştığı kaydedilen Malik el-Aştar ile Tahran Üniversitesi Nükleer Fizik Bölümünden İranlı nükleer bilimci Şahram Amiri'nin ortadan kaybolmaları ve daha sonra CIA'e gizli bilgiler sızdırdıklarının tespiti, 2018 yılının Ekim ayında İstanbul'daki Suudi Arabistan Başkonsolosluğunda Cemal Kaşıkçı'nın öldürülmesi ve cesedin ortadan kaldırılması bu hususa örnektir (Richelson, 2001: 94-95; www.bbc.com, 2016; www.bbc.com, 2019).

Ayrıca H1N1 Domuz Gribi Virüsü, H5N1 Kuş Gribi Virüsü, Sars Virüsü, Ebola Virüsü, Kırım-Kongo Kanamalı Ateşi Virüsü, Korona Virüs gibi virüslerin genetik-

biyolojik bir silah olarak üretildiği ve hedef alınan bölgelere yayıldığı iddialarını delilleri ve bu konudaki tespitlerin doğruluğu ve güvenilirliği tartışmaya açık olsa da bu bilimsel ve teknik bir saldırı ise yine aynı şekilde bilimsel ve teknik istihbâratın analiziyle önlem alınması gerekmektedir.

Bunlarla birlikte bir diğer husus da zor koşullarda yüksek irtifa ve uzun menzil kaydedebilen, hassas keşif ve gözetleme kabiliyetiyle uzun süreli uçuş yapabilen İnsansız Hava Araçları (*Unmanned Aerial Vehicle*) ile istihbârat toplama faaliyeti bilimsel ve teknik istihbâratın ulaştığı zirve noktalardandır. Bilhassa terör tehdidi için kullanılan Silahlı İnsansız Hava Araçları (*Armed Unmanned Aerial Vehicle*) da sarp bölgelerde olası uçak düşürülmesine karşı pilotsuz bir taarruz araçlarıdır. S/İHA'lar, nükleer silahlar ve balistik füzeler uluslararası düzeyde ülkeler adına avantaj ve dezavantajlara sebep olmaktadır ve bunun ölümcül bir potansiyel gücü elde tutma arzusuyla eşdeğer casusluk faaliyetlerini de tetiklediği aşikârdır.

2.3.12.Siber İstihbârat

Bir ülkenin toplumsal bilgi alanına yönelik istihbârat, karşı istihbârat, saldırıları ve savunmalarının tümüne “enformasyon savaşı” denilmektedir (Özdağ, 2017: 109). 21. yüzyılda, enformasyon yâni bilgi çağında net savaşı (*net war*), enformasyon savaşı (*information warfare*) ve siber savaş (*cyber war*) gibi meseleler gündem olmuştur. Enformasyon savaşları meselesinde her ülkeyi kendi dâhilinde bir bilgi bankası olarak tahayyül ettiğimizde, bu bankadaki stratejik bilgilerin ele geçirilmesi hedefi söz konusudur (Ersanel, 2001: 10). Bu hedefe ulaşmada verilerin depolandığı, kullanıldığı, gönderildiği ve işlendiği elektronik ve bilgisayar sistemlerine karşı girişimlerde bulunmak ve en çok başvurulan yöntemlerdir.

Dünyadaki gelişmeler paralelinde, günümüzdeki istihbârat örgütleri de; siyâsî, istisâdî, askerî, teknik ve sosyal alanlarda yaptıkları istihbârat-karşı istihbârat çalışmalarının kapasitelerini artırmak ve stratejik hedeflerine hizmette en güçlü istihbârat ağına sâhip olmak için bilim ve teknik istihbârat ile siber istihbârat yeteneklerini harmanlamaktadırlar (Warner, 2012: 781).

Günümüzde siber istihbârat uygulamaları taarruz ya da savunma emelli olabilmektedir. Bundan dolayı siber bilgilerin toplanması, analiz edilmesi ve gerektiğinde taktik-operasyonel-stratejik amaçlı kullanıma hazır hale getirilmesi gerekmektedir. Bir ülkenin kendisine yapılacak bir siber saldırı öncesinde tedbirini

alıp bunu bertaraf etmesi gerekmektedir. Aksi takdirde konvansiyonel mânâda sıcak bir savaşın olmadığı dönemde dahi siber savaş uygulamalarıyla karşılaşarak karşılık veremeyecek şekilde silahsız kalmak bir millet için hezîmettir.

2.3.13. Medikal İstihbârat

Medikal istihbârat; politikaların, plânların ve operasyonların üzerinde doğrudan veya potansiyel etkisi olan yabancı alanların medikal yönleriyle ilgili bilgilerin toplanması, değerlendirilmesi ve analizinden üretilen istihbâratır. Ayrıca, medikal istihbârat, düşman kuvvetlerinin savaş gücünün gözlemlenmesini ve hem askerî hem de sivil sektörlerde yabancı medikal yeteneklerinin değerlendirilmesinin oluşturulmasını içerir. Medikal istihbâratı geliştirmek için; endemik ve salgın hastalıklar, halk sağlığı standartları ve yetenekleri ile sağlık hizmetlerinin kalitesi ve kullanılabilirliği, medikal malzeme ve kan ürünleri, sağlık hizmeti tesisleri ve eğitilmiş personel sayısı, yabancı hayvan ve bitki hastalıkları, özellikle insanlara bulaşabilen hastalıklar, yerel gıda ve su kaynaklarının kullanımıyla ilgili sağlık sorunları, düşman gücünün sağlığı ve zindeliği ve özel panzehir kullanımı konularında bilgi toplanır ve çalışma sağlanır. Hem bir sanat hem de bir bilim dalı olan istihbâratın, medikal istihbârat özelinde istihbârat teşkilâtlarından konunun bir millî güç unsuru olarak ele alınıp bu sahadaki çıkar ve amaçların muhafazasına yönelik istikrarlı bir şekilde imkân ve kabiliyetler ile güçlendirme konularında uzun vâdeli bir çalışma yapılması beklenir (Seren, 2020: 42).

Bu konuda bir örnek teşkil eden ABD Ulusal Medikal İstihbârat Merkezi, toplum sağlığını menfî cihette etkileyebilecek olan küresel sağlık vak'alarını gözlemleyip biyolojik, kimyasal ya da nükleer savaşa karşı müdâfaa amacıyla ülke dışındaki bilimsel ve teknolojik tıbbî faaliyetleri takip etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

STRATEJİK İSTİHBÂRAT, MİLLÎ GÜVENLİK VE DIŞ POLİTİKA

Millî güvenlik kavramı, sosyal bilimlerde klasik anlamda “bir milletin iç (millî) değerlerini dış tehditlere karşı koruma yeteneği” şeklinde tanımlanmaktadır (Dettke, 2000: 294). Bir ülke hayatî öneme hâiz değerlerini yitirme tehlikesiyle burun buruna gelmediği veya kendisine meydan okunduğu bir durumda, istemeyerek bir savaşın içine çekilmesi durumunda, değerlerini muhâfaza edebilme kabiliyetince güvenli demektir.

Millî güvenlik kavramı, salt askerî başarı ve önlemlerden ziyâde, modern devlet teşekkülünde millî bilinç ve millî ve mânevî değerlerin muhâfazasını kapsamaktadır.

“Millî güvenlik”, ulus-devletlerin emniyetlerini sağlama noktasında kaygılarını ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Bu nedenle “millî güvenlik”, dünya siyâsetinde ulus-devletlerden müteşekkil bir yapıda anlam kazanır.

Bir devletin ve milletin kendi bünyesinde güven, refâh ve huzur idrâkinde olması, enfüsî ve âfâkî algılamalardan kaynaklanan bir vâkıdır. Güvenlik meselesinde bu tip algılar, güvenlik ve dış politika konularında karar vericilerin zorlanmasına sebebiyet verebilmektedir. Gerekli analizlerin yapıp önceliklerin tespit edilmesi noktasında ve dahi atılacak adımların belirlenmesi husûsunda yaşanan bu zorlanmaya “güvenlik ikilemi” adı verilmektedir (Snow, 2016: 4-6).

Güvenlik ikilemi bağlamında devletler, stratejik millî güvenlik amaçlarının belirlenme husûsunu, dış politika oluşum sürecinde öncelikli bir konuma sâhip kılmışlardır.

Tablo 3.1: Bir Devletin Tehdit ve Güvenlik Algılaması (Zangl/Zürn, 2003: 174).

	ÖZNE	
NESNE	Devlet tehdide sebep olmakta	Toplum tehdide sebep olmakta
Devlet tehdide mâruz kalmakta	Klasik savaş	İç savaş, klasik terörizm, devletin çökmesi
Toplum tehdide mâruz kalmakta	İnsan hakları ihlâlleri ve devlet terörü	Şiddete dayalı âdî suç eylemleri, mafyalaşma

Tablo 3.1’de de ifâde edilmek istendiği üzere devlet-toplum ilişkileri bağlamında tehdit unsurlarının sonuçları çeşitli şekillerde olabilmektedir. Millî güvenlik oluşumu, Tablo 3.1’deki gibi özne ve nesne olarak yer değişikliği olduğu durumlarda, devletlerarası ve devlet-toplum ilişkilerinin hassasiyetiyle sağlanmaktadır. Bu hassâsiyet bağlamında stratejik istihbâattan yararlanılması, karar alıcılar ekseninde oluşturulacak bir iç politikada ve dış politikada olumlu yönde tesir edecektir. Ulus-devlette ve uluslararası sistemde stratejik güvenliği tam mânâsıyla sağlayıp ideal bir güvenli ortamın teşekkülü için aşırılıkların önüne geçilip, bir mânâda aşırılığın sebeplerinin bertaraf edilmesi gerekmektedir. Tablo 3.1’de ifâde edilen klasik savaş, insan hakları ihlâlleri ve devlet terörü, iç savaş, klasik terörizm, devletin çökmesi, şiddete dayalı âdî suç eylemleri, mafyalaşma sonuçlarını bertaraf edecek ya da en iyi şekilde yönetebilecek duruma stratejik istihbâattan yeterli keyfiyette yararlanarak ulaşılabilir ve millî güvenlik tesis edilebilir.

Millî güvenlik kavramı, salt askerî ve müdâfaa mânâlarında kullanılmamaktadır. Ferdin hayatının güvence altında tutulması kadar temel hak ve özgürlüklerinin de güvence altına alınması önem arz etmektedir.

Ferdin güven içerisinde idâme-i hayat şartlarının sağlanması gibi aynı biçimde toplumun da güven içerisinde idâme-i hayatının temel şartlarının sağlanması ve toplumun huzur ve istikrarını bozacak tehditlerin ortadan kaldırılması millî güvenliğin sahası dâhilindedir. Ferdin sağlığının güvencesi, çevre kirliliği, nükleer meseleler, terörizm, temel hak ve özgürlükler, evrensel değerlerin muhafazası, dinî ve etnik temelli olumsuzluklar gibi bölgesel ve küresel bazda millî güvenliği tehdit eden sorunların analiz edilip çözüme kavuşturulması devletlerin yalnızca kendi olanakları ile çözebilecekleri meselelerden değildir. Zîrâ bölgesel ölçekte meselelerin açıklığa kavuşturulması için ülkeler arasında bölgesel işbirliğini, küresel ölçekte meselelerin açıklığa kavuşturulması ve güvenliğin temin edilmesi için küresel işbirliğini elzem kılmaktadır. Bu bakımdan nasıl ki iç ve dış politikada gerçekleşen siyâsî, iktisâdî ve içtimâî vak’a ve vâkıalar birbirlerine tesir eden ve harekete geçiren etmenler olarak tanımlanmaktadır; aynı biçimde millî güvenliğin temin edilmesinde iç politikadaki meseleler dış güvenlik ile alakalı strateji ve politikaları, dış politikaya yönelik strateji ve politikalar iç politika ile alakalı meseleleri etkilemektedir.

Devletin askerî kuvvetinin esas alındığı ve teknolojik imkânlar minvâlinde mâlik

olduğu dış tehditlere karşı savunma kabiliyeti, jeostratejik/jeopolitik konumu, uluslararası düzeydeki itibarı ve güvenilir olma durumu, iktisâdî gücü, dış tehditlere karşı güvenliğini oluşturan ve artıran etkenlerdir. Bütün bunların hâricinde dış tehditlere karşın devletin uluslararası sistemle entegre olması, iç tehditlere karşın da devlet ile millet arasındaki ortak mefhûmun ve gelecek tasavvurunun kuvvetlendirilmesi, iktisâdî ve içtimâî istikrar, güvenlik politikası ile alakalı tehdit idrâkini kolaylaştıracak etkenler arasındadır. Bir devletin iç güvenliğini tehdit eden etnik/dinî/mezhebî ve her türlü ideolojik çatışmalar, devlet yönetiminin zayıflaması ve bölünme tehlikesini berâberinde getirir, içtimâî ve siyâsî yırtılmalara sebebiyet verir.

Tablo 3.2: Bir Devletin İç ve Dış Güvenlik Algılaması (Demiray, 2001: 175).

Dış Tehditler	Dış Güvenlik
Tehdit, saldırı	Savunma kabiliyeti
Ekonomik, siyâsî ve askerî tehlikeler	Saldırı kabiliyeti
	Dış saldırılara karşı korunaklı olma
	Jeopolitik konum
İç Tehditler	İç Güvenlik
Etnik çatışma	Etkilenmeme kabiliyeti
İdeolojik çatışma	Siyâsî, ekonomik, psikolojik âidiyet duygusunun gelişmesi
Siyâsal düzenin zayıflaması	İç politikada güçlü olma
Dinî içerikli çatışmalar	

Tablo 3.2’de de ifâde edildiği gibi bir devletin iç ve dış güvenlik algılamasında belli başlı tehdit unsurları ve bu tehdit unsurlarına karşı oluşturulan kabiliyetler mevzûbahistir. Devlet teşekkülünde bilhassa millî güvenlik bağlamında tehdit/tehdit oluşumu konularında akla gelebilecek ilk ve temel kavram stratejik istihbârat olacaktır. Bu bağlamda devletlerin politika yapım aşamalarında stratejik istihbâratı etkin şekilde nasıl kullanabilecekleri konumuzdur. Bununla alakalı ileriki bölümlerde İran ve Türkiye örnekleri mukâyeseli şekilde aktarılacaktır.

3.1.İstihbâratın Dış Politikada Yeri ve Önemi

Dış Politika, ulusal hükûmetlerin dış varlıklarla münâsebetlerindeki hedeflere erişmek

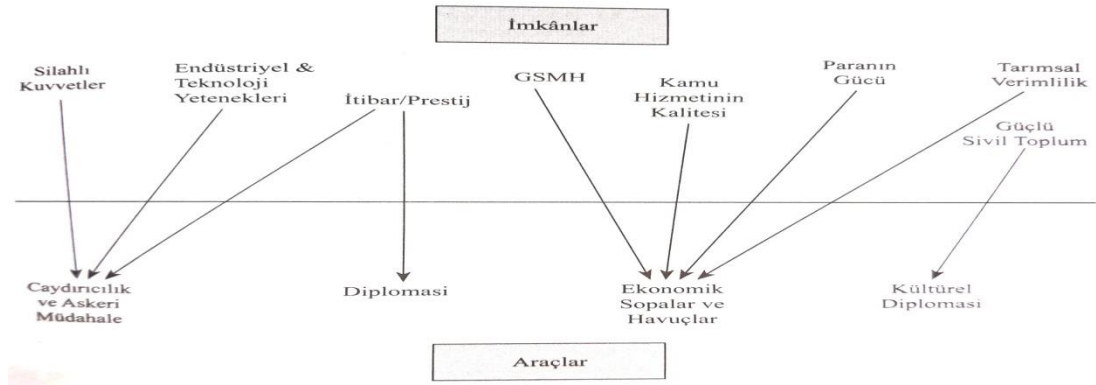
için tercih ettikleri strateji ya da yaklaşımdır (Dunne, Hadfield and Smith, 2017: 14). Uluslararası ilişkiler, muhakkak, çeşitli aktörlerin birbirleri ile kurdukları sistemler bütünüdür. Bu sistemler bütünü dâhilinde dış politika, uluslararası politika ve de uluslararası politikada devletlerin yumuşak güçleri diğer uluslararası aktörlerle etkileşim içindedir. Uluslararası hedeflere ulaşmada ülkeler bütün araçlarını seferber ederler ve neye nasıl davranıp karar vereceğinin çerçevesini oluştururlar. Özetle dış politika, bir ülkenin, bir diğer ülkeye ya da ülkelere karşı tatbik ettiği politik yaklaşımlardır.

İbn Haldun, Mukaddime isimli kitabında savaşların iki şekilde kazanıldığından bahseder. Bunlar; umûr-ı zâhire ve umûr-ı hafiye (Haldun, 2017: 536-537). Umûr-ı zâhireyi askerî ve ekonomik güç olarak tanımlayabiliriz. Bununla birlikte umûr-ı hafiye; istihbârat, psikolojik olarak yapılan diğer çalışmalardır. Bunlar göze fazla görünmez hatta bazen hiç görünmezler lâkin bunlar en az silah gücü kadar işe yararlar. İstihbârat, siyâsî, askerî ve ekonomik gücün oluşumu, savunulması ve geliştirilmesi için esastır. Politika belirlemede birçok etken olmasının yanında istihbârat da, sıklıkla, politikanın yürütülmesini taktik, siber, bilimsel ve teknik vb. konularda destekler.

Stratejik istihbârat, politika üreticilerinin ve karar vericilerin daha iyi hareket edebilmeleri için, hareketlerine kesinlik, güven, pratiklik katabilmek için faaliyet gösterir. İstihbârat münferit olarak kendi dünyası için değil, politika ve güvenlik sağlamak için vardır.

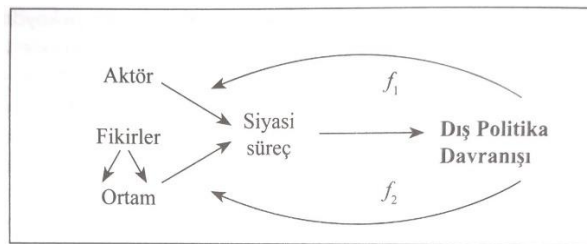
Ulusal güvenlik, ülkenin en yüksek değerleri temelinde başka devletler tarafından, fakat aynı zamanda diğer dış aktörler tarafından bilinçli bir şekilde tehdit edildiğinde onların korunmasını ifâde etmektedir (Dunne, Hadfield and Smith, 2017: 189). Bu bağlamda stratejik istihbârat, millî güvenlikle dış politikada olduğundan daha irtibatlıdır. Hâliyle istihbârat, millî güvenlikteki mutlak emniyete odaklanır lâkin bununla birlikte politika üreticilerin yönlendirilmesini de sağlar. Hülâsa istihbârat hem millî güvenliği hem de dış politikaya hizmet eder. Bilhassa millî güvenliğin temeli askerî gücün kullanılmadığı barış döneminde istihbârat ulusal güvenlik için hayatîdir.

3.2.Dış Politikada İstihbârat Gerekliği

Şekil 3.1: Dış Politikanın Temel İmkânlarıyla Araçları Arasındaki Bağlantı (Dunne, Hadfield and Smith, 2016: 163).

Şekil 3.1’de ifade edildiği şekilde Elisabetta Brighi ve Christopher Hill tarafından dış politikaya dâir uygulama ve davranış analizi yapılırken dış politikanın temel imkânlarından ve araçlarından ve birbirleriyle olan ilişkilerinden bahsedilir. İmkânlar, faâl hâle getirilen lâkin henüz pratik politikada kullanılabilecek belirli araçlar (propaganda ve güç kullanımı gibi) hâline dönüştürülmemiş olan kaynaklar olarak târif edilirken; araçlar da, karar vericiler açısından mevcut olan baskı ve etki türleri, kaynakların kullanılması, üçüncü taraflar üzerinde etkinliği ve uygunluğu yüksek bir yapı oluşturmak olarak îzah edilir (A.g.e.: 162-163). Burada İbn Haldun’un Mukaddime isimli eserinde bahsettiği gibi istihbârat bir umûr-ı hafîye mesâbesindedir. İstihbârat, etkin bir dış politikanın savaşta ve barışta takip edilebilmesini mümkün kılacak bir imkân olup karar vericilerin imkânları dâhilindeki araçların muhtevâsını belirlemektedir.

Şekil 3.2: Dış Politikaya Yönelik Stratejik-İlişkisel Yaklaşım (Dunne, Hadfield and Smith, 2016: 150).

Dış politika oluşum sürecinde stratejik istihbâratın konumunu daha kısa ve net şekilde ifade edebilmek için Şekil 3.2’yi incelememiz gerekmektedir. Burada belirtilen aktörlerin siyâsî sürece dâhil olması ve fikirlerin ortamı şekillendirmesi ve böylece

siyâsî süreç netîcesinde dış politika davranışının gelişmesi ve geri dönüşlerin gerçekleşmesi bağlamında stratejik istihbârat direkt aktörlere yön verebilirken fikirsel mânâda da ortamı destekleyip siyâsî sürece dâhil olabilmektedir. İran'da istihbârat sistemi direkt aktörü bilgi sâhibi kılp etkilerken, Türkiye'de daha çok bir aktörden ziyâde ortamı fikir sâhibi kılarak dış politikaya yön verebilmektedir. Bu hususlar ileriki bölümlerde daha detaylı ve örneklerle anlatılacaktır.

Dış politika oluşturmak ve uygulamak, diplomasi sağlamak, aktörleri ve ortamı yönetmek, askerî strateji oluşturmak ve silahlı kuvvetleri koordine etmek, uluslararası faaliyetlerde yer almak için devletlerin geniş perspektifte bilgiye ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaca binâen, karar vericiler, tehlikelerin ve belirsizliklerin mütemâdiyem devam ettiği bir dünyada istihbârat çalışmalarını tanzim etmek, kabiliyetlerini geliştirmek ve korumak durumundadır.

Devletlerin istihbârat teşekkülünün temelinde düşmanlarının açık ve gizli niyet ve yetenekleri hakkındaki belirsizliği azaltmak, ortadan kaldırmak, sürpriz taarruzlara meydan vermemek ve diğer diplomatik hatalarla oluşabilecek müsâdeme ve muhârebelerden kaçınmaları yatmaktadır. Hülâsa, stratejik istihbârat ülkeler arası münâsebetlerde dengeleyici bir etkiye sâhip olabilir.

3.3.Dış Politika Süreci Dâhilinde İstihbârat

Bir ülkenin politika üretimi ve uygulama becerikliliği/kararlılığı dış politika sürecini oluşturur. Siyâset Bilimci Graham Allison'ın ifade ettiği gibi, karar vericiler dış politika plânlamasında rasyonel olmak durumundadır (Allison and Zelikow, 1999: 142). Politika süreci evvelâ karar vericilerin dış politika alanına giren bir meselenin durum değerlendirmesini yapmasıyla başlar. Yâni, öncelikle bir konunun taraflarının talepleri, beklentileri, taraflar arasındaki görüş ayrılıkları ve ellerindeki imkânları ve araçları tartılıp ortaya konulur. Sonrasında bölgesel aktörlerin ve büyük güçlerin '*soft power - hard power*' politikaları tetkik edilir. Akabinde ülkenin dış politika seçeneklerinden her birisi için fayda/zarar hesâbı yapılır yâni her bir alternatifin muhtemel olumlu ve olumsuz netîceleri ortaya konulur. Nihâyetinde dış politika hedeflerinin âlî menfaatine uygun dış politika seçeneği uygulanır. Bu süreçte karar vericiler, eksik bilgiler sebebiyle, ön yargı taşıyarak, kendi inançları ve şahsî tecrübelerine dayanarak rasyonellikten uzaklaşabilir (Efegil, 2009: 1). İstihbârat, karar vericilerin rasyonel bir şekilde hareket edip politika belirlemeleri için hayati öneme

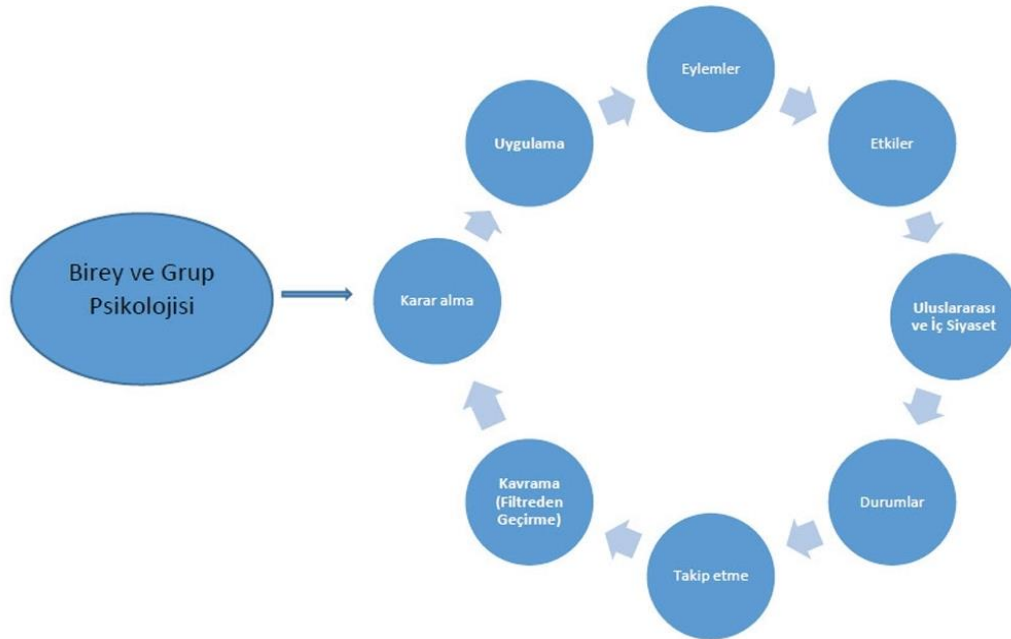
hâizdir. Bir kriz ânında ya da kriz dışında oluşturulacak dış politika, yerinde ve zamanında sağlanan uygun istihbârat olmadan etkili olmaz.

3.4.Dış Politikada Karar Verme Modellemesi ve Stratejik İstihbârat

Dış politika analizi konusunda ve karar verme modellemesi husûsunda birtakım çalışmalar bulunmaktadır. Bu konuda kendine has nitelikleri olan bir tablo sunmak gerekirse şu şekilde bir çalışma özeti oluşturulabilir:

- *Karar Verme Sürecine İlişkin Çalışmalar:* Bu hususta karar vericilerin inkişafını târif etme çabaları, rekâbet eden girişimciler arasındaki etkileşim, iknâ gayretleri, karar vericilerin öğrenmeleri ve karar almaları üzerine yapılan çalışmalardır.
- *Lider Özelliklerine Dayalı Çalışmalar:* Liderin kıymetlendirme, düşünce tahayyülleri, sinir yapıları ve hisleri gibi etkenler üzerinde dikkatle durulmaktadır.
- *Kültür-Kimlik ve Sosyal Gruplara İlişkin Çalışmalar:* Millî vazîfenin ve hüviyetinin inşâsı, sosyal grupların tesiri ve kültür ile dış politika arasındaki münâsebetler incelenmektedir (Efegil, 2012: 31).

Bu bağlamda oluşan karar verme şeması da tıpkı istihbârat çarkı gibi sarmal bir yapıdadır. İstihbârat disipliner bir çalışmanın temelini oluşturduğu gibi burada da karar almanın, uygulamanın, eylemin vs. temelini teşkil etmektedir.

Şekil 3.3: Karar Verme Şeması (Goldstein and Pevehouse, 2014: 127).

Burada Şekil 3.3'te yer alan karar verme şemasını ve karar verme sürecine ilişkin çalışmalarını ele almamızdaki temel etken araştırmamıza konu olan İran ve Türk istihbârat sistemleri özelinde her iki devletin dış politika oluşumunu daha iyi tetkik edebilme çabamızdır. İran ve Türkiye'nin ileriki bölümlerde istihbârat kullanım şekillerini örneklerle aktarırken hangi karar verme modelleri ekseninde bunları yapabildikleri ve bu şekilde stratejik istihbârat kavramının hangi karar verme modelinde nasıl şekillendiği daha iyi anlaşılacaktır.

Dış politika analizinde model oluşumuna temel teşkil eden birtakım görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerle karar vericiler üzerinden bir dış politika modellemesi yapılarak bir çerçeve oluşturulmaktadır.

• *Rasyonel Aktör Modeli:* Karar verme safhasında, bu yaklaşımda, devlet liderleri cihetinden alınan kararlar, devletin kararları olarak görülmektedir. Zîra herhangi bir lider veya tüm liderler, devletin uzun vâdeli ve kalıcı millî menfaatleriyle intibaklı biçimde davranış göstermektedirler. Millî menfaatler değişiklik göstermediği için, liderlikteki tahavvüller çok az netîce ortaya çıkarmaktadır (Aydın, 1996: 96). Ülke veya ülke adına hareket eden resmî müesseseler, tek sesle konuşan aynı noktainazara sâhip, aynı amaçları göz önünde tutan bir bütündür. Karar vericiler, hedef ve amaçları belirler, izâfî ehemmiyetlerini değerlendirir, muhtemel her aksiyon yolunun mâliyetlerini ve faydalarını tasavvur eder ve daha sonra en fazla yararı ve en düşük mâliyeti olanı seçerler. Ancak seçim, çeşitli aksiyonların mâliyetleri ve yararları husûsundaki müphemiyet sebebiyle müdil olabilir. Bu nevi hâllerde, karar vericiler tüm ihtimâlleri bir aksiyonun muhtemel netîcelerine eklemelidir (Goldstein and Pevehouse, 2014: 127). Rasyonelite faraziyesi, ülke ya da hükûmet adına karar verme salâhiyetine sâhip olanların kendilerini hedeflere ulaştıracak en iyi alternatifi tespit ederken gereken bütün bilgilere sâhip olduklarını, bütün alternatifleri dikkate aldıkları ve nihâyetinde de en iyi karara ulaştıklarını kabul etmektedir (Verba, S., 1969: 217-231). İran'ın dış politika üretimi konusunda rasyonel aktör modelini daha çok tercih ettiği gözlenmektedir.

• *Örgütsel Model:* Rasyonel karar verme modeline bir alternatif, “örgütsel süreç” modelidir. Bu modelde, dış politika karar vericiler genellikle hedefleri ve olası aksiyonları tespit etmek için sarfedilecek nitelikçe yüklü mesâî safhasını standartlaştırılmış reaksiyonlar veya standart işletim usûlleri ile alakalı çoğu karara dayanarak ihmâl etmektedirler. Buna göre, her örgüt kendi müesses husûsiyetlerinden

kaynaklanan “standart davranış ilkeleri” inkişaf etmektedir ve örgütsel kararlar da bir usûl ve teâmüller sırası netîcesinde görünmektedirler (Mintz and DeRouen, 2010: 71). Bu bağlamda, evvelâ dış politika kararının alınmasında müesses salâhiyet ve mesûliyet ehemmiyet teşkil etmektedir. Bir dış politika meselesinde, hangi bakanlığın, hangi müessesenin ya da birimin dış politika düzeneğini çalıştırmaya başlayacağı ve bundan sonra düzeneğin nasıl çalışacağı çoğu vakit kanunlar ve yönetmeliklerle belirlenmiştir. Karar safhasında ve tatbik edilmesinde alınacak ve oynanacak roller, yâni salâhiyet ve mesûliyet paylaşımları evvelden muayyendir. Bununla berâber, farklı müessese ve teşkilâtların salâhiyet ve mesûliyet sahalarının çakışması durumunda, müesses salâhiyet tartışmalarının, karar düzeneklerinin ve safhalarının işleyişini ve tatbikatı ciddi derecede tehlike teşkil etme potansiyeline sâhip olması ehemmiyet gösterilmesi elzem olan bir husustur (Tayfur, 2012: 85). Türkiye’nin dış politika üretimi konusunda rasyonel aktör modelini daha çok tercih ettiği gözlenmektedir.

• *Bürokratik Model:* Rasyonel modele olası bir tercih de, dış politika kararlarının, başka çıkarları olan muhtelif devlet müesseseleri arasındaki pazarlık safhasından kaynaklandığı “bürokratik politika” modelidir. Bürokratik kurum modeline göre, dış politika kararları devlet kurumlarının -karışık- menfaatlerini yansıtmaktadır (Goldstein and Pevehouse, 2014: 128). Mevzûbahis model, rasyonel aktör modelin tam tersi, karar verici olan devletin bütüncül olduğu görüşüne karşı çıkmaktadır. Bu modele göre, karar vericiler devlet adına hareket eden bürokratik birimlerdir ve her bir bürokratik birim kendi müesses menfaatlerini düşünerek ve kendi görüşlerinin netîceye hâkim olmasını dileyerek hareket etmektedir. Lâkin, alınan kararlar rasyonel aktör modelinde olduğu gibi en iyi tercih değil, herkesin bir biçimde uzlaşmaya vardığı en mâkul tercih olarak karşımıza çıkmaktadır (Efegil, 2012: 79).

3.4.1. Karar Vericiler ve Stratejik İstihbârat Algısı

Ulusal çıkar (*raison d'état*) kavramı, millî menfaat, iktisâdî, askerî, kültürel veya başka şekilde bir devletin hedefleri ve emelleridir. Dücane Cündioğlu, uluslararası ilişkilerin önemli kavramlarından biri olan *raison d'état* için, ‘*hikmet-i hükûmet*’ yerine artık ‘*devlet akli*’ denildiğini, halbuki devletin bizâtihi akıl demek olduğu îzah eder (Cündioğlu, 2017: 5-6). İstihbârat da, uluslararası literatürde ‘*intelligence, zekâ*’ olarak tercüme edilir. Karar vericiler akli ve zekâyı kontrol etme, muvâzeneyi ve

muhafazayı sağlamakla mes'ûllerdir. Floransalı düşünür, devlet adamı, askerî stratejist Niccolò Machiavelli Hükümdar (Prens) isimli eserinde, bilgeliği şöhret olan hükümdarların bunu etraflarındaki akıllı danışmanlara borçlu olduğunu düşünenleri eleştirmektedir. Zîra akılsız hükümdarlar akıllı danışmalara sâhip olamaz ve rastlantısal bir biçimde bu olsa da bu danışmandan şüphe duyar, pek çok danışmanı dinleyerek söylenenleri bağdaştıramaz (Machiavelli, 2015: 157). Karar verici konumundaki kişiler, istihbârat faâliyetlerinin de bir bilgilendirme, yönlendirme amacı taşıdığını bilmeli ve tavsiye istemekten çekinmemelidir, sabırlı bir dinleyici olmalıdır. Akıllı ve zekâyı idâre etmek mecbûriyetindeki karar vericilerin istihbârat algıları ihtiyatlı ve tedbirli olmalarını gerektirir. Zîra iyi nasihatler nereden gelirse gelsin hükümdarın ihtiyat ve zekâsında can bulurlar, akıllı danışmanlarında değil (A.g.e.: 157).

Karar vericilerin dış politika hedeflerini ve önceliklerini net bir şekilde belirlemeleri gerekir. Çünkü, politika yapıcılarının belirsizliğinde, istihbârat teşkilâtı neyin sağlanması gerektiğinden emin olamayıp enerjilerini çok geniş ve belki de gereksiz bir çabalamayla geçirecektir. İstihbârat netîcede sadece kendisi için yoktur. Bilhassa karar vericilerin karar alma süreçlerinde ihtiyaçlarına hizmet etmek için vardır. İstihbârî bilgi karar vericiye teslim edildiğinde, dış politikaya veya askerî, iktisâdî sorunlara merhem olabilir.

3.4.2. Liderlik Tarzları ve Mizaç-Karakter İlişkisi

Liderlik ile alakalı literatürde pek çok târif bulunmakla berâber, “ortak bir görevin gerçekleşmesi için bir insanın diğerlerinin yardım ve desteğini sağlaması gereken sosyal bir etki süreci” olarak târif etmek mümkündür (Chemers, 1997: 12).

Son zamanlarda yapılan liderlik tarzları sınıflandırmasında liderler başlıca on bir değişik grupta incelendiler. Bunlar; demokratik, otokratik, tam serbesti tanıyan, destekleyici, vizyoner, hümanist, otantik, hizmetkâr, karizmatik, transformasyonel (dönüşümcü) ve transaksiyonel (etkileşimci) liderlik şeklindedir (Eryeşil ve İraz, 2017: 131). Liderin astlarıyla istişâre ederek onların plânlama, karar verme ve teşkilâtlanma faâliyetlerine dâhil olmalarını sağlayan liderlik tarzı, *demokratik liderlik*; otoritelerini ve mesûliyetlerini devretmeden bütün kararları kendilerinin aldığı ve astların karar verme safhasına dâhil edilmediği liderlik tarzı, *otokratik liderlik*; astların kendi hedeflerini kendilerinin belirlemesi ve verilen kaynaklar içinde

hedef, plân ve programlarını yapmalarına imkân sağlayan ve astların kendi kararlarının kendilerinin vermesini esas alan liderlik tarzı, *tam serbesti tanıyan liderlik*; aşağıdan yukarıya ve yukarıdan aşağıya olmak üzere iki yönlü bilgi akışının olduğu liderlik tarzı, *destekleyici liderlik*; etkili olabilmek için gayrimuayyen verileri muvaffak bir biçimde analiz edebilme ve problemlerle başa çıkarak fırsatları artırabilen liderlik tarzı, *vizyoner liderlik*; zaman zaman orta basamaktakilerin fikrinin alındığı, hissî yönlendirmelerle motive edildiği, ödül sisteminin kullanılıp ekseri olarak cezalandırmalardan kaçınıldığı liderlik tarzı, *hümanist liderlik*; bilgi paylaşımının ağırlıkta olduğu, açık iletişimin teşvik edildiği ve ideallere sıkı sıkıya bağlı olduğu liderlik tarzı, *otantik liderlik*; iyinin ve doğrunun temsil edildiği, gerektiğinde sosyal mânâdaki adaletsizlik ve eşitsizliklere karşı gelinebilen liderlik tarzı, *hizmetkâr liderlik*; öngörü ve vizyon sâhibi olabilmek, meseleleri net ve çok boyutlu bir biçimde değerlendirebilme, inandığı meziyetleri benimsetebilme, insanı inandığı hedefe eriştirebilme ve köklü değişiklikler için harekete geçebilme kabiliyetine mâlik liderlik tarzı, *karizmatik liderlik*; etkin olarak değişimi başlatabilen, değişime rehberlik edebilen liderlik tarzı, *transformasyonel (dönüşümcü) liderlik*; liderin astlarına ödülleri sunup buna mukâbil astların performanslarını ve gayretlerini alıp bir değiş-tokuş sürecinin yönetildiği liderlik; *transaksiyonel (etkileşimci) liderlik* olarak tanımlanmaktadır (A.g.e.: 131-132).

Liderlik tarzları ve mizaç-karakter ilişkisini ele almamızdaki temel etken, aynı bir önceki bölümde karar verme şemasını ve karar verme sürecine ilişkin çalışmalarını incelememize neden olan İran ve Türk istihbârat sistemleri özelinde her iki devletin dış politika oluşumunu daha iyi tetkik edebilme çabamızdır. Burada İran gibi rehberlik makâmı ekseninde yönetilen bir ülkedeki liderlik tarzının temelini ve Türkiye gibi demokratik ve laik bağlamda yönetilen bir ülkedeki liderlik tarzının temelini anlamlandırabilmemiz kolaylaşmaktadır.

İnsanlar şahsiyet husûsiyetleri itibâriyle farklılıklar göstermekle birlikte, genel olarak şahsiyeti belirleyen iki esas etkenin olduğu söylenebilir. Bunlar; kalıtsal özellikler (mizaç) ve geçmişte muhit ile etkileşim neticesinde elde edilen şahsiyet özellikleri (karakter). Kalıtsal olan ve sonradan edinilen husûsiyetlerin insan şahsiyetini ne oranda etkileyebildiği konusunda müşahhas bir mâlûmat yoktur. Lâkin genel bir çerçeve oluşturulmak istenirse, sâhip olduğumuz şahsiyetin büyük bölümü doğuştan gelen özellikler olup bizden sonraki kuşaklara da benzer şekilde aktarılacaktır

(Alkahtani, et all., 2011: 71).

Diğer taraftan kişiliğe ait olan ve sonradan kazanılan karakterlerin liderliğin mühim bir ögesi olduğu görüşü, liderlik mevzûsunda araştırma yapan akademisyenlerin üzerinde mutabık kaldığı bir hakîkattir. Diğer öğeler de dikkate alınırca, kuvvetli seciye niteliklerine sâhip olan insanların ileride iyi bir lider olacaklarını kestirmek zor değildir (Hogan, Curphy and Hogan,1994: 13). Bu seciye nitelikleri genel olarak; iddialı olma, risk alma, kendi kendine yetebilme, özgüven hissi, hırslı olma, başkalarına karşı baskın bir karaktere sâhip olma ve özgürlüğüne düşkün olmadır (Gedney, 2012: 56).

Mizaç ile liderlik arasında güçlü bir münâsebet bulan bilimsel çalışmalar nispeten azdır. Bir başka deyişle liderlerle lider olmayan insanların arasındaki farklılıkların mizaç temelli olduğunu destekleyen çok az muvaffak çalışma yapılmıştır. Yapılan araştırmaların menfi neticeler vermesi akademisyenlerin umudunu kırmış, onların öğrenme yoluyla liderlik (stil teorisi veya öğrenilmiş liderlik) husûsunda yoğunlaşmalarına sebep olmuştur (Lee et all., 2010: 37).

Karakter; mizaç ile birlikte ve mizaçtan ayrı olarak şahsiyetin bir parçasıdır. Zamanın terakkî etmesiyle birlikte süreklilik ve insicam arz eder ve şahsın öz varlığından daha çok şey ifâde eder (Leonard, 1997: 240). İnsanların meziyet ve inançları kalıtsal değildir ve şahsiyetin karakter bölümüne ait husûsiyetlerdir. Karakter, insanın bir vaziyet karşısında takındığı tavrı tespit etmede kilit bir role sâhiptir. Aynı biçimde liderlerin tutum ve davranışlarını tespit etmede de karakterin ehemmiyeti tartışmasızdır. Bu seciye husûsiyetleri zaman zaman liderlerin mizâcı olarak algılanırlar; oysa ki, seciye husûsiyetleri insanın değişken olan kişiliğini kapsayan ve liderleri belli bir aksiyon veya atâlete sevk eden temel olgudur (Kisling, 2007: 6).

Mizaç-karakter ilişkisi bağlamında karar alıcı olarak liderlerin ülke dış politikasına değişim/dönüşüm yapabildikleri gözlemlenmektedir. İran'da İslâm Devrimi sonrasında tamâmen otokratik ve vizyoner bir liderlikle dış politika ve istihbârat sistemi şekillenirken; Türkiye'de kuruluşundan itibaren dönem dönem her liderlik tarzına örnek verilebileceği ifâde edilebilmekle birlikte son dönemde etkin olan karizmatik ve demokratik liderlik ekseninde dış politika ve istihbârat sistemi şekillenmiştir. Mizaç-karakter ilişkisi bağlamında ve liderlik tarzları ülke siyâsetine direkt olarak etki edebilmektedir.

3.4.3.Dış Politika Amaçlarına Uygun Olarak Öncelikleri Gözetme

Dış politikayı yekpâre bir noktainazarla değerlendirmek, her zaman birtakım güçlüklerle gebedir. Bu husûsun, uluslararası sistemin ve aktörlerin çok kompleksli bünyesinden kaynaklandığı söylenebilir. Dış politikanın bu hüviyeti, araştırmacıları insicamlı ve mâkul tahliller yapmak için bu politikalara yön veren prensipler bütününü belirlemeye itmiştir. Kimi devletlerin izlemiş olduğu dış politika temel esaslarından mühim görülen çok yönlü/boyutlu diplomasi, proaktif dış politika, yumuşak güç (*soft power*) ve sert güç (*hard power*) politikaları, komşu ülkelerle sıfır sorun, ‘model’ ülkeden ‘merkez’ ülkeye geçiş, ekonomi merkezli dış politika ve güvenlik-özgürlük dengesi politikaları önceliklerin gözetilerek oluşturulan dış politikalarıdır. Devletler köklü geleneksel yapılarına ve gelecek plânlarına göre bir dış politika öncelmesi yapmaktadırlar. Günümüz çok kutuplu dünya sisteminin karakteristik özelliklerinden biri de dış politika analizlerinin uzun vâdeli olmaktan mahrum olmasıdır. Bu, büyük oranda var olan küresel sistemin aktörlerinin çok taraflı olması ve inkişaf eden vak’aların seyrinin bütününüyle kendi istedikleri şekilde şekillendirilememesinden kaynaklanmaktadır.

Dış politikada millî güvenliğin önceliği her zaman söz konusudur. Ulus-devletin askerî taarruz cinsinden dış tehditlere karşı maddî mevcûdiyetini koruması ve mevcûdiyetini devam ettirebilmeyi başarması olarak millî güvenliğin geleneksel bir tanımı yapılabilmesine karşın millî güvenlik, farklı insanlar açısından farklı mânâlara gelmektedir ve dünya genelinde bu terimin neyi ifâde ettiği noktasında ortak bir anlayış bulunmamaktadır. Millî güvenliğin sağlanması husûsunda da birtakım anlayış farklılıkları mevcuttur. Bunun en başında diplomasi gibi askerî olmayan başka birçok politikanın kullanılabileceği durumlarda millî güvenliğin sağlanmasının, salt askerî araçlarla sınırlandırılması gibi bir anlayışın endişesi bulunmaktadır (Dunne, Hadfield and Smith, 2016: 189). Çağdaş dünyada modası geçmiş olan bir devletin diğer bir devlete karşı askerî güç kullanma kabiliyeti mesâbesinde bir realist tehdit tanımının yerine artık küreselleşme bağlamında tehditler ulus-ötesi terörizm, iktisâdî mahrûmiyet, çevrenin tahribi, siber savaş ve salgın hastalıklar etrafında kavramsallaştırılmaktadır.

Dış politika amaçlarına uygun olarak öncelikleri gözetmenin konusu nihâyetinde millî güvenlik bağlamına gelmekte, millî güvenlik de içeride/dışarıda insanî güvenliğin tesisi ile millî güvenlik politikasının oluşturulmasının sağlanmasıyla mümkün

olabilmektedir. İstihbârat bu önceliklerin ve plânlamaların neresinde olmalı diye düşünülecek olursa, nasıl ki millî güvenlik salt askerî araçlarla sınırlandırılmazsa ve tehditler askerî mesâbeden ibâret değerlendirilemezse istihbârat da askerî meselelerde -zeki bir adam hüviyetiyle- savaşmadan ya da ölçülü ve etkin operasyonlarla tehlikeyi bertaraf etmenin yolunu bulmasının yanında; iktisâdî mahrûmiyet, çevre tahribi, siber savaş ve salgın hastalıklar gibi meselelerde de önleyici diplomasi ve ataklarda bulunacaktır.

3.4.4. Karar Vericilerin Dış Politika Üzerinden İstihbârat Perspektifi

Sun-Tzu'dan Nizâmülmülk'e, İbn Haldun'dan Niccolò Machiavelli'e, Gelibolulu Mustafa Ali'den Sherman Kent'e kadar siyâset bilimciler istihbârata önem vererek karar vericileri bu yönde yönlendirmiş ve dış politika oluşumlarında da bu minvâlde bir perspektif sergilemeleri gerektiğini belirtmişlerdir. Karar verici aktör tarafından kullanılacak stratejik istihbârat bilgisi ne kadar aldatıcı olursa, devletin geleceğe yönelik plân ve programları, politika yapımı ve hükümleri o kadar muvaffakiyetsiz olacaktır. Günümüz çok eksenli dünya sisteminin ayırıcı ve dikkat çekici özelliklerinden biri olan dış politika analizlerinin uzun vâdeli olamayışı düşünüldüğünde, muvaffakiyete/muvaffakiyetsizliğe giden süreçte istihbârat perspektifi daha iyi görülecektir. Dış politika analizlerinin uzun vâdeli olamayışı, büyük oranda var olan küresel sisteminin aktörlerinin çok taraflı olması ve inkişaf eden vak'aların hareketinin bütünüyle kendi talep ettikleri şekilde oluşturulamamasından kaynaklanmaktadır. "Değişim" ve "dönüşüm" kavramları dış siyâset analizi girizgâhlarında sürekli yer aldığı gibi bu uzun vâdeli meselenin de bel kemiğini oluşturmaktadır. İstihbârat perspektifinden bakıldığında dış siyâset analizindeki bu "değişim" ve "dönüşüm" istihbâratın bir yansıması olmalıdır. Karar vericiler, öyle ki dış siyâset izdüşümünde "değişim" ve "dönüşüm" hareketlerine karşı hazır, çözüm odaklı, destekleyici, bütün yanlısamalara karşı fikir sâhibi olmalıdır.

3.5. Dış Politikada Amaç ve İstihbârat

Temelde devletlerin dış politika amaçları güvenlik, refâh, saygınlık ve özerklik olarak sıralanır. Bir devletin herhangi bir dış politika stratejisi belirleyip buna göre hareket etmesi o devletin millî menfaatlerinin ve bilhassa var olmaya ilişkin amaçlarının tamâmiyle güvence altına alındığı mânâsına gelmemektedir. Bu sebepten, devletler savaşta ve barışta, hangi dış politika stratejisine göre hareket ederlerse etsinler, millî

menfaatlerini muhâfaza etmek ve bilhassa var olmaya ilişkin amaçlarını sağlayabilmek için, dış politikada siyâsî ve iktisâdî kâbiliyetleriyle birlikte askerî yeteneklerini de belirli bir seviyenin üstünde tutmak ve lüzûmu hâlinde bunları birlikte ya da ayrı ayrı işleyişe girmesini sağlamak durumundadır. Çünkü, uluslararası ilişkilerin kargaşa hâli durumu, her ülkenin kendi varlığını devam ettirmek, millî menfaatlerini muhâfaza etmek ve uluslararası sistemde yer edinebilmek için güvenlik ve güç arayışların yönelmesi netîcesini doğurmaktadır.

Millî menfaat politikalarının izlenmesinde ülkelerin çok fazla istihbârat gereksinimi vardır. Millî menfaatler perspektifinde güvenlik için millî savunma, ekonomik ve sosyal refâh için kaynakların kontrolü, demokratik siyâsî fayda sağlama ve ülke içindeki ayrılıkçı hareketlerin bölücü ve çatışma eksenli faâliyetlerini bertaraf edebilme kâbiliyeti gerekir. Millî menfaatlerin sağlanabilmesinde elzem olan güvenlik ve güç arayışlarının uygun istihbârat ve karşı istihbârat faâliyetleri olmadan yerine getirilmesi mümkün değildir.

3.6. Dış Politika Tatbiki ve İstihbârat

Ülkeler, dış politika hedeflerine ulaşmaya çalışabilecekleri çeşitli araçlara ve dış politikalarını etkileyen çeşitli faktörlere hâizdir. Mevcut anayasal yapı, parlamento, dış politika bürokrasisi, istihbâratın ve danışmanların rolü, bürokratik kurumlar, siyâsî parti yapıları, seçimler, rejimin stratejileri, karar vericilerin sorunu çerçevelemeleri bir devletin dış politika tatbikine etki eden faktörlerdir.

Siyâset Bilimci K.J. Holsti'ye göre, ülkeler dış politika tatbikinde altı farklı araç kullanırlar. Bunlar; iknâ, ödül vaadi, ödülün önceden teslimi, cezalandırma tehdidi, şiddete varmayan cezalandırma eylemlerinin fiiliyata taşınması ve güç kullanımındır (Holsti, 1974: 234). İstihbârat mevzûbahis bu araçlar için bir parçadır. Dış politika oluşumu ve tatbiki devlet adına hareket eden birimler ve ulusal ve uluslararası aktörlerin etkileşimleri netîcesinde formüle edilmektedir. İstihbâratın politika üretimine katkı sağlama özelliği, devlet adına hareket eden birimleri ve diğer aktörleri desteklemektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İRAN İSTİHBÂRAT SİSTEMİ

İran, istihbârat faaliyetlerini kendine özgü, siyâsî ve kültürel tarihine ve değerlerine dayanan bir biçimde yapmaktadır. İran istihbârat sistemini anlamak için İran siyâsî geleneği, tarihsel gelişimi ve bu tarihsel gelişim esnâsında İran İslâm Devrimi ve devrimin getirdikleri-götürdükleri iyi incelenmelidir.

4.1.İran'da İstihbârat Topluluğu

İran istihbâratı, köklü bir geçmişe sâhip olunan devlette en zor kurumsallaşma serüveni geçiren bir yapıdır. Bunun elbette birçok sebebi var lâkin tıpkı siyâsî bir meselede olduğu gibi veya genel olarak herhangi bir sosyal meselede olduğu gibi, bir geleneksel oluşumun kaynakları, çözümleri, yapısallaşma basamakları tam olarak açıklanamaz. Bir oluşum, anlamını, yapısını ve şeklini zaman dâhilinde sürekli bir evrim içinde alır. Bu evrim sırasında bu oluşumu etkileyen sayısız etkenler olacaktır. İran istihbârat topluluğu bu konuda bir istisnâ değildir. 2500 yıllık Şah rejiminin nihâyete ermesi ve İslâm devrimiyle oluşan yeni siyâsî rejimin hüviyetindeki kurumsallaşma çabalarını tam olarak tanımlamak ve îzaha çalışmak mümkün değildir. Bununla birlikte, temel sütunlarını analiz etmek kıymetli bilgiler sağlayacaktır.

4.1.1.İran ve Güç Unsurları

İran; kadim bir medeniyetin temsîliyeti ve mevzûubahis medeniyetin tarihsel süreçte oldukça geniş bir coğrafyayı etkilemiş olmasından ötürü kültürel, 1979'da mevcut rejime karşı bir devrim gerçekleştirdiği için ideolojik, yapılan bu devrimin İslâm devrimi olarak adlandırılmasından dolayı dinî ve Şîî mezhebi ünsiyetine peydâ edenler nazarındaki konumundan dolayı mezhebî öğeleri bünyesinde bulundurmaktadır (Yegin, 2017: 16).

Uluslararası ilişkilerin en mühim kavramlarından biri olan güç ve gücün rolü, tabiatı ve tasnif edilmesi konusunda teorisyenler arasında görüş ayrılıkları olsa da güç; en genel tâbirle ötekinin aksiyon ve düşüncesi üzerinde kurulan tesir olarak tanımlanabilir. Herhangi bir aktör öteki üzerinde nüfuz edebilmek için gerekli iktisâdî, siyâsî ve askerî kapasiteye sâhip olmalıdır (Dahşiya, 1382: 37). Kendine özgü yönetim biçimi ve bundan kaynaklı dış politika anlayışı sebebiyle İran kendine has nitelikleri

olan yumuşak ve sert güç unsurlarına sâhip bir devlettir. Daha fazla gücün soyut boyutunu gösteren yumuşak gücün kaynakları; din, değerler, inançlar, bilim ve ideoloji iken gücün somut boyutunu ele alan sert gücün kaynakları ise; doğal kaynaklar, toplum, sermâye, askerî kapasite ve savaş kabiliyeti gibi özelliklerdir (İsmailî, 1391: 8). Güçlü devletlerin üstünlüğü, muhâtaplarına karşı sâhip oldukları imkân ve nitelikleri onları etkileyecek biçimde kullanabilmesine bağlıdır.

İran İslâm Cumhuriyeti, iki orduya sâhip bir ülkedir. Prensip olarak ülkenin muhâfazasından mes’ul olan bir Millî Ordu, bir de, vazîfesi, mevcut teokratik siyâsî sistem içinde tanımını bulan “İran İslâm Devrimi”ni korumak olan İslâm Devrimi Muhâfızları Ordusu (Sıpah-ı Pasdaran-ı İnkılab-ı İslâmî - İDMO) vardır (www.aa.com.tr, 2019).

Esas olarak Şah dönemi ordusuna karşı duyulan güvensizlik sebebiyle teşkil edilen İDMO ilk günden îtibâren ülke içindeki antiterör operasyonlarında aktif rol oynamıştır. Hatta bu faâliyetleriyle eş zamanlı olarak siyâsî sahaya da meyletmiştir. Bu durum devrimci siyâsetçilerin eleştirilerine maruz kalsa da İDMO’nun güç kazanması sekiz senelik Irak savaşı boyunca sürmüştür (Uygur, 2017: 45). İDMO’nun güçlenmesinin dönüm noktaları arasında sekiz yıl süren İran-İrak savaşının hâricinde, 11 Eylül sonrası ABD’nin Afganistan ve Irak işgâlleri ve Arap Baharı sonrası bölgesel kriz gibi dış politik meseleler bulunmaktadır. Bilhassa dış tehditler ve çatışma ortamları kurumu ülke içinde ve dışında aktif kılmış ve güçlendirmiştir.

İran’ın beş istihbârat kurumu bulunmaktadır: İstihbârat Bakanlığı (Vezârat-i Ittalâat) yürütmenin bünyesinde, Ordu İstihbârat Koruma Teşkilâtı (Sâzmân-ı Hifâzât-ı Ittilâat-i Artış) Millî Ordu’nun bünyesinde çalışıyor. Diğer üç istihbârat teşkilâtının hepsi de İDMO’yla temas hâlinde: DMO’yu Koruma Teşkilâtı (Sâzmân-ı Hifâzât-ı Sipâh), DMO İstihbârat Koruma Teşkilâtı (Sâzmân-ı Hifâzât-ı Ittilâat-ı Sipâh) ve DMO İstihbârat Teşkilâtı (Sâzmân-ı Ittilâat-ı Sipâh).

İran’da her şey gibi istihbârat da İslâm devrimi öncesi ve sonrası olarak ayrılmaktadır. 1979’daki İslâm devriminden önce, İran’ın birincil istihbârat servisi, Ulusal Güvenlik ve İstihbârat Teşkilâtı (Sâzmân-ı Ittilâat-ı Veamnat-e Keshvar - SAVAK)’tır. SAVAK İran’ın Sovyetler Birliği ile kuzey sınırını paylaşmasından ötürü Batı dostu Şah Muhammed Rıza Pehlevî yönetimindeki İran’ın devrim öncesi hükûmetinin rejimini potansiyel komünist tehditlerden korumak amacıyla ABD Merkez İstihbârat Teşkilâtı

ve İngilizlerin yardımı ile kurulmuş ve Soğuk Savaş döneminde Batı'ya uyum sağlamıştır (Banerjea, 2015: 93). SAVAK vahşi bir politika güderek 1979 İslâm Devrimine kadar muhâlifleri başarılı bir şekilde bastırmıştır.

1979'da, ülkenin her tarafını kasıp kavuran İslâm devrimiyle Yüce Lider (Rehber/Veliyy-i Fakih) Ayetullah Ruhullah Humeynî'nin önderlik ettiği, temsilcisinin din hukûku bilgini olarak veliyy-i fakih adıyla anıldığı ve fakihin vesâyet ve yönetim yetkisini ifade eden velâyet-i fakih doktrininde Şîî siyâsal düşüncesindeki mutlak dinî ve siyâsî otoritenin Hz. Muhammed (s.a.v.)'in dâmâdı ve 4. İslâm halifesi Hz. Ali (k.v.)'nin soyundan gelen 'imam'lara âit olduğu inancının bir aksetmesi olarak rehberlik makâmının kendisini Hz. Ali (k.v.)'nin temsilcisi olarak gördüğü ülkenin tüm kurumlarına tahakküm edecek bir dinî rejim iktidara geldi. Bundan kısa bir süre sonra yeni hükûmet, SAVAK'ın yerine İstihbârat ve Ulusal Güvenlik Teşkilâtı'nın (Sâzmân Ittilâat va Amniat Melli İrân - SAVAMA) ve bir dizi küçük istihbârat teşkilâtını kurdu. SAVAMA, bilgi toplama-analiz-üretim gibi faâliyetlerden çok İslâm devriminin muhâliflerini, yurt içinde ve yurt dışında bulup ortadan kaldırılmakla daha çok ilgilendi. İslâm devriminden bir süre sonra istihbârat servisleri İstihbârat ve Güvenlik Bakanlığı (Ministry of Intelligence and National Security - MOIS) altında toplandı. MOIS, halk tarafından seçilen ve devlet bürokrasisini idâre etmekten mes'ul olan İrân devlet başkanının kontrolü altındadır (A.g.e.: 94).

**Şekil 4.1: İrân İstihbârat ve Güvenlik Bakanlığı Önceki ve Sonraki Sembolleri
(Federal Research Division, 2012: 2).**

Şekil 4.1'de olduğu gibi İrân İstihbârat ve Güvenlik Bakanlığı kuruluşundan uzun bir zamana kadar, dört hilâl (Şîî hilâli) ve bir kılıçtan oluşan Lafzatullah'ın modern tasarımının altında İrân İslâm Cumhuriyeti İstihbârat Bakanlığı amblemini kullanmıştır. Daha sonra ve şu anda da mevcûd olarak bulunan İslâmî bir figür olan sekiz köşeli bir yıldızın ortasında küresel dünya şeklini içine alan ezoterik mistik göz sembolü ve bu gözün sağ ve sol tarafında genellikle mimârî eserlerin kitâbe ve

tezyinâtında kullanılan, dik ve köşeli çizgilerden meydana gelmiş kûfi Arap yazısıyla ‘hayır ve yok’ mânâlarına gelen ‘lâ’ ibâresi bulunan amblem kullanılmaktadır. Bu sağ ve solda bulunan ‘lâ’ figürleri Devrimci İran’ın dış politikasına öncülük eden temel ilke, İmam Humeynî’nin “Na Sharq, Na Gharb, Faqat Jumhuri-ye İslâmî” yâni “Ne Doğu, Ne Batı, Sadece İran İslâm Cumhuriyeti” sloganı olarak yorumlanır. Çeşitli figürlerle oluşturulan amblem, İran İslâm Cumhuriyeti’nin savunucu rolünü temsil eder. İstihbârat ajanları, İran İslâm Devrimi’nin siyâsî, hukûkî ve ruhânî önderi İmam Humeynî’nin onlara verdiği “İmam Zaman’ın (*yâni* 12. *İmamın*) Meçhul Askerleri” ismiyle anılmaktadır.

İstihbârat ve Güvenlik Bakanlığı, tüm İran bakanlıkları arasında lojistik, mâliye ve siyâsî destek bakımından en güçlü ve en iyi desteklenen bakanlıktır. İran’ın içinde ve dışında faâliyet gösteren bir devlet kuruluşudur. İstihbârat uzmanları İran İstihbârat ve Güvenlik Bakanlığını Ortadoğu’daki en büyük ve en dinamik istihbârat örgütlerinden biri olarak görürler (Federal Research Division, 2012: 2). Eski istihbârat ve Güvenlik Bakanı Hayder Moslehi, 1979 yılındaki Mollalar devrimiyle fundamentalist totaliter bir İslâmî rejim hâline dönüşen İran’ın istihbârat servisini, devrimin içinden oluşan ve devrimin ihtiyaçları temelinde kurulan ve dünyada birbirini taklit eden diğer istihbârat örgütlerinden farklı olduğunu belirtir (Kıbaroğlu, 1999: 271).

İran anayasasında İstihbârat ve Güvenlik Bakanlığı’nın amaçları: İç ve dış istihbâratı toplamak, analiz etmek, üretmek ve sınıflandırmak; İran İslâm Cumhuriyeti’nin bağımsızlığına, güvenliğine ve toprak bütünlüğüne karşı oluşturulabilecek her türlü komplot, casusluk ve sabotajları bertaraf etmek; İstihbârat, haber, belge, kayıt, tesis ve bakanlık personelini korumak ve önemli kayıtlarını, belgelerini ve tesislerini korumak için kurum ve kuruluşlara eğitim vermek ve yardım etmektir (www.jamejamonline.ir, 2009). İstihbârat ve Güvenlik Bakanlığı, anayasal görevlerini yerine getirirken, diğer istihbârat teşkilâtlarıyla ve İran İslâm Cumhuriyeti’nin dış gündemini muhafaza ve destek veren Lübnan Hizbullahı gibi örgütlerle irtibat kurmaktadır (Maximus, 2010).

İran İstihbârat ve Güvenlik Bakanlığı, İran’ın yürütme organına bağlı faâliyet göstermektedir. Bakanlık ajanları, Şîi Müslümanlarının İslâmî liderlerinin On ikinci imamı olan “İmam Zaman’ın Meçhul Askerleri” olarak anılır. İran İslâm Cumhuriyeti bünyesinde resmî bir kurum olması hasebiyle bakanlık çoğunlukla İranlılardan oluşuyor. Bununla birlikte, teşkilât, Şîi inançlarına bağlı olmayan kozmopolit bir yapıdadır. Devlet amaçlarını gerçekleştirebilmek ve İsrail’de casusluk faâliyetlerini

yapabilmek için -Araplar ve Yahudîler de dâhil- inançlarına dikkat etmeksizin istihdamda bulunmaktadır.

4.1.2.İstihbârat ve Güvenlik Bakanlığı Teşkilât Yapısı

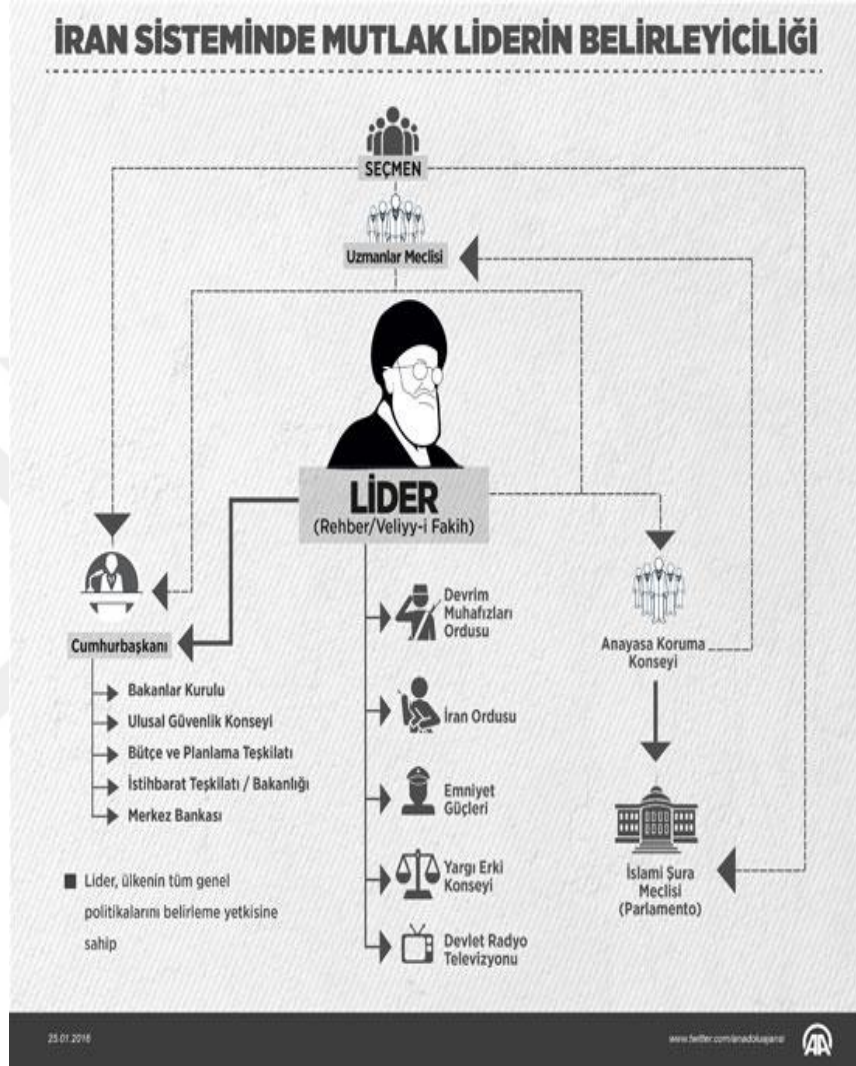
Bakanlık, doğrudan İran Yüce Liderine bağlıdır. Lider, sadece birtakım şeylerin değil ülkenin tüm genel politikalarını belirleme yetkisine hâizdir. Bundan dolayı cumhurbaşkanının bakan atamasını yapmasına rağmen Yüce Liderin atamayı onaylaması gerekir ve Yüce Liderin onayı olmadan cumhurbaşkanı atamayı kaldıramaz.

İran anayasasına göre, Yüce Lider iç ve dış politikaların yönünü tâyin eder. Silahlı kuvvetlerin başkomutanıdır ve istihbârat operasyonlarını kontrol eder. Kudüs Gücü, İran Devrim Muhâfızları Ordusu ve İstihbârat ve Güvenlik Bakanlığı doğrudan Yüce Lidere rapor verir. Burada da cumhurbaşkanı Yüce Lidere bağlı olarak politika belirleme ve yönetme yetkisine sâhiptir.

İstihbârat ve Güvenlik Bakanlığı, bilgi toplama-analiz-üretim bağlamında millî güvenliği korumaya hâiz bir teşkilâttir. Bununla birlikte Yüksek Ulusal Güvenlik Konseyi, millî güvenlik politikalarını belirler, cumhurbaşkanı başkanlığında toplanır ve politikalarını Yüce Liderin tavsiyelerine göre şekillendirir. Yüksek Ulusal Güvenlik Konseyi, İran anayasasının 176. maddesi iktizâsınca ve İslâm devrimini, İran toprak bütünlüğünü ve ulusal güvenliği koruma sorumluluğu dâhilinde kurulmuştur. Anayasada iki görevinden bahsedilmiştir. Bunlar; rehberlik makâmı tarafından tâyin edilen genel siyâset çerçevesinde ülkenin güvenlik ve savunma politikasını tâyin etmek ve siyâsî, istihbârat, toplumsal, kültürel ve ekonomik faaliyetlerin genel güvenlik ve savunma tedbirleriyle uyumlu hâle getirilmesi, iç ve dış tehditlere karşı, ülkenin maddî ve mânevî olanaklarından yararlanmaktır. Konsey; üç kuvvetin (deniz, hava, kara) başkomutanı, genelkurmay başkanı, devlet plânlama teşkilâtı başkanı, rehberlik makâmının seçtiği iki temsilcisi, dışişleri, içişleri, istihbârat bakanları, gerektiği zaman ilgili bakan ve ordu ile Devrim Muhâfızlarının en üst dereceli komutanından oluşur. Yüksek Ulusal Güvenlik Konseyi, kendi vazîfesi dâhilinde “Ülke Güvenlik Konseyi ve Savunma Konseyi” gibi yan komiteler kurar ve bu yan komitelerin başkanları, cumhurbaşkanının ya da Yüksek Güvenlik üyelerinin birinin uhdesindedir ve bu husus cumhurbaşkanı tarafından tâyin edilir. Yan komitelerin vazîfe ve yetkilerinin sınırları kanunla belirlenir ve bu komitelerin teşkilât

yapısı Yüksek Güvenlik Konseyi'nin kararları rehberlik makamının onayından sonra icra aşamasına gelir. İran Yüce Lideri konseyi denetleyici konumdadır (Çeçen, 2019: 153).

Tablo 4.1: İran İslâm Cumhuriyeti Kabine Seçim Süreci ve Yapısı (AA, 2016).

Tablo 4.1’de görüldüğü üzere İran sisteminde mutlak liderin belirleyiciliği İran’daki devlet teşekkülü ve istihbârat oluşumu hakkında bilgi vermektedir. Sekiz senede bir 88 din adamından müteşekkil bir Uzmanlar Meclisi halk tarafından seçilir. Bu meclise seçilecek üyelerin gerekli niteliklere hâiz olup olmadıkları, 12 üyeye sâhip olan ve üyelerinin yarısının İran Yüce Lideri’nin atadığı Anayasa Koruma Konseyi tarafından denetlenir ve onaylanır. Konseyin oluşum şekli sebebiyle İran Yüce Lideri bugüne kadar hiç denetlen(e)memiştir. İlgili tabloda merkezî konumda Yüce Lider bulunmakta ve nihâî kararlara imzâ atmaktadır. Onaylama ve atama işlemleri, denetleme işlemleri vd. birtakım yönetsel meseleler Yüce Lider’e bağlıdır.

İran Ulusal Güvenlik Konseyine de kısaca değinecek olursak, Başkan ve Başkana bağlı Genel Sekreter ve bağlı dâimî üyelerden (İstihbârat ve Güvenlik Bakanı, Dışişleri Bakanı, Silahlı Kuvvetler Genelkurmay Başkanı, Yasama Organı Başkanı, Yüce Liderin (Velâyet-i Fakih) Temsilcisi, Adlî Şube Başkanı, Yönetim ve Plânlama Organizasyon Başkanı, İçişleri Bakanı) ve geçici üyelerden (İDMO Başkomutanı, Diğer yetkililer, İran İslâm Cumhuriyeti Ordusu Başkomutanı) oluşmaktadır.

4.1.3.İslâm Devrimi Muhâfızları Ordusu (İDMO)

İslâm Devrimi Muhâfızları Ordusu (İDMO), İslâm devriminin ideallerini korumak ve düzenli orduyla bir dengeleme yapmak için doğrudan Yüce Lidere rapor veren bağımsız bir güvenlik gücü olarak kurulmuştur. İDMO'nun varlığı, ülkenin nominal silahlı güçlerinden kasten ayrı durduğu için organizasyona özel statü kazandırıyor. İDMO başkanı doğrudan Yüce Lidere rapor verir ve İran anayasasına göre Yüce Lider tek başına İDMO'nun başkomutanının "atanması, görevden alınması ve istifasını kabul etme" hakkını saklı tutar.

İDMO başlangıçta İslâm devriminin emirlerini uygulamak ve karşı-devrimcileri ortadan kaldırmakla görevlendirilmiştir. İDMO'nun nihâyetinde istihbârat alanında büyük ölçüde genişleyen bir rolü olmuştur. 2009 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, seçimlerin protestosu için oluşan muhâlefet hareketlerini Yüce Lider, İDMO çatısı altında diğer istihbârat birimlerini birleştirerek güçlenen İDMO ile bertaraf etmiştir. O zamandan beri İDMO, İran'ın istihbârat sisteminde MOIS'e göre daha büyük bir etkiye sâhip olmuştur. Yüce Lider, İDMO'nun doğrudan kontrolünü hükûmet içindeki potansiyel muhâlif güçlerin kontrolü olarak elinde tutuyor. Bu arada, İDMO, internet, telekomünikasyon ve kilit ekonomik sektörler üzerinde kontrol sağlamak için istihbârat yeteneklerini kullanarak zorlu bir siyâsî güç hâline gelmektedir.

İDMO üzerine akademik kaynaklar yetersiz olsa da, bu konudaki gazetecilik kaynakları iyi düzeyde sayılabilir. İran'da İDMO'nun bu denli güçlenmesi İran'ın bir gün 'Devrim Muhâfızları Devleti'ne dönüşebileceği haberlerinin yapılmasına neden olmaktadır (AA, 2016). İDMO, Yüce Liderin en gözde gücü ve Yüce Liderin arkasında istikâmet üzere duran bir güç olarak görünse de çeşitli yapısal ve kurumsal sorunları bulunmaktadır. Kendi bünyesinde güç zehirlenmesi yaşanmasından korkulduğu için hiçbir komutanın mutlak iktidâr olacak biçimde yükselmesine müsâade edilmez. Zaten bu minvâlde bir kurumsal yapı ve hiyerarşik oluşum da

yoktur.

İDMO, teşkilâtî olarak büyük oranda birbirinden bağımsız, hepsi eşit rütbede ve direkt olarak Yüce Lidere bilgi veren komutanların başında bulunduğu alt birimlere ayrılır. Bunlardan her birine, ülkenin belli bir kısmı kontrol altında tutmaları için verilir. İranlı yöneticiler bunun bu şekilde yapılmasının sebep-i hikmetini ülkeye bir saldırı veya işgâl olması durumunda, bütün birimlerin diğerinden bağımsız bir biçimde direnmeye çalışmaları olarak îzah etmektedir. Oysa ki bu şekilde bir teşkilât oluşumunun sebebi, hırslı bir komutanın askerî bir mâcerâyâ kalkışmasının önüne geçebilmektir. Bundan sebep de İran istihbârat teşekkülünde sadâkat liyâkatten önce gelir.

İran, İslâm devriminin 40. yılını geride bırakırken durağan ya da gerileyen değil, büyük cihâd doğrultusunda ikinci etaba geçmek istemektedir. Bu aşamada, direniş eksenini güçlendirip, direniş bayrağını Batı Asya bölgesinin tamâmında yükselteceği umuduyla İran Yüce Lideri Ayetullah Ali Hamaney, Devrim Muhâfızları komuta kademesine hitâben yaptığı konuşmada, ülkenin hem iç hem de dış stratejilerinden artık Devrim Muhâfızlarının sorumlu olduğunu ifâde etmiştir (www.aa.com.tr, 2017). Yüce Lider, iç ve dış politikada Devrim Muhâfızlarının etkinliğini meşrulaştırmış ve İran'ın Ortadoğu'da "caydırıcılık temelli savunma" söyleminin yerine daha agresif bir strateji olarak yeniden "devrim ihrâcı" söylemini gündeme getirmiştir (www.aa.com.tr, 2019). İran Yüce Liderinin bu politikası karşısında, İDMO'nun 45. ABD Başkanı Donald Trump yönetimi tarafından Nisan 2019'da terörist gruplar listesine alınması durmaktadır. İDMO, ham petrol satışlarıyla elde ettiği gelirlerle terör faâliyetleri yaptığı konusunda suçlanmakta ve ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından İDMO'nun finans ağına zarar vermeye yardımcı olacak bilgiler karşılığında ödül verileceği beyân edilmektedir (www.aa.com.tr, 2019). Yüce Liderin İDMO üzerinden dış dünyaya yönelik agresif tutumu, ülkenin içinde ve dışında oluşabilecek siyâsî mühendisliklerin önünü açacağına benzemektedir.

4.1.4.Kudüs Gücü

İDMO bünyesinde tüm İran istihbârat faâliyetlerinden ve yurtdışında yürütülen gizli operasyonlardan sorumludur. Bununla birlikte, çoğu zaman MOIS dâhil diğer istihbârat örgütleriyle yakın işbirliği içinde çalışmakta ve bu da yetki dağılımını çözümlenmede sorunlara sebep olmaktadır. Kudüs Gücü, İran'ın içindeki ve dışındaki üslerde bulunmaktadır. İran'ın yurtdışındaki elçiliklerinin çoğunda, elçilik

personelinin çoğuna kapalı bölümler Kudüs Gücü askerlerine açıktır. Öyle ki İran Eski Cumhurbaşkanı Ali Ekber Hâşimî Rafsancânî, Dışişleri Bakanlığının en kritik bölgelerde anayasal görevini yürütmekten alıkonulduğunun ve Irak, Suriye, Lübnan, Afganistan ve Yemen gibi ülkelere Kudüs Gücü'nün onayı olmadan elçi atanmadığından bahsetmiştir (www.aa.com.tr, 2019). Devrim Muhâfızları'nın ve Kudüs Gücü'nün defacto olarak Dışişleri Bakanlığının görevini yürütmesi ABD'nin de söylemindedir.

Kudüs Gücü üyeleri yeterlilik sağlamaları ve İslâm Devrimine sadâkatleri minvâlinde seçilip eğitilirler (Filkins, 2013). Kudüs Gücü bölgesel kapsama dayalı olarak müdürlüklere ayrılmıştır. Irak, Lübnan-Filistin-Ürdün, Afganistan-Pakistan-Hindistan, Türkiye-Arabistan, Orta Asya Eski Sovyet Cumhuriyetleri-Avrupa-Kuzey Amerika-Kuzey Afrika şeklinde bilinen beş müdürlüğü vardır (Cordesman, 2007: 9). Eğitimlerini tamamlayan çaylak Kudüs Gücü çalışanları, saha tecrübesi kazanmaları için birkaç ay boyunca Afganistan ve Irak bölgelerinde görevlendirilir (Filkins, 2013).

4.1.5. Besic Birlikler (Gönüllü Seferber Ordusu)

Besic, gönüllü bir paramiliter rezerv kuvveti ve insan gücü tarafından İran'daki en büyük güvenlik örgütüdür. Besic'in misyonu, İDMO askerî güçlerine entegre olarak olası bir ABD işgâline karşı popüler direniş üretmeye yardımcı olmaktır. Besic'in ana görevi, isyan kontrolü ve iç güvenlidir. Besic, kısa sürede ülke genelinde seferber edebilecek sofistike olmayan, merkezî olmayan, popüler bir güç olarak hizmet vermektedir.

4.2. İstihbârat Topluluğunun Denetimi

İran'da istihbârat teşkîlatları, İslâm devriminin ideallerini korumak ve düzenli orduyla dengeli bir güvenlik politikası oluşturabilmek için kurulmuş olup; doğrudan Yüce Lider'e rapor veren 'bağımsız' ve denetimi Yüce Lider'in güvendiği, atamasını gerçekleştirdiği sorumlular (bilhassa Kudüs Gücü komutanı) tarafından yapılmaktadır. Ülkenin normal silahlı kuvvetlerinden 'kasten' ayrı durduğu için istihbârat teşkîlatları 'özel bir statü' kazanmaktadır ve istihbârat teşkîlatları bu özel statüyü Yüce Lider'den alan komutanlar aracılığıyla kullanmakta olup denetim konusunda da özel statü iktizâsınca direkt Yüce Lider'e komutanlar tarafından raporlanmaktadır.

İran istihbârat teşkilâtları, ekonomik açıdan bir denetime uzun zaman boyunca kapalı olmuştur. Öyle ki istihbârat teşkilâtları amaç dışı genişleyip kooperatif vakıflar, boru hatları, havalimanları, yasadışı iskeleler, inşaat şirketleri, petrol-doğalgaz ticâreti ve bankalara sâhip olmuştur. İstihbârat teşkilâtlarının ifşâ olan bu ekonomik büyümesi hükûmet tarafından kamuoyu nezdinde eleştirilere sebep olmuştur (Banerjea, 2015: 104). 2009 senesinde, istihbârat teşkilâtı tarafından bir madenin satın alınması ki piyasa değerinin çok çok altında gerçekleşecek bu satış hükûmet tarafından engellenmiştir. Bazı kişiler sorumlu tutulup cezalandırılmıştır. Akabinde Türkiye ile bağlantılı olarak iş adamı Rıza Sarraf'a dayanan yolsuzluk meselelerindeki ortaklık sonrasında Yüce Lider müdâhalede bulunup istihbârat teşkilâtı mensuplarına "Devrimi korumak, ekonomik ve politik etki alanlarını korumak anlamına gelmemektedir" diyerek istihbârat kurumlarının hem politika hem ekonomiye katılımlarından olan memnuniyetsizliğini dile getirmiştir. Bu denli ekonomik faaliyetleri ifşâ olan İran istihbârat teşkilâtına karşı Batılı istihbârat teşkilâtları cephe almıştır ve İran uluslararası ekonomik yaptırımlara karşı savunmasız kalmıştır. Politik ve ekonomik açıdan her ne kadar Yüce Lider'in tepkisi ile karşılaşılrsa da örtülü faaliyetlerin yapılmadığı her zaman için muallaktır. İran'ın bu hususta ve her hususta gizemli olması onu güçlü gösterme konusunda yeterli olmamakla birlikte politik, ekonomik, stratejik, müttefik vs. açılarından güvensiz de kılmaktadır (A.g.e.: 105).

4.3.İstihbârat ve Politika Yapımı

İran'da, istihbârat teşkilâtlarının kuruluşu îtibâriyle ülke içindeki antiterör operasyonlarında aktif rol alması ve sekiz sene süren İran-İrak savaşıyla birlikte de siyâsî alana yönelmesi söz konusudur. Ali Ekber Hâşimî Rafsancanî'nin cumhurbaşkanlığı döneminde ordu ekonomik alana yönlendirilmiştir. Akabinde Seyyid Muhammed Hâtemî'nin cumhurbaşkanlığı döneminde güttüğü içeride özgürlükçü, dışarıda uzlaşmacı politikaları istihbârat teşkilâtlarını endişelendirmiş, George W. Bush'un saldırgan politikaları da istihbârat kurumlarının iç ve dış politikalarda güç patlaması yaşamasına sebebiyet vermiştir. ABD'nin Afganistan ve Irak işgâlleri bağlamında İran istihbârat teşkilâtları karşılarında fazla bir muhâlefet bulmadan ülkenin ekonomik, kültürel, diplomatik ve enerji sahalarında tüm kilit noktalarının kontrolünü sağlamıştır.

Hâtemî'nin cumhurbaşkanlığı döneminde, rejimin kamusal meşrûiyetinin ve muhâfazakâr siyâsî söylemin giderek güç kaybetmesiyle berâber istihbârat kurumları

aktif bir şekilde iç politikada yer etmeye başlamıştır. Hatta bu dönemde reformcu basının etkisinin farkında olan kurum, basın yayın sahasına girmiş ve kendi hüviyetinde çok sayıda haber ajansı kurup, gazete ve dergiler neşretmeye başlamıştır. Öyle ki Yüce Lider Ayetullah Ali Hamaney 1990'lı yılların başında, İran'ın en köklü gazetelerinden biri olan Keyhan'ın yönetimine ve başyazarlığına istihbârat teşkilâtının üst düzey üyelerinden Hüseyin Şeriatmedârî ve Muhammed Seffar Herendî gibi isimleri atayarak ordunun basın ve yayın organlarındaki etkinliğini desteklemiştir. Bunların akabinde Hâtemî'nin cumhurbaşkanlığı döneminde, Civan gazetesi ve haber sitesi, Baztab haber portalı ve istihbârat kurumunun en etkin haber kuruluşu olarak Fars haber ajansı da teşkilâtın bünyesine dâhil olmuştur (Uygur, 2017: 15).

İran'ın karmaşık siyâsî varlığının içinde rejime yönelik kapsamlı siyâsî reformlar gerçekleştirilmediği müddetçe istihbârat teşkilâtlarının ülke politikalarının belirlenmesinde yardımcı unsur değil de agresif ve hâkim politik anlayış gütmelerinin önüne geçilmesini sağlamak mümkün görülmemektedir. Afganistan ve Irak işgâli sonrasında ve Arap Baharı süreciyle daha da ön plâna çıkan güvenlik odaklı politikalar bu düşünceyi güçlendirmektedir. Ortadoğu politikalarının oluşumu, dış politikanın oluşumunda Dışişleri Bakanlığını dahi gölgede bırakarak birçok konuda aktif politika üretimi, hükûmet karşıtı siyâsî faaliyetlerin istihbârat teşkilâtlarına ait yarı resmî kurum ve kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmesi İran istihbâratının gücünün devlet teşekkülünü zora soktuğunu göstermektedir. Kendi kara, hava ve deniz kuvvetleri dahi bulunan bu istihbârat teşekkülünün kuruluş ideallerini, tarihsel gelişimini ve iç aktörlerle olan etkileşimini analiz edip yeniden bir hiyerarşik ve hesap verebilir teşekkülde binâ edilmesi geleceğe dâir emin politik adımların oluşumunu sağlayacaktır.

4.4.İstihbârat Sisteminin Analizi

Tarihsel süreç dikkate alındığında görülen tabloda İran istihbârat teşkilâtları İmam Humeynî öncesinde ve sonrasında da agresif bir görüntü çizip, cumhurbaşkanlarına karşı birtakım farklı ölçülerde muhâlif hareketlerde bulunması gibi tavırlarla, kalıcı siyâsî partiler, güçlü meslek odaları ya da sivil toplum örgütlerinden yoksun olan bir coğrafyada siyâsî, iktisâdî ve basın yayın sahalarında en baskın güç hâline gelmiştir. İran İstihbârat kurumlarının gelişiminin dönüm noktaları incelendiğinde İran-İrak Savaşı, 11 Eylül sonrası ABD'nin Afganistan ve Irak'ı işgâlleri ile Arap Baharı sonrası bölgesel kriz gibi dış gelişmelerin oldukça önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

Bilhassa dış tehditlerin ve çatışma ortamlarının istihbârat teşkilâtını ÷lke içi ve dışında güçlendirdiği gör÷lmektedir (A.g.e.: 27). İstihbârat kurumları Irak savaşı öncesinde muhâlif ideolojik örgütlerin faaliyetlerine karşı çalışmalar yürütürken, savaş esnâsında ÷lkenin normal silahlı kuvvetleri ile bir rekâbete girmiştir. Irak savaşı sonrası daha da güçlenen ve ÷lkede siyâsî, iktisâdî ve kültürel sahalarda üstlendiği roller sebebiyle gittikçe baskın bir hâle gelerek yönetici bir konuma erişmiştir.

İran istihbârat teşkilâtları, genel mânâda dış tehditleri ve çatışma ortamlarını lehine çevirerek güç göstermektedir. Suriye ve Irak'taki karışık havanın ivmesinin yer yer azaldığı zamanlarda ÷lke içindeki siyâsî meselelere daha çok ağırlık vermektedir. Bilhassa cumhurbaşkanlığı seçimlerinde etkin rol alması buna örnek olarak gösterilebilir. Yüce Lider Ayetullah Ali Hamaney'in yaşının ilerlemesiyle yerine geçecek kişiye dahi belirleme arzuları ön gör÷lebilecek kadar açıktır. Bu minvâlde ÷lkenin normal silahlı kuvvetleri, İDMO ve Besic birliklerinin komuta kademelerinde yapılan tasfiyeler gelecek tasavvurlarını ortaya sermektedir. ABD yaptırımlarına karşı içeride ve dışarıda agresif adımlar atılması da yine içeride ve dışarıda bazı sonuçlar doğurmaktadır. Diplomasinin yerine sert gücü tercih etmenin bedeli içeride ve dışarıda muhâlif yapılarla karşılaşmayı ve kötü sonuçlar almayı gerektirebilir. İran istihbâratının İDMO'ya bağlı Kudüs Gücü'nün komutanı Tümgeneral Kasım Süleymânî'nin ABD'nin üstlendiği bir suikast sonucu öldür÷lmesi her yerde hüküm sürmek isteyen istihbârat teşekk÷lünün intikam düşüncesi gibi reform düşüncesini de gündeme almasını gerektirmektedir.

İran istihbârat teşkilâtları askerî, siyâsî ve iktisâdî gücüyle İran'ın en güçlü teşekk÷lü olarak gör÷lmektedir. İran halkının daha çok refah, demokrasi vs. söylemlerine karşı istihbârat teşkilâtları baskın ve tutucu rollerinden vazgeçip bir reform hareketine girişmesi çok da gerçekçi durmamaktadır. Yapısal ve politik bir bunalımın eşiğinde değil artık ortasında yer alan İran'ı zor günlerin beklediği kuvvetle muhtemeldir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRK İSTİHBÂRAT SİSTEMİ

Türkiye’de, istihbârat faâliyetlerini 2010 öncesi ve 2010 sonrası şeklinde değerlendirmek mümkündür. Türkiye, köklü askerî geçmişinin yanında tarihinde, oluşturduğu çeşitli istihbârat teşkilâtlarıyla da bu sahada derin bir tecrübeye sâhiptir. Modern dünyanın modernleşen istihbârat kurumlarından birine, 2010 sonrası yapmış olduğu birtakım yenilikler, düzenlemelerle dönüşmüştür. Türk istihbârat sistemini anlamak için Türk siyâsî ve askerî geleneğinin hüviyetinde istihbârat teşekkülünün tarihsel gelişimi ve bu tarihsel gelişim esnâsında modernleşme dönemi, iç işlerindeki konumu ve dış politikadaki etkinliği iyi incelenmelidir.

5.1.Türkiye’de İstihbârat Topluluğu

Kanuna göre; millî güvenlik istihbâratını devlet çapında oluşturma, kamu kurum ve kuruluşlarının istihbârat faâliyetlerinin yönlendirilmesi, dış istihbârat, millî savunma, terörle mücadele ve uluslararası suçlar ile siber güvenlik konularında her türlü teknik istihbârat ve insan istihbâratı usûl, araç ve sistemlerini kullanmak sûretiyle bilgi, belge, haber ve veri toplama, kaydetme, analiz etme ve üretilen istihbâratı gerekli kuruluşlara ulaştırma, istihbârat kapasitesini, niteliğini ve etkinliğini artırmak amacıyla çağdaş istihbârat usûl ve yöntemlerini araştırma, teknolojik gelişmeleri takip etme ve uygun görülenleri temin etme konusundaki birincil sorumluluk Millî İstihbârat Teşkilâtına aittir (www.mit.gov.tr, 2019). Ayrıca ulusal polis, ordu, jandarma ilgili vazîfeleri yerine getirmek için istihbâratî nitelikteki faâliyetlere hâizdir. Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde kurulan Güvenlik ve İstihbârat Komisyonu, millî güvenliğe ilişkin konularda görüş, öneri, raporlama ve geliştirme faâliyetlerini yürütür.

5.1.1.Millî İstihbârat Teşkilâtı (MİT)

Türk istihbâratının Millî İstihbârat Teşkilâtı ile modernleşmesine kadar birçok safhası olmuştur. 1913-1918 arası faâl olan, Harbiye Nâzırı Enver Paşa tarafından kurulan, Kafkasya, Yakın Doğu, Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Orta Asya gibi geniş bir coğrafyada etkin olan ve Osmanlı Devleti’nin siyâsî birliğini korumayı ve ayrılıkçı hareketlere mâni olarak yabancı devletlerin istihbâratî faâliyetlerine karşı koyabilmeyi

amaçlayan Teşkilât-ı Mahsûsa, Birinci Cihân Harbi sonrasında lağvedilmiştir (A.g.e.). Teşkilât-ı Mahsûsanın lağvedilmesinden sonra 1918-1920 arası faâl olan, Millî Mücadeleyi örgütlemek emeliyle kurulan ilk gizli direniş grubu olma özelliği taşıyan Karakol Cem'iyetine, Erzurum Kongresi ve Sivas Kongresinde alınan kararları tatbik etmek üzere seçilen Heyet-i Temsîliye tarafından son verilmiştir (A.g.e.).

1920-1921 arası faâl olan, Karakol Cem'iyetinin devâmı niteliğinde kurulan Zâbitan Grubu, Karakol Cem'iyetinin sembolünü kullanmıştır. Ankara merkezli Hamza Grubu ile çekişme yaşaması ve bazı mensuplarının gizliliğe ehemmiyet göstermemeleri sebebiyle feshedilmiştir (A.g.e.).

1921 senesinde faâl olan, aynı sene feshedilen Zâbitan Grubunun adının değiştirilmesi ve güvenilir kadroların bir araya getirilmesi ile oluşturulan Yavuz Grubu, bilhassa İstanbul'dan Ankara'ya istihbârat akışı sağlanmasında mühim vazîfe görmüş ve kurucusu Yarbay Muğlalı Mustafa Beyin yakalanma tehlikesine karşın etkinliğini yitirmiştir (A.g.e.).

1921 senesinde faâl olan, Ankara tarafından kurulan ve Zâbitan grubunun kendileriyle çekişmesiyle işlerini tenkis eden Hamza Grubu (Ankara), akabinde İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun değişik yerlerinde aynı isimle çalışmalarını yürütmüştür (A.g.e.).

1920-1923 arası faâl olan, evvelâ Hamza Grubu ismini alan ve akabinde TBMM'nin 23 Nisan 1920 tarihli kararıyla Erkân-ı Harbiye Umûmiye Riyâsetine (Genelkurmay Başkanlığı) bağlanan örgüt, gizli direniş gruplarının tek merkez çatısı altında yönetilmesi emeliyle kurulmuştur. Daha sonra grubun ismi sâir sebeplerden dolayı Mücâhid, Muhârib ve Felâh olarak değişmiştir. Felâh Grubu döneminde, istihbârî faaliyetlerle birlikte propaganda çalışmaları da yapılmıştır. Grup, 4 Ekim 1923'e kadar aktif olarak vazîfelerini yerine getirmiştir (A.g.e.).

1921-1923 arası faâl olan, Müsellâh Müdâfaa-i Millîye (MimMim) Grubu, TBMM'nin onayı ve Mareşal Fevzi Çakmak'ın emriyle İstanbul'da kurulmuştur. Asker ve sivillerden oluşan kadrolarıyla, Kurtuluş Savaşı süresince Anadolu'ya silah ve cephâne ulaştırılmasını sağlamıştır. İşbirlikçi gruplara, düşman karargâhlarına, yabancı oluşumlara sızarak çok sayıda ehemmiyetli ve muvaffak işlere imzâ atmıştır. MimMim Grubu, İstanbul'un kurtuluşundan sonra 5 Ekim 1923'te faaliyetlerine son vermiştir (A.g.e.).

1923-1967 arası faâl olan, modern Türk devletinin temellerinin atılmasıyla modern ve kurumsal bir istihbârat teşkilâtı kurulması mecbûriyetine binâen, 6 Ocak 1926 tarihinde Mareşal Fevzi Çakmak'ın yazılı emriyle Ankara merkezli olarak kurulan Millî Emniyet Hizmeti (M.E.H.) Riyâseti, bir senede teşkilâtlanmasını tamamlayarak 6 Ocak 1927 tarihinde etkin bir şekilde çalışmaya başlamıştır (A.g.e).

Şekil 5.1: Millî İstihbârat Teşkilâtı Sembolü (www.mit.gov.tr).

Millî İstihbârat Teşkilâtı 6 Temmuz 1965 tarih ve 644 sayılı Millî İstihbârat Teşkilâtı Kanunuyla Başbakanlığa bağlı olarak kurulmuştur (MİT, 2019). 2937 sayılı Devlet İstihbârat Hizmetleri ve Millî İstihbârat Teşkilâtı Kanunu, millî istihbârat teşkilâtının yapısını, görev ve sorumluluklarını içeren, istihbârat üretimini ve kullanımını yöneten, kılavuzluk eden prensiplere hâizdir. 644 sayılı Millî İstihbârat Teşkilâtı Kanunu ile ek ve değişiklikleri 1 Ocak 1984 tarihinde yürürlükten kaldırılıp 2937 sayılı Devlet İstihbârat Hizmetleri ve Millî İstihbârat Teşkilâtı Kanunu yürürlüğe girmiştir.

Millî İstihbârat Teşkilâtı Müsteşarlığı Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak kurulmuştur. MİT Müsteşarlığı; müsteşar, müsteşar yardımcıları, başkanlıklar, dâireler ve şubeler ile diğer teşkilât birimlerinden oluşur. Müsteşar tarafından idâre edilir ve MİT Müsteşarı Cumhurbaşkanına karşı sorumludur. MİT Müsteşarı cumhurbaşkanınca atanır. Diğer personel MİT Müsteşarı tarafından atanır. Bu atamaların gizliliği esastır ve Resmî Gazete'de yayımlanmazlar. Millî İstihbârat Teşkilâtı, Türkiye Cumhuriyeti'nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, varlığına, bağımsızlığına, güvenliğine, anayasal düzenine ve millî gücünü oluşturan bütün öğelerine karşı içten ve dıştan yöneltilen mevcûd ve muhtemel faâliyetler hakkında millî güvenlik istihbâratını devlet çapında oluşturmak ve üretilen bu istihbâratı Cumhurbaşkanı, Genelkurmay Başkanı, Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri ile gerektiğinde ilgili diğer gerekli kuruluşlara ulaştırmaktır (A.g.e.).

MİT kamu kurum ve kuruluşlarının istihbârat fonksiyonunun yönetimi ile ilgili önerilerini Cumhurbaşkanı ve Millî Güvenlik Kuruluna sunar. MİT, kamu kurum ve

kuruluşlarına kendi yetki sahaları dâhilindeki güvenlik konularında istihbârat ve istihbârata karşı koyma faâliyetlerine teknik meselelerde müdâhil olmak yetkisine sâhiptir ve bu tür faâliyetleri koordine edebilir. Kanunla belirlenen yukarıdaki vazîfelere ek olarak, MİT, Millî Güvenlik Kurulunda belirlenecek diğer -ek mâhiyetinde- vazîfeleri yapmakla sorumludur.

Mevcût 2937 sayılı MİT Kanunu, yukarıda belirtilen devlet güvenliğine ilişkin istihbârat hizmetleri hâricinde MİT'e görev verilmesini yasaklamaktadır. MİT, devlet istihbâratına ilişkin konularda Bakanlıklar ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarından yararlanmaya yetkilidir.

5.1.2.Polis İstihbâratı

Polis teşkilâtı, kamu düzenini, huzur ve güvenliği sağlamakla memurdur. T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğüne bağlı olarak İstihbârat Dâiresi Başkanlığı; 3201 sayılı Emniyet Teşkilâtı Kanunu, 2559 sayılı Polis Vazîfe ve Salâhiyet Kanunu ve Emniyet İstihbârat Dâiresi Başkanlığı Merkez ve Taşra Üniteleri Kuruluş Görev ve Çalışma Yönetmeliğine göre suç ve terör eylemleriyle ilgili istihbârat toplar. Polis istihbâratları temel olarak devlet güvenliği, organize suç, kaçakçılık, terör ve diğer cezâî meselelerle ilgilenmektedir. Türkiye'de merkez ve taşra dâhil toplam 81 ilde istihbârat şube müdürlüğü bulunmakta olup İstihbârat Dâire Başkanlığı, İçişleri Bakanlığına karşı sorumludur.

5.1.3.Askerî İstihbârat

Türkiye güçlü silahlı kuvvetlere sâhiptir. 15 Temmuz 2016 darbe girişiminden önce askerî istihbârat kabiliyeti ve imkânı ülkenin büyük askerî gücünün gerisinde kalmıştır. Yaşanan sorunlar neticesinde Türk Silahlı Kuvvetlerine yönelik bir istihbârat çalışması yapılmıştır (<https://m.timeturk.com>). Millî Savunma Bakanlığı ile TSK'da görev yapan personele ilişkin istihbârat yürütme yetkisi MİT'e verilmiştir (<https://t24.com.tr>). Kara Kuvvetleri Komutanlığına bağlı kurulan istihbârat sınıfının vazîfeleri; askerî harekâtın plânlanması, sevk ve idâresi için gerekli olan düşman, hava ve arâzi hakkındaki bilgilerin elde edilmesi için toplama vâsıtalarının yönlendirilmesi, bilgilerin toplanması, bilgilerin analizi, istihbârat hâline getirilmesi, yayımlanması ve kullanılmasını içeren muhârebe istihbâratının oluşturulması ile istihbârata karşı koyma ve güvenlik vazîfelerinin plânlanması ve uygulanmasıdır. Bu istihbârat sınıfının ana malzeme ve sistemleri; İnsanlı Keşif Uçakları (İKU), İnsansız Hava Aracı

Sistemleri (İHAS), Mini Sabit/Döner Kanat İHA, zırhlı keşif araçları, termal kamera ve dürbünleri, kışla ve karargâh güvenlik sistemi kara gözetleme ve havan/topçu tespit radarları, hedef koordinat belirleme ile bilgisayar görüntü kıymetlendirme sistem ve terminalleridir. Bu minvâlde istihbârat, gözetleme ve keşif kapsamında modern İKU tedârik, İHAS tedârik ve geliştirme faâliyetleri ile Mini Radar ve Gözetleme Balon Sistemlerinin envantere alınması ile ilgili çalışmalar devam etmektedir (www.kkk.tsk.tr). Türk Silahlı Kuvvetleri, Genelkurmay Başkanlığı Karargâh ve Karargâha bağlı birlikler ile Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı ve Hava Kuvvetleri Komutanlığından müteşekkil olup Genelkurmay Başkanlığına karşı sorumludur. Bütün bu organizasyon şeması Millî Savunma Bakanlığına tâbidir.

5.1.4.Jandarma İstihbârat

Türkiye Cumhuriyeti Jandarması, emniyet ve âsâyiş ile kamu düzeninin korunmasını sağlayan ve diğer kanunların ve Cumhurbaşkanlığı kararnâmelerinin verdiği vazîfeleri yerine getiren, silahlı genel kolluk kuvvetidir (www.jandarma.gov.tr). İçişleri Bakanlığının hüviyetinde görev yapan Jandarma Genel Komutanlığının bünyesinde kurulan İstihbârat Başkanlığı; kanunlarda belirtilen vazîfelerin icrâsı için gerek duyulan her türlü istihbâratı mevzûata uygun, vaktinde, yeterli keyfiyette ve doğrulukta temin etmek, istihbârat hizmetlerinin kanun, tüzük, yönetmelik, yönerge, talimnâme ve emirlere mutâbik şekilde ve muayyen bir sistem içinde koordinesini sağlamaktadır. Başta terör suçları olmak üzere; suç işleminin engellenmesi veya işlenen suçla alakalı olarak kişiler/gruplar, suç örgütleri ile muhtemel harekât bölgeleri, hava ve arâzi hakkında elde edilen her türlü bilgi ve haberin işlenmesi netîcesi elde edilen bilgiler istihbârat başkanlığının faâliyet alanını oluşturur (A.g.e.). Polis güçleri gibi, Jandarma kuvvetleri de Türkiye'nin her şehrinde istihbârat birimlerine sâhiptir. İçişleri Bakanlığına tâbidir.

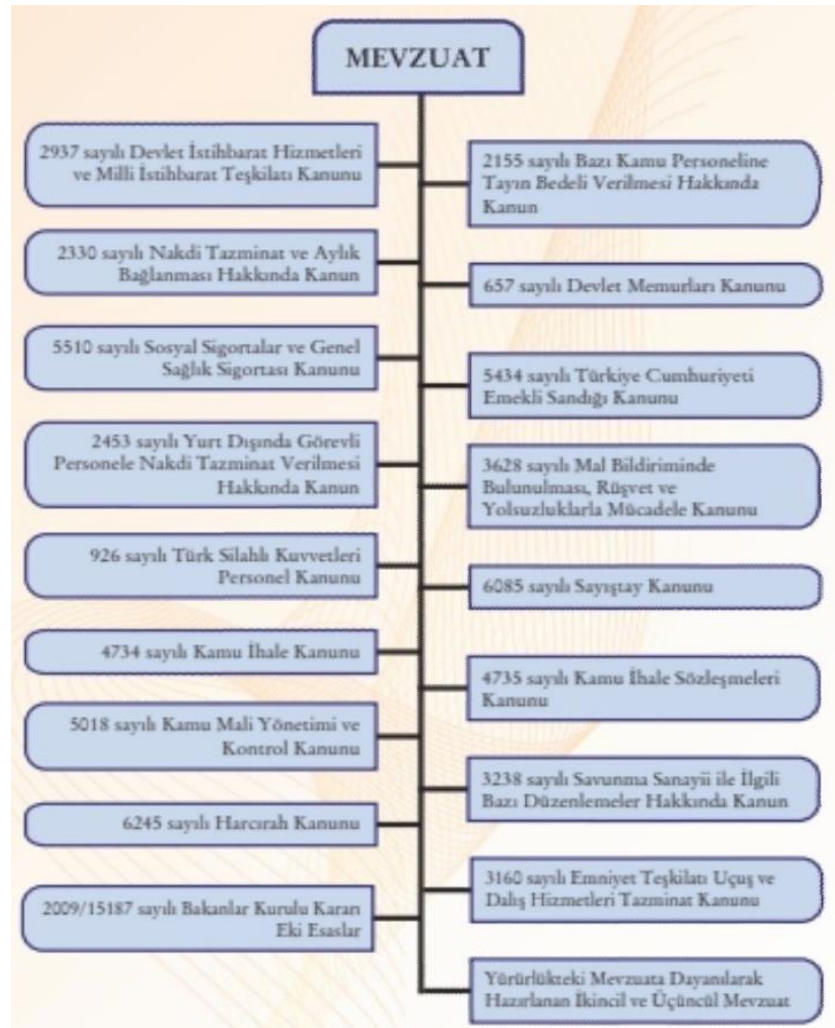
5.2.İstihbârat Topluluğunun Denetimi

MİT; 2937 sayılı “Devlet İstihbârat Hizmetleri ve Millî İstihbârat Teşkilâtı” kanunu, emir komuta zincirine bağlı olarak ve Türkiye Büyük Millet Meclisi uhdesinde Güvenlik ve İstihbârat Komisyonu ile sivil olarak da bir denetim, kontrol ve performans inceleme/değerlendirme/geliştirmeye tâbidir.

TBMM bünyesinde kurulan Güvenlik ve İstihbârat Komisyonu on yedi üyeden

müteşekkildir. Üye dağılımı siyâsî parti grupları toplam sayısı içindeki yüzde oranlarına göre belirlenmektedir. Millî güvenliğe ilişkin konularda görüş ve öneriler sunma, güvenlik ve istihbârat konularında uluslararası alanda kabul gören gelişmeleri izleme, kendi faâliyetlerine ilişkin rapor hazırlama ve güvenlik ve istihbârat hizmetleri sırasında elde edilen kişisel verilerin güvenliğini ve bireyin hak ve özgürlüklerini koruyucu öneriler geliştirme komisyonun belli başlı vazîfeleridir (Devlet İstihbârat Hizmetleri ve Millî İstihbârat Teşkilâtı Kanunu, 1983: Ek Madde 2).

Tablo 5.1: MİT'in İdârî ve Mâlî Denetimlerine Tâbi Olduğu Başlıca Mevzûat (www.mit.gov.tr).

Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Mâlî Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı ile MİT Müsteşarlığı tarafından yürütülen istihbârat hizmetlerine binâen İçişleri Bakanlığı, Hazîne ve Mâlîye Bakanlığı ve MİT Müsteşarlığınca hazırlanan yıllık raporlar Cumhurbaşkanlığına gönderilir. Cumhurbaşkanlığınca bu raporlar üzerine hazırlanacak yıllık rapor mart ayı içinde Güvenlik ve İstihbârat

Komisyona sunulur. Raporun kendilerine intikal etmesi itibâriyle komisyon doksan gün içinde incelemelerini ve görüşmelerini tamamlar ve hazırlayacağı raporu bu süre dâhilinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunar.

Türkiye’de istihbârat topluluğu, bu şekilde iç kontrol mekanizmasını 2937 sayılı kanuna 17.04.2014 yılında getirilen ek maddeyle kazanmıştır.

5.3.İstihbârat ve Politika Yapımı

Politika yapımı ve uygulamasında bulunmak, askerî stratejiler plânlamak ve silahlı kuvvetler düzenlemek, diplomasi oluşturmak, birtakım müzakerelerde bulunmak veya ülke içinde ve ülke dışında örgütsel faaliyetlerde bulunmak için devletlerin geniş bilgi gereksinimleri vardır. Bu gerekliliklerin bir neticesi olarak, birçok hükûmet, tehlikelerin ve belirsizliklerin hâlâ mevcut olduğu bir dünyada hayatlarını idâme edebilmek için bir tür istihbârat kabiliyetlerini muhâfaza etmekteledir. İstihbârat topluluğunun varlığının temel sebeplerinden biri, rakiplerinin kabiliyetleri ve niyetleri hakkındaki belirsizliği azaltma amacı, sürpriz saldırı korkusundan veya diğer hatalardan kaynaklanan çatışmalardan kaçınmalarıdır. Stratejik istihbârat, kısaca, dünya işleri üzerinde dengeleyici bir etkiye sâhip olabilir. Diplomatik bir sürprizi yürütmek ve önlemek, istihbârat ve karşı istihbârat faaliyetlerini de gerektirir (Fidan, 1999: 27).

İstihbârat teşkilâtları boşlukta çalışamazlar. Diğer hizmet kuruluşları gibi istihbârat teşkilâtları da hizmet ettiği yere rehberlik etmelidir. Bir hükûmetin aracı olarak, bilgi toplamak ve bilgiyi analiz edip üretim yapmak için mevcûtlardur ve eğer iyi yönlendirilemezlerse kaynakların yanlış aksetmesi ve boşa harcanması söz konusudur. İstihbârat hangi bilgilerin toplanacağını ve ne zaman gerekli olduğunu bilmelidir. Bilginin analiz edilip gerçekleşen üretimin yararlı olup olmadığını ve politika yapıcılara daha iyi hizmet verebilmek için nasıl geliştirilebileceklerini bilmeleri gerekir. İstihbârat teşkilâtları için rehberlik hizmeti en başta gelen vazîfeleridir. İstihbârat topluluklarının politika yapıcı yönleri çalışmalarının temelini oluşturmalıdır.

Türkiye’de son düzenlemelerle istihbârat teşkilâtının politika yapım sürecine dâhil Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemine mündemiç olarak Millî İstihbârat Başkanlığıyla ve ona bağlı daire başkanlıklarıyla sağlanmaktadır. Yine TBMM nezdinde bulunan Güvenlik ve İstihbârat Komisyonu gerekli raporlamaları meclise

sunarak, görüş ve önerilerde bulunarak politika yapımına katkı sağlamaktadır. 2010 senesinde Hakan Fidan'ın göreve başlamasıyla birtakım değişikliklerin meydana gelmesi, 2018 Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemiyle nihâî hâlini almıştır. Gayet tabii olarak kurumun politika yapımına katkıları uzun vâdede kendini daha net gösterecek olup, değerlendirmeye daha müsâit olacaktır.

5.3.1. Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği (MGK)

Her devlet yönetimi; millî varlık, bekâ ve güvenlik tehditlerine karşı tedbirler alma gereksinimi duyar. Bu bağlamda, devletler; bölgesel ve cihanşümul bir perspektifte gözlemler yaparak tehdit ve olanakları tespit eder ve ilgili hususlarda politika üretimi ve belirlenen politikaların uygulanabilirliği için süreç ve öğeleri içeren millî güvenlik sistemlerini tesis etmektedir.

Millî Güvenlik Kurulu, sahasında ülkenin en üst koordinasyon kurulu olup; Cumhurbaşkanının başkanlığında, Cumhurbaşkanı Yardımcıları, Millî Savunma, Dış İşleri, İç İşleri ve Adalet Bakanları ile Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile iki ayda bir toplanır.

Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemine anayasal ve kanunî yenilikler içeren gayretler sonucunda geçilmesiyle, hâlihazırda parlamenter hükûmet sistemi şeklinde faaliyetlerine devam eden Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, 1982 Anayasasının 118. maddesi gereğince çıkarılan 15 Temmuz 2018 tarihli ve 6 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnâmesi ile tekrar teşkilâtlandırılarak, bu minvâlde çalışmaya başlamıştır.

Bu muhtevâda, 15 Temmuz 2018 tarihinde 6 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnâmesi ile gerçekleştirilen değişikliklerle Millî Güvenlik Kuruluna dâir kuruluşu, vazîfeleri ve çalışma usûlleri ile alakalı yeni düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

Düzenleme yapılan değişikliklerle;

- Cumhurbaşkanı Yardımcıları, Kurul âzâları arasına dâhil edilerek, Jandarma Genel Komutanı da Kurul âzâlığından çıkarılarak, Kurulun âzâ sayısı 10'a düşürülmüş,
- İhtiyaç duyulduğunda Kurulun, direkt Cumhurbaşkanının çağrısı ile toplanması sağlanmış,

- Cumhurbaşkanının katılmadığı durumlarda, Kurula Cumhurbaşkanı Yardımcısının başkanlık etmesi düzenlenmiş,
- Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin vazîfe tanımı revize edilmiş,
- Bu çerçevede, Millî Güvenlik Siyâseti Belgesinin hazırlanmasına ilişkin çalışmaların Genel Sekreterlikçe yürütülmesi esası getirilmiş,
- Genel Sekreterin Cumhurbaşkanına karşı sorumlu olduğu belirtilmiştir (www.mgk.gov.tr).

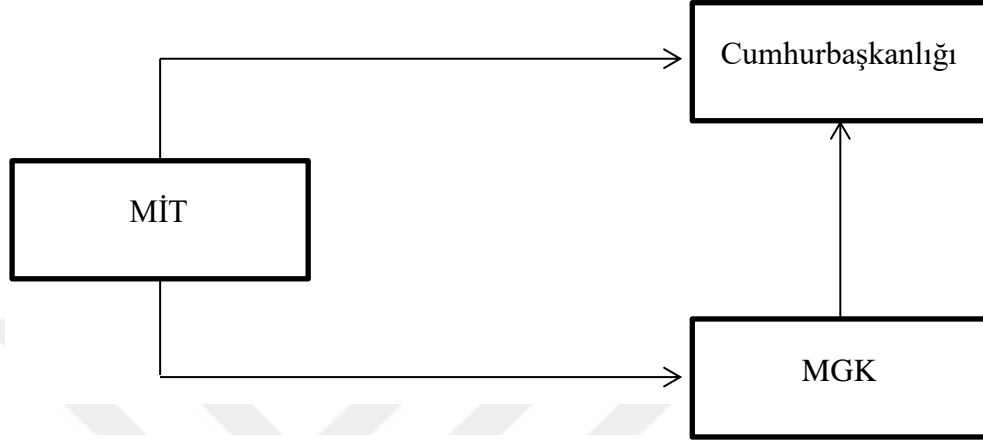
Millî Güvenlik Kurulu toplantıları Cumhurbaşkanının başkanlığında yapılmaktadır. Kurul kararları salt çoğunlukla alınmakta ve eşitlik hâlinde Kurul başkanının bulunduğu taraf çoğunluğu sağlamış bulunmaktadır. Kurulun gündemi Cumhurbaşkanı tarafından düzenlenmekte ve gündem oluşturulurken Cumhurbaşkanı Yardımcıları, Kurul üyesi olan bakanlar ile diğer bakanlar ve Genelkurmay Başkanının gündeme dâhil edilmesini istediği meseleler, Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri vâsıtasıyla Cumhurbaşkanına sunulur. Kurul toplantılarına üyelerin hâricinde, gündemin mâhiyetine göre ilgili bakan ve şahıslar da dâvet edilerek bilgi ve görüşleri alınabilmektedir.

Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri, Kurul toplantılarına katılabilmekte lâkin oy hakkı bulunmamaktadır. Alınan kararlar Genel Sekreterlik tarafından Cumhurbaşkanlığına gönderilmekte ve Cumhurbaşkanı tarafından işleme alınmaktadır. Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterinin atanmasına dâir takdir hakkı doğrudan Cumhurbaşkanına âittir.

5.3.2. Millî İstihbârat Koordinasyon Kurulu (MİKK)

2937 sayılı “Devlet İstihbârat Hizmetleri ve Millî İstihbârat Teşkilâtı” Kanunu gereğince; Bakanlıklar ile diğer kamu kurum ve kuruluşlarının görevlerinin gerektirdiği istihbâratı oluşturmak, MİT tarafından istenecek haber ve istihbâratı elde etmek, istihbârata karşı koyma ve elde ettikleri millî güvenliğe ilişkin haber ve istihbâratı ânında MİT’e ulaştırma görev ve yükümlülüklerinin yerine getirilmesiyle ilgili koordinasyonu sağlamak ve istihbârat çalışmalarının yönetilmesinde temel görüşleri oluşturmak ve uygulamayı belirlemek üzere, Cumhurbaşkanının başkanlığında Millî İstihbârat Koordinasyon Kurulu (MİKK) kurulmuştur. Kurulun sekreteryaya hizmetleri MİT Müsteşarlığı tarafından yürütülür. Millî İstihbârat

Koordinasyon Kurulunun üyelerinin görev ve yetkileri ile çalışma usûl ve esasları yönetmelikle düzenlenir. MİKK, istihbârat toplama çalışmasında kamu kurumları arasında koordinasyonu sağlamaya ve bunları yönlendirmek için öneriler formüle etmeye yetkilidir (Devlet İstihbârat Hizmetleri ve Millî İstihbârat Teşkilâtı Kanunu, 1983).

Şekil 5.2: MİKK Koordinasyonu

Anayasada ve yasada tanımlanan resmî sürece göre MİT, MGK ve Cumhurbaşkanlığına istihbârat sağlar. Cumhurbaşkanlığı, MİT ve MGK tarafından sağlanan istihbârî bilgilerle politika oluşturur.

5.4.İstihbârat Sisteminin Analizi

Osmanlı Devleti'nden devraldığı tecrübeyle cumhuriyet döneminde de kısa sürede şekillenen bir istihbârata sâhip olan Türkiye her siyâsî dönemde birtakım değişimler/dönüşümler geçirerek modern istihbârat düzeyine gelmiştir. Bugün ülkede istihbâratın temsilcisi olan Millî İstihbârat Teşkilâtı yapılanması; Güvenlik Tahkikat Başkanlığı, İstihbârata Karşı Koyma Başkanlığı, Dış Operasyonlar Başkanlığı, Güvenlik İstihbâratı Başkanlığı, Elektronik ve Teknik İstihbârat Başkanlığı ve Sinyal İstihbâratı Başkanlığı'ndan oluşmaktadır. İstihbârat Akademisi ve Eğitim Merkezi (İSAKEM) bünyesinde faâliyet gösteren İstihbârat Araştırmaları Merkezi (İSAMER), istihbârat çalışmaları alanında görüşüne başvurulana, küresel istihbârî sorunların çözümünde etki sâhibi ve saygınlığı yüksek bir akademik merkez olma amacıyla İstihbârat Çalışmaları (*Intelligence Studies*) konusunda 'akademik bir alan' olmaktadır. Türk İstihbârat sisteminde modern istihbârata geçişin bir ayağı olarak eğitim faaliyetlerine önem verilmektedir. 26.04.2014 tarihinde yürürlüğe giren 6532

sayılı Kanun ile birlikte 2937 sayılı Devlet İstihbârat Hizmetleri ve Millî İstihbârat Teşkilâtı Kanunu'na getirilen yeniliklerle; MİT'in görev ve sorumlulukları, faaliyetlerin gizliliği ve mensupların güvenliği, istihbârata karşı koyma ve dış istihbârat, teknik ve siber istihbârat, dış politikaya katkı, şeffaflık ve denetim ve koordinasyon hususlarında hukûkî bir düzenleme yapılmıştır.

MİT'le birlikte polis, askerî ve jandarma istihbârat kurumları da faâldir. 2018 yılı Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemine geçişle Millî İstihbârat Başkanlığı'nın statüsü yükseltilmiş olup, polis ve jandarma istihbârat birimleri İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde; askerî istihbârat birimleri Savunma Bakanlığı bünyesinde faâliyet göstermektedir. Husûsen ABD ve İngiltere gibi modern istihbârat sistemlerine sâhip ülkelerin de tecrübeleri, yapı analizleri mevcûd MİT Başkanı Hakan Fidan tarafından incelenmiş olup ülkenin köklü geleneklerine entegre edilmeye çalışılmıştır ve çalışılmaya da devam edilmektedir.

ALTINCI BÖLÜM

İRAN VE TÜRK İSTİHBÂRAT SİSTEMLERİNİN

MUKÂYESELİ DEĞERLENDİRMESİ

Türkiye’de, istihbârat faâliyetlerini 2010 öncesi ve 2010 sonrası şeklinde değerlendirmek mümkündür. Türkiye, köklü askerî geçmişinin yanında tarihinde, oluşturduğu çeşitli istihbârat teşkilâtlarıyla da bu sahada derin bir tecrübeye sâhiptir. Modern dünyanın modernleşen istihbârat kurumlarından birine, 2010 sonrası yapmış olduğu birtakım yenilikler, düzenlemelerle dönüşmüştür. Türk istihbârat sistemini anlamak için Türk siyâsî ve askerî geleneğinin hüviyetinde istihbârat teşekkülünün tarihsel gelişimi ve bu tarihsel gelişim esnâsında modernleşme dönemi, iç işlerindeki konumu ve dış politikadaki etkinliği iyi incelenmelidir.

6.1.İstihbârat Sistemlerinin Yapısı

İran, 1979 İslâm devriminden sonra anayasal demokrasi bağlamında bazı değişimler geçirdi. Devrimden önce Pehlevî monarşisindeki krala âit yetkiler devrim sonrasında İslâm Cumhuriyeti ilânıyla Lidere devredildi. İran anayasasında her ne kadar yürütmenin başı Cumhurbaşkanı olarak îzah edilse de Yüce Lider kuvvetlerin yönetiminde otorite sâhibidir ve bu durum teokratik monarşi olarak kabul edilir. Temsilî rejimin belirgin unsuru olarak tanımlanan yasama meclisi, tamâmen yürütmeye ve onun başında olan Yüce Lidere bağlı olarak varlığını muhâfaza etmektedir. İran hem sosyo-ekonomik eşitsizlikler hem de yakın geçmişinde yaşadığı krallık monarşisi tecrübeleriyle yaşayan bir devlettir (Fanid, 2015: 283-296).

İran’ın istihbârat teşkilâtı da teokratik monarşi düzeni bağlamında otoriter rejim istihbârat teşekkülünden teokratik rejim istihbârat teşekkülüne doğru şekillenmiştir. İran anayasasına bağlı olarak kurulan İran Ulusal Güvenlik Konseyi, İstihbârat ve Güvenlik Bakanlığı, İran Devrim Muhâfızları Ordusu ve Kudüs Gücü, kuvvetlerin yürütmeye birleşerek otoriter bir sisteme, bir başka ifâdeyle, teokrasi monarşisine dönüşmesiyle bütün sorumlulukları Yüce Lidere karşı olmuştur.

İran istihbârat sisteminde, anayasal bir kurum olarak Ulusal Güvenlik Konseyi ve İstihbârat ve Güvenlik Bakanlığı tipik totaliter düzenin merkezî konumudur. İran

Devrim Muhâfızları Ordusu ekseri iç istihbâratı ve ona bağılı olarak alışan Kudüs Gücü de dış istihbâratı sağlar.

Türk istihbârat sistemi, ülkede istihbârat faâliyetlerini -“ehem mühimme, elzem lâzıma mücerrahtır (yâni önemli olana göre en önemli, gerekli olana göre en gerekli tercih edilir)” mecelle kâidesi gereği- daha da önemli kılan bir darbe girişiminden (15.07.2016) sonra 16 Nisan 2017 Anayasa değişikliği ile geliştirilen Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminin bünyesinde değişim göstermiştir. Kuvvetler ayrılığı ilkesine güçlü bir vurgunun olduğu ve doğrudan halk tarafından seçilen parlamento ve cumhurbaşkanına sâhip Türkiye’nin Bakanlar Kurulu oluşumu ve daha önce Başbakanlık makâmına bağılı istihbârat teşkilâtı yeni düzende direkt Cumhurbaşkanlığına karşı sorumludur. Ulusal güvenlik için, Cumhurbaşkanlığına bağılı Millî Savunma Bakanlığı, Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu ve Millî İstihbârat Teşkilâtı; TBMM bünyesinde de Güvenlik ve İstihbârat Komisyonu ve Millî Savunma Komisyonu hizmette bulunur.

Türkiye 2010 sonrası, istihbârat ihtiyaçlarını ve kabiliyetlerini Ortadoğu ve Yunanistan’ın ötesine genişletmektedir. Türkiye, istihbârat sahasında küresel bir oyuncu olmak için hazırlıklarına devam etmektedir. Bu konudaki en önemli adım, 2011 senesinde MİT’in işe alma, eğitim ve öğretim husûsundaki istihbârat çalışmalarına ve personelini istihbârat üretimi-analizi-paylaşımı organizasyonunun yeni ve ağdaş yöntemleri konusunda yetiştirmeye odaklanan İstihbârat Araştırma Merkezi’ni (İSAMER) kurarak atılmıştır. İSAMER, modern dünya istihbârat literatürüne ve bilimsel yayınlara odaklanan; uluslararası seminerler tertip eden ve yabancı istihbârat servisleri ile koordineli ve işbirliğini önemseyen bir biçimde vazîfesini ifâ eden bir akademik kurumdur (Columbia University School of International and Public Affairs, 2013: 116-117).

Türkiye, Ortadoğu, Balkanlar, Kafkaslar ve Afrika’da (ekseri Kuzey) nüfûzunu artırmak için yumuşak bir güç kullanmak istemektedir. Son dönemde Türkiye’nin güçlü iktisâdî becerisi, bölgesel bir güç olarak yükselişine katkı sağlamıştır. Soğuk savaş döneminde Türkiye’nin komşularının çoğu ile çatışmasına sebep olan Batı yanlısı ve İsrail yanlısı tutum daha sonra ‘komşularla sıfır problem’ olarak isimlendirilen bir yapıya bürünmüştür (A.g.e.: 119). Arap Baharı sonrasında, küresel siyâsette meydana gelen darbelere karşı duruşuyla İbrahim Kalın’ın ‘değerli yalnızlık’ olarak isimlendirdiği bir politikaya kaymıştır (www.t24.com.tr, 2016). Lâkin

Türkiye'nin, 2016 darbe girişiminden sonra iç politikası dış politikasını da etkilemiştir. Bu değerli yalnızlık, Batı coğrafyasında bir başınlık gibi algılanmış olsa da giderek değer görüp komşusu Suriye'deki savaşın bitimine ve diğer komşu ülkelerle ve dahi müttefikleriyle karşılıklı ekonomik bağımlılık geliştirmekte, Rusya ve İranla iyi ilişkiler geliştirmekte ve bölgesinde bir uzlaştırmacı ve barışçı bir rol oynamaktadır. Türkiye, bu süreçte AB'yi ihmâl etmektedir. AB'nin 2019 Türkiye raporunda da "askerî ve istihbârî birimlerin TBMM nezdinde hesap verilebilirliği hâlen yetersizdir; güvenlik personeli kapsamlı yasal korumadan faydalanmaya devam etmektedir" ibâresi yer almaktadır (www.ab.gov.tr, 2019: 6).

Son olarak, Türkiye, diğer küresel aktörlerle iyi ilişkiler sürdürmeyi ve çeşitli küresel meselelerde etkili bir aktör olmayı hedeflemektedir. Türkiye genelde Avrasya'nın yanı sıra Rusya ile de iyi bir komşuluk ve ticârî ilişkiler politikası yakalamayı, ABD'nin ve AB'nin Türk Devletinin çıkarlarına ve karşılaştıkları tehditlere karşı yanında olup iyi bir müttefik olmalarını beklemektedir. Ayrıca Türkiye, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı (AGİT), Gelişen Sekiz Ülke (D-8), İslâm İşbirliği Teşkilâtı gibi kuruluşlarda kurucu üye; Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), ve G-20 gibi kuruluşlara üye; Şanhay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)'nde diyalog ortağı; Afrika Birliği (AfB) ve Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK)'in stratejik ortağıdır.

Türk Millî İstihbârat Teşkilât Yapılanması; Güvenlik Tahkikat Başkanlığı, İstihbârata Karşı Koyma Başkanlığı, Dış Operasyon Başkanlığı, Güvenlik İstihbârat Başkanlığı, Elektronik Teknik İstihbârat Başkanlığı ve Sinyal İstihbâratı Başkanlığı şeklindedir (www.mit.gov.tr). Genel olarak MİT Başkanlığı; Başkan, Başkan Yardımcıları, Dâireler ve Şûbeler ile diğer teşkilât birimlerinden müteşekkildir.

6.2.İstihbârat Sistemlerinin Farkları

İran, 1979 İslâm devriminden sonra anayasal demokrasi bağlamında bazı değişimler geçirmiştir. Devrimden sonraki konumu ve dış politikadaki etkinliği iyi incelenerek bir mukâyese yapılmasında fayda vardır. Hâkezâ Türkiye'nin de askerî darbelere hâiz bir geçmişi bulunmaktadır. Tabi ki devrim ve darbe hareketleri farklı şeylerdir lâkin her iki ülkenin de geçmişinde askerî karışıklıklar mevzûbahistir. Bu sebeple Türk istihbâratında modern döneme gelene kadar geçirdiği evreler iyi incelenerek mukâyeseye gidilmesi yerinde olacaktır. İstihbârat sistemleri mukâyese edilirken

diğer ülkelerin de durumları incelenip ona göre bir yorumda bulunmayı sağlayan NATO İstihbârat Paylaşımı çalışmalarının kıstas alınması âdil bir sonuca varılması husûsunda yardımcı olacaktır.

Tablo 6.1: NATO Standart Değerlendirme Metodu (Kolombiya Üniversitesi Uluslararası ve Kamu İlişkileri Okulu Capstone Araştırma Projesi, 2013).

Standart Değerlendirme Metodu Bir ülkenin istihbârat paylaşma isteğini etkileyen altı temel faktör		
Faktör	Ne anlama gelir?	Neden önemlidir?
1.Stratejik Öncelikler	Bir ülkenin temel stratejisi nedir? Kendini nasıl tanımlamaktadır? Riskleri ve tehditleri nelerdir?	Hayatî ulusal çıkarlar politikayı belirler.
2.Güvenlik Ortamı/Konuşlandırılmış Güçler	Ülke bir güvenlik kriziyle karşı karşıya mıdır? Ülke düşmanca komşular tarafından sarılmış mıdır? Ülkenin sahada güçleri bulunmakta mıdır?	Tarihsel olarak istihbârat paylaşımını mümkün kılan bir unsurdur.
3.Yerleşik Ortaklıklar	Ülkenin diğerleriyle yerleşik istihbârat paylaşımları var mıdır? Ülkenin resmî müttefikleri var mıdır?	Geçmiş örnekler güven oluşturabilir ve iletişimi daha etkili kılar.
4.Yönetim Modelleri	IC'deki temel dâhili dinamikler nelerdir? Diğer ülke teşkilâtlarıyla ilişkileri nasıldır? Bütçe ve denetim prosedürleri nelerdir?	Bürokratik güçlükler işbirliğini engelleyebilir. İstihbârat teşkilâtları arasındaki yapısal benzerlikler iletişimi kolaylaştırabilir.
5.Yetenekler	İstihbârat topluluğunun iyi ve kötü yönleri nelerdir? İstihbârat topluluğunun gelecekte oynamayı düşündüğü rol nedir?	Ülke tamamlayıcı yetenekleri olan ülkelerle işbirliği arayabilir.
6.Kültür ve Tarih	Kamuoyunun istihbârat topluluğu ile ilgili görüşü nedir? Bu ülke ile kültürel ilişkiler nasıldır?	Tarihsel olarak kültürel bağlar siyâsî sürtüşmelerin üstesinden gelmeye yardımcı olur ancak kültürel farklılıklar temel güçlüklerdir.

Tablo 6.2: NATO Standart Değerlendirme Metoduna Göre İran İslâm Cumhuriyeti İçin Özet

İran İslâm Cumhuriyeti İçin Özet	
Faktör	İran Bakış Açısı
1.Stratejik Öncelikler	Bölgesel nüfuz Ulus ötesi tehditlere karşı koruma Güvenlik hedeflerine teokratik monarşik rejim ve anlayış dâhilinde ulaşmak İran karşıtlığı ve Şii karşıtlığıyla savaşmak
2.Güvenlik Ortamı/Konuşlandırılmış Güçler	Ortadoğu'da jeostratejik konumu ve devâsâ doğalgaz ve petrol rezervleri Suriye Savaşı: Sıçrama/Tırmanma Türkiye ve Irak ile bölgesel rekâbet Nükleer çalışmalar
3.Yerleşik Ortaklıklar	Soğuk Savaş sonrası dönemde Orta Asya devletleriyle yakın ilişkiler Suriye Savaşı perspektifinde Rusya ile ortak siyâset ABD ile kötü ilişkiler (yaptırımlar)
4.Yönetim Modelleri	Güçlendirilmiş gizlilik sistemi ve soruşturma muâfiyeti İstihbârat bütçesi gizli İstihbârat yürütmenin (Yüce Lider (Veliyy-i Fakih)) kontrolünde
5.Yetenekler	Artan HUMINT ve SIGINT yeteneği Zayıf siber sistem
6.Kültür ve Tarih	Kökleri İran İslâm Devrimindedir. Orduyla köken birlikteliği Vekâlet savaşları

Kolombiya Üniversitesi'nin hazırlamış olduğu NATO standart değerlendirme metoduna göre uyarlanarak hazırlanan Tablo 6.2'de görüldüğü gibi, İran istihbârat sistemine dâir stratejik öncelikler, güvenlik ortamı, yerleşik ortaklıklar, istihbârat yetenekleri ve kültür gibi faktörler baz alınarak bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu oluşturulan çerçeve istihbârat sahasında çalışan bilim insanları ve vazîfeliler için kalıcı bir analitik araç niteliğindedir.

Tablo 6.3: NATO Standart Değerlendirme Metoduna Göre Türkiye Cumhuriyeti İçin Özet (Kolombiya Üniversitesi Uluslararası ve Kamu İlişkileri Okulu Capstone Araştırma Projesi, 2013).

Türkiye Cumhuriyeti İçin Özet	
Faktör	Türkiye Bakış Açısı
1.Stratejik Öncelikler	Bölgesel nüfuz AB üyeliği erişimi Küresel aktörlerle iyi ilişkiler
2.Güvenlik Ortamı/Konuşlandırılmış Güçler	Eşsiz jeostratejik konum Suriye Savaşı: Sıçrama/Tırmanma Suriye, Kuzey Irak ve İran'da PKK varlığı
3.Yerleşik Ortaklıklar	NATO'nun AB üyesi olmayan üyesi ABD ile güvensiz ilişkiler Rusya ve İran'a enerji bağımlılığı
4.Yönetim Modelleri	Yasal devamlılık Sınırlı denetim Yüksek düzeyde merkezileşme
5.Yetenekler	Artan SIGINT ve IMINT yeteneği Uluslararası ve yerel telefon dinleme
6.Kültür ve Tarih	Orduyla yakın ilişki Siyâsî güç savaşları Laik gelenekler

Tablo 6.3'te görüldüğü gibi, Türk istihbârat sistemine dâir stratejik öncelikler, güvenlik ortamı, yerleşik ortaklıklar, istihbârat yetenekleri ve kültür gibi faktörler baz alınarak, Kolombiya Üniversitesi Uluslararası ve Kamu İlişkileri Okulu tarafından bir çerçeve oluşturulmuştur. Dışarıdan bir gözle oluşturulan bu çerçeve istihbârat sahasında çalışan bilim insanları ve vazîfeliler için kalıcı bir analitik araç niteliğinde olmakla birlikte konuyla ilgili başkaca değerlendirmeler için de emsâl teşkil etmektedir.

6.3.İstihbârat Topluluklarının Denetimi

İran'ın yürütme bünyesindeki İstihbârat Bakanlığı (Vezârat-i Ittlâat), ordu bünyesindeki Ordu İstihbârat Koruma Teşkilâtı (Sâzmân-ı Hifâzât-ı Ittalâat-i Artış) ve İslâm Devrimi Muhâfızları Ordusu (Sıpah-ı Pasdaran-ı İnkılab-ı İslâmî)'na bağlı istihbârat kuruluşları Yüce Liderin gözetim ve denetimine tâbidir. Teokratik monarşik bir yapıda liyâkatin değil sadâkatin önem arz ettiği bir kadrolaşma olmaktadır. İran istihbârat birimleri de İslâm devrimine sâdik olmakla birlikte Yüce Lidere bağlılığında şüphe duyulmayan bir oluşum içindedir. Öyle ki, 27 yıl süresince İran Silahlı Kuvvetleri'nin Genelkurmay Başkanlığını yapmış olan Hassan Firuzabadi'nin askerî bir eğitim geçmişine sâhip olmaması ve bir veteriner olması bu oluşumda hayret edilmeyecek bir şeydir. İran devlet teşekkülü her ne kadar tamâmiyle Yüce Lidere ve İslâm devrimi ilkelerine sadâkatle özdeşleşmişse de, İDMO komutanları için İran Eski Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad'ın *'bizim kaçakçı biraderlerimiz'* diye çıkışıyla mâlî çatlakların olduğu gözlemlenmektedir.

İstihbârat Bakanlığı'nın İDMO'nun gölgesinde kalması gibi, cumhurbaşkanlığı makâmı ve birimleri/bakanlıkları da Yüce Liderin gölgesinde kalmaktadır. Öyle ki, yürütmenin nezâretinde olan Dışişleri Bakanlığı bunun en güzel örneğidir. Konu ile alakalı olarak, 2019 Mayıs ayında, ABD Dışişleri Bakanlığı İran Özel Temsilcisi Brian Hook "İran'ın gerçek Dışişleri Bakanının İDMO'ya bağlı Kudüs Gücü'nün komutanı Tümgeneral Kasım Süleymanî" olduğunu söylemiştir (www.aa.com.tr). Kudüs Gücü'nün bazı ülkelerde elçi atamadaki rolleri de düşünüldüğünde kuvvetler ayrılığının olmaması, teokratik monarşik bir rejimde her şeyin denetiminin Yüce Liderin mânevî hüviyetinde olması iç ve dış politikada olumsuz durumlara neden olmaktadır.

Gizliliğin esas teşkil ettiği istihbârat kurumlarında elbette denetim de zor bir

durumdur. Lâkin ÷lke rejiminin bu nevi Şeylerin sağlanmasındaki etkisi büyüktür. İran'da, rejim kaynaklı olarak Yasama ve Yürütme organlarından sağlanan böyle bir istihbârat denetimi yoktur. Bu nedenle istihbârat toplama, analiz, karşı-istihbârat ve İran istihbârat topluluğunun diğer işlevlerinin niteliği, niceliği, yeterliliği ve mâli durumu değerlendirilememektedir. Sonuç olarak, İran, istihbârat sistemini çağdaş istihbârat servisleri seviyesine yükseltecek bir geri bildirimle sâhip değildir.

Türk istihbârat faâliyetleri, yürütme bünyesindeki Millî İstihbârat Teşkilâtı hüviyetinde yapılmaktadır. Ülkenin Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişiyle birlikte Genelkurmay Başkanlığı ve Millî Güvenlik Kurulu gibi, Millî İstihbârat Başkanlığı da Cumhurbaşkanlığına bağlanmıştır.

2010 sonrası dönemde MİT modern istihbârat dünyasına ayak uydurmayı başarabildiği gibi her sene başında yayımladığı faâliyet raporuyla da kamuoyunu bilgilendirmektedir. Millî İstihbârat Teşkilâtı Başkanlığı, 5018 sayılı Kamu Mâli Yönetimi ve Kontrol Kanununun 41'inci maddesi ile Kamu İdârelerince Hazırlanacak Faâliyet Raporları Hakkında Yönetmelik hükümleri uyarınca, kamuda şeffaflık, hesap verme anlayış ve sorumluluğunun bir gereği olarak her yılın faâliyet raporunu kamuoyu ile paylaşmaktadır. Faâliyet raporunun içeriğinde, Millî İstihbârat Teşkilâtı Başkanlığı, kanun ile kendisine tevdi edilen vazîfeleri, kaynaklarını etkin, etkili ve verimli kullanmak sûretiyle yerine getirdiğini izah eder. Ve dahi kamu kaynağının; amaç ve hedeflerle uyumlu olarak, hukuka uygun, iktisâdî ve verimli bir biçimde kullanılmasını sağlamak adına çalışmalarının raporunu oluşturur. Bilhassa, MİT bünyesinde mâli yönetim sisteminin önemli bir faktörü olan ve 5018 sayılı Kamu Mâli Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile düzenlenen ön mâli kontrol, yıl içinde harcama birimleri ve Mâli Hizmetler Dâire Başkanlığı tarafından gerçekleştirilmektedir (MİT Faâliyet Raporu, 2021: 1-6).

Tablo 5.1'de olduğu gibi, Millî İstihbârat Teşkilâtı Başkanlığının idârî ve mâli işlemlerinde tâbi olduğu başlıca mevzûat ilgili faâliyet raporunda da paylaşılmaktadır.

Ayrıca, Resmî Gazete'de, merkezî yönetim bütçe kanunu yayımlanırken ekonomik ve fonksiyonel sınıflandırma cetvelinde Millî İstihbârat Teşkilâtı Başkanlığına ayrılan kısımda bütün şeffaflığıyla giderler belirtilmiştir.

Tablo 6.4: 2021 Yılı Merkezî Yönetim Bütçe Kanunu, Ekonomik ve Fonksiyonel Sınıflandırma Cetveli (Millî İstihbârat Teşkilâtı Başkanlığı) (www.resmigazete.gov.tr).

ÖDENEK CETVELİ (EKONOMİK SINIFLANDIRMA II. DÜZEY)	
BÜTÇE YILI: 2021	
İDARE: MİLLÎ İSTİHBARAT TEŞKİLATI BAŞKANLIĞI	
TL	
Açıklama	
MİLLÎ İSTİHBARAT TEŞKİLATI BAŞKANLIĞI	2.628.749.000
43- ULUSAL SAVUNMA VE GÜVENLİK PROGRAMI	2.628.749.000
25.4-KURUMSAL İŞ YÖNETİMİ BAŞKANLIĞI	1.041.500.000
F.01-Genel Bütçeli İdareler	1.041.500.000
E.03.04-GÖREV GİDERLERİ	310.000.000
E.06.09-DİĞER SERMAYE GİDERLERİ	731.500.000
25.5-PERSONEL VE PRENSİPLER BAŞKANLIĞI	1.587.249.000
F.01-Genel Bütçeli İdareler	1.587.249.000
E.01.09-İSTİHBARAT PERSONELİ	1.408.927.000
E.02.09-İSTİHBARAT PERSONELİ	149.205.000
E.03.04-GÖREV GİDERLERİ	29.117.000

5018 sayılı Kanun gereği mâlî olarak dış denetim, Sayıştay Başkanlığı tarafından gerçekleştirilmektedir. Denetim konusunda söz sâhibi bir diğer kurum da TBMM bünyesinde, 17.04.2014 tarihli ve 6532 sayılı Devlet İstihbârat Hizmetleri ve Millî İstihbârat Teşkilâtı Kanununda Değişiklik Dâir Kanunun 12'nci maddesi ile 01.11.1983 tarihli ve 2937 sayılı Devlet İstihbârat Hizmetleri ve Millî İstihbârat Teşkilâtı Kanununa eklenen Ek 2'nci madde uyarınca kurulan Güvenlik ve İstihbârat Komisyonu'dur. Komisyon, mevzûbahis kanun ve TBMM içtüzüğü gereğince faaliyet gösteren ve denetim görevine hâiz bir ihtisas komisyonudur. Komisyon, hem görüş ve önerilerde bulunur hem de MİT Müsteşarlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Mâlî Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı tarafından yürütülen güvenlik ve istihbârî nitelikteki faaliyetlere dâir hazırlanan kurum raporlarını inceleyerek hazırlayacağı raporunu TBMM Başkanlığına sunar.

Türk rejim sisteminin denetime müsâit olması hasebiyle Türk istihbâratı da bir otokontrol ve kontrol mekanizmasına hâizdir. Kurumsal gizliliğe hâlel gelmeyecek şekilde mâlî ve idârî denetimlerini Yasama, Yürütme ve Yargı erkleriyle sağlamaktadır. Sonuç olarak, Türkiye, istihbârat sistemini çağdaş istihbârat servisleri

seviyesine yükseltme değeri taşımakta ve NATO İstihbârat Paylaşımı gibi programlarda güven vâ'd edip söz sâhibi olabilmektedir.

6.4.İstihbâratın İran'da ve Türkiye'de Gelişimlerinin Mukâyesesi ve Dış Politika Oluşumlarındaki Yeri ve Önemi

İran ve Türk istihbârat sistemlerinin mukâyesesine her şeyden evvel ilk bakışta fikir sâhibi olmamızı sağlayan ve birçok mânâyı içinde barındıran geçmişten îtibâren istihbârat teşkilâtlarının amblemlerini inceleyerek başlamakta fayda vardır.

Şekil 6.1: İran ve Türk İstihbârat Teşkilâtlarının Amblemlerinin Tarihsel Değişimi (Federal Research Division, 2012: 2; www.mit.gov.tr).

Şah rejiminde tamâmen rejimin bir yansıma olarak insan başlı ve kanatlı aslan figürlü; güneş, gökyüzü ve çöl imgeleri olan ve İran Şahı'nın tâcının da yer aldığı bir amblem kullanılmıştır. Akabinde İran İslâm Devrimi sonrasında İran İstihbârat ve Güvenlik Bakanlığı uzunca seneler dört hilâl (Şîh hilâli) ve bir kılıçtan oluşan Lafzatullah'ın modern tasarımını kullanırken; Türk Millî İstihbârat Teşkilâtı'nın kuruluşundan evvel Osmanlı döneminde Teşkilât-ı Mahsûsa'da iç içe geçmiş üç hilâl ve yıldız (ayyıldız) sonraki teşkilâtlarda da yine hilâl ve yıldız motiflerinin değişik açılardan kullanımı olmuştur. Nihâyetinde İran İstihbârat ve Güvenlik Bakanlığı, İslâmî bir figür olan sekiz köşeli bir yıldızın ortasında küresel dünya şeklini içine alan ezoterik mistik göz sembolü ve bu gözün sağ ve sol tarafında genellikle mimârî eserlerin kitâbe ve tezyinâtında kullanılan, dik ve köşeli çizgilerden meydana gelmiş kûfi Arap yazısıyla 'hayır ve yok' mânâlarına gelen ve İmam Humeynî'nin "Ne Doğu, Ne Batı, Sadece İslâm Cumhuriyeti" sloganına atıfta bulunduğu şekilde yorumlanan 'lâ' ibâresinin bulunduğu amblem kullanılmakta iken; Millî İstihbârat Teşkilâtı, en dışında dâiresel

olarak tarihte kurulan on altı Türk Devletini temsilen on altı yıldızın yer aldığı küresel dünya haritasının ortasında -tıpkı Türk bayrağında olduğu gibi şehitlerinin kanlarına ithafen kırmızı renkli- ve bu haritaya nazaran daha büyük ölçekte bir Türkiye haritası ve bu haritayı içini alan ayyıldız ve tam ortasında Gâzi Mustafa Kemal Atatürk'ün portresinin bulunduğu amblemi kullanmaktadır.

Bir mukâyese edilecek olursa İran istihbâratına âit amblemin teokratik devlet geleneğinin bir yansıması olduğu ve Türk istihbâratına âit amblemin ise Osmanlı dönemindeki dinî ve millî tarafının yanında nihâyetinde laik devlet şeklini de içine alan bir hüviyete kavuştuğu görülmektedir. İran istihbâratı ambleminde kurucu veliyy-i fakihine dâir bir silüet vs. kullanılmazken; Türk istihbâratı kurucusu Gâzi Mustafa Kemal'in yan portresini kullanmayı tercih etmiştir. İran istihbâratı, ambleminde kûfi yazı biçimini vs. kullanarak İslâmî geleneği sanatsal olarak da yansıtırken; Türk istihbâratı ambleminde –geçmişte böyle bir birikimi olmasına rağmen- belki de laik teşekkülüne mugâyir olmaması için tercih etmemiştir. Bunların yanında, Türk istihbâratı tarihte kurulan on altı Türk devletine ambleminde atıfta bulunurken; İran istihbâratı köklü Şah dönemine âit hiçbir imgeye yer vermemiştir.

İran İstihbârat ve Güvenlik Bakanlığı'nın kuruluş amaçları; egemenliğin ve İran İslâm Cumhuriyeti'nin ulusal çıkarlarını korumakla birlikte cumhuriyetçi İslâmî rejimi muhâfaza etmek ve İran için oluşabilecek iç ve dış tehditlere karşı mücâdele etmek olarak sıralanmaktadır. Türk Millî İstihbârat Teşkilâtı'nın kuruluş amaçları ise; Türkiye'nin bölünmez bütünlüğüne, anayasal düzenine, varlığına, bağımsızlığına, güvenliğine ve millî gücünü meydana getiren tüm unsurlarına karşı dâhili ve hârici oluşabilecek ve mevcût tehditler hakkında bilgiler toplayıp, önlemler alıp ve gerektiğinde ilgili makâmları uyarmak şeklindedir. Amaçlar arasındaki en önemli fark; Türk istihbâratının anayasal düzen vurgusu yaparken, İran istihbâratının İslâm rejimi muhâfazası vurgusu yapması ve bunun da altında devrim ihrâcı niyetinin olmasıdır.

İran İstihbârat ve Güvenlik Bakanlığı, teorik olarak yürütme organına ve bu yürütme organının başı olan Cumhurbaşkanına bağlanmıştır lâkin İstihbârat ve Güvenlik Bakanına dâir atama Yüce Lider'in mutlak tavsiyesi üzerine cumhurbaşkanı tarafından yapılmaktadır ve aynı zamanda Yüce Lider'in oluru olmadan Cumhurbaşkanını ilgili bakanı vazîfesinden azledemez. Türk Millî İstihbârat Teşkilâtı da ülkenin Cumhurbaşkanına bağlıdır ve MİT Müsteşarını atama/azletme merci

Cumhurbaşkanıdır. İran’da olduğu gibi Cumhurbaşkanının atama ya da azletme işlemine dâir mutlak bir tavsiye ya da telkin yapılması mevzûbahis değildir.

İran’da bakan atamaları İran Anayasası’nın 133. maddesine göre Cumhurbaşkanı tarafından yapılıp güvenoyu alması için meclise sunulurken İstihbârat ve Güvenlik Bakanının seçimi ve şartları diğerlerine göre farklıdır. İstihbârat ve Güvenlik Bakanı olabilmek “İstihbârat ve Güvenlik Bakanının Usûl ve Esaslarının Belirlenmesine Dâir Kanun”a göre müçtehit olma koşulunu yerine getirmelidir. Mevzûbahis kanunda İstihbârat ve Güvenlik Bakanı olacak kişinin “eğitim açısından mütecezzi içtihat düzeyinde olması, adalete ve takvaya hâiz olması, siyâset ve yönetim açısından aydın bir geçmişe sâhip olması, siyâsî partilere/örgütlere/gruplara üye olmaması” gerekmektedir. Türkiye’de ise MİT Başkanı olabilmek için memûriyete engel teşkil edecek niteliklere (siyâsî üyelik, yüz kızartıcı suç vs.) sâhip olmamakla birlikte yine devlet memurluğuna atanabilmek için gerekli eğitim ve donanımlara sâhip olmak gerekmektedir. Bu bağlamda, kuruluşundan itibaren İran İstihbârat ve Güvenlik Bakanlarının özgeçmişlerine baktığımızda ilgili bakanlar ya İDMO bünyesinde ya da Yüce Lider’in temsilcisi olarak askerî komisyon veya yargı organlarında vazîfe almışlardır. Yine Türkiye’de de benzer bir durum mevzûbahistir. Türk Millî İstihbârat Teşkilâtı Müsteşarları genellikle asker kökenli olagelmışlerdir. Bir diğer konu ise, İran’daki bakan atamalarında yer alan “dindar olma, kötü bir siyâsal ve özel hayata sâhip olmama” gibi kriterlerle ne kastedildiği net değildir ve bu tür kriterler sonsuz/sonuçsuz münâkaşalara sebep olmaktadır. Yâni genel olarak İran’da bir kişinin idârî pozisyonlarda yükselebilmesi için objektif değil sübjektif birtakım kıstaslara sâhip olması gerekmektedir. Türkiye’de, İran’da olduğu gibi dinî birtakım şartlar olmamakla birlikte Cumhurbaşkanının (temel memûriyete kabul şartlarının hâricindeki) sübjektif değerlendirme ve atama hususları tartışma konusu olabilmektedir.

İran istihbâtının 2012 yılında Federal Research Division of Library of Congress tarafından yayımlanan raporda personel sayısının yaklaşık yirmi bin civârında olduğu bahsedilirken; Türk istihbâratının 2014 yılında açıklanan personel sayısı ise yaklaşık sekiz bin civârındadır (www.sde.org.tr).

İran İstihbârat ve Güvenlik Bakanlığı bütçesini hükûmetler belirlemez ve ilgili bakanlık bütçesini açıklamak zorunda değildir. Yine bu konudaki tasarruf da Yüce Lider’e âittir. Ayrıca, ilgili bakanlık kendisine bağlı firmalar veya kurumlar vâsıtasıyla

kendi kendini finanse edebilmektedir. Türk Millî İstihbârat Teşkilâtı'nda ise müsteşarlığın bütçesi devletin diğer kurumlarının bütçe hesâbında olduğu gibi TBMM'de görüşülür, onaylanır ve Resmî Gazete'de yayımlanır. İran'dakinin aksine MİT'in ticârî faâliyetleri mevzûbahis değildir.

İran İstihbârat ve Güvenlik Bakanlığı, personel istihdamını öncelikle kendisine bağlı İmam Muhammed el-Bakır Üniversitesi mezunlarından sağlamaktadır. Başka bir istihdam şekli ise ilgili bakanlıkta üst düzey bir yetkilinin olurluğunu almakla gerçekleşmektedir. Ayrıca, yurt dışında çalışan İran vatandaşı veya İran vatandaşı olmasa da İran'ın çıkarları için çalışabilecek kabiliyetli kişilerin kuruma bağlanması da mevzûbahistir. İran'da bir istihbârat mensûbunun sâhip olması gereken belli başlı özellikler vardır. Bunlar; evvelâ İran Anayasası'nın 12. maddesinde yer aldığı üzere İstihbârat ve Güvenlik Bakanlığı'nda çalışan herhangi bir mensûbun herhangi bir siyâsî partiye üyeliği kesinlikle yasaktır. Akabinde Tahran'da İstihbârat ve Güvenlik Bakanlığına bağlı İmam Muhammed el-Bakır Üniversitesi mezunu olmak ya da tavsiye edilmek, 28 yaşından gün almamış olmak, dindar ve velâyet-i fakih doktrinine inanıyor olmak (Sünnî, Hristiyan ve Yahudiler İran vatandaşları bu doktrine inanmasalar dahi tahkîkat netîcesinde kabul edilebilirler) ve nihâyetinde erkek olmak (çünkü İran'da kadınların sosyal haklarının kısıtlı olması gibi bu hususta da tercih edilmemekte) şeklindedir (İlyas, 2018).

Türk Millî İstihbârat Teşkilâtı personeli ise MİT Kanunu gereğince Mit Müsteşarı tarafından atanır ve MİT'in fiili kadrosu, her sene MİT Müsteşarlığınca tespit olunur ve Cumhurbaşkanı tarafından onaylanır. MİT, kendi web sitesi üzerinden genel başvuru ve istihbârat uzmanı, dil uzmanı, koruma ve emniyet memuru, mühendis gibi başvuru seçeneklerini aktif tutmaktadır. Her bir istihdam alanında yaş kriteri farklılık gösterse de MİT Kanunu gereği (yine bu özel hükümler dışında kanunda belirtilen) 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu hükümlerine tâbi, YÖK'e bağlı veya denklik verdiği üniversitelerden örgün eğitimle mezun olma (istihdam alanına göre ön lisans/lisans veya lise de olabilmekte), “analitik zekâyâ sâhip olma, yönetme-yönlendirme, yüksek sorumluluk bilinci, güçlü yazılı-sözlü iletişim becerisi, stres altında çalışabilme, detaylara önem verme, pratik ve hızlı düşünebilme, uzun ve yoğun çalışma saatlerine uyum sağlayabilme, güçlü görsel ve seçici dikkate sâhip olma, çevresine karşı duyarlı olma, iş disiplinine sâhip olma, gerektiğinde saha koşullarında çalışma ve seyahat engeli taşımama ve ketûmiyet” kriterlerine hâiz personel istihdam

etmektedir (mit.gov.tr).

İran ve Türk istihbârat teşkilâtlarının tüm bu istihdam ve oluşum süreçleri bize politika üretim konusunda bir altyapı oluşturmaktadır. Tarih boyunca, İran ve Türk sivil yâhut askerî karar alıcılar, ordu veya devlet düzenini tesis edip belirsizlikleri ortadan kaldıracak ve karar almada önemli avantajlar sağlayacak bilgilerden yararlanmak sûretiyle, devletin yaşayabileceği tehlikeler karşısında evvelden îkaz edilmeye ve teyakkuzda olmaya önem vermişlerdir. İlkçağlardan günümüze kadarki tarihsel süreçte, dünya üzerindeki herhangi bir coğrafyada, bölgesel veya uluslararası bir güç ile karşılaşıldığında muhakkak karar alma süreçlerinde iyi bir istihbârat teşkilâtının destek verdiği fark edilecektir (Yakın, 1969: 21).

İbn Haldun, “*Coğrafya kaderdir*” der. Ortak bir coğrafyanın doğu ve batısını oluşturan iki ülke, İran ve Türkiye ortak bir kadere sâhiptir. Bu ortak kader, istihbârat konusunda da sağduyulu olmayı berâberinde getirmektedir. Dünyanın en eski strateji kuramları olarak kabul gören yazılarının ‘Savaş Sanatı’ olarak kitaplaştığı eserinde Sun-Tzu istihbâratından mahrum bir devlet sistemini şu şekilde îzah etmektedir: “Savaş için istihbârat teşkilâtı kurmayan bir kişi, insanların lideri değildir. Casusları olmayan bir ordu, gözü kulağı olmayan bir adam gibidir” (Tzu, 2019: 42).

Karar alma sürecinde birçok aktör vardır ki bu aktörlerden en büyüğü hiç şüphesiz politikacıdır. Politikacılar minvâlinde karar alıcılar, yerine göre insanî zaaf sayılabilecek his ve kanaatleri ile hareket edebilirler. Karar alıcılar bunun yerine, kanıt ve analize dayanan bir çalışma ve düşünce tarzına, ancak müzâkere ve karar alma süreçlerinde kullanılabilecek düzeyde önem arz eden istihbârî bilgilerle ulaşabilirler. Ulusal seviyede bir politik kavramın oluşturulmasında, istihbârat servisleri ile siyâsal yapının münâsebeti, bir başka ifâdeyle bilgi-analiz-üretim sistemi ile karar alma merci arasındaki ilişkinin epey canlı bir yapıda olması gerekmektedir. Karar alıcılar, istihbârat faâliyetlerini yüksek ve mûtedil seviyede kullandığı sürece muvaffak bir dış politika yâhut strateji geliştirebilirler. İdeal bir dış politika kavramından anlaşılması gereken, karar alıcıların millî menfaatlere halel getireceğine kanaat ettiği herhangi bir anlaşmazlık veya bir sorunda, krizi tırmandırmadan ulusal ve uluslararası çıkarlara mugâyir olmayacak şekilde çözüm yönetimi olmalıdır (Doğan, 2013: 175).

Uluslararası ilişkiler bağlamında faal olan dış politika aktörlerinin, millî güvenliği tesis etmek ve ülkenin dış politikasını yönetmek husûsunda istihbâratın gerekliliği

günümüzde kabul gören ve sürekliliği olan bir görüştür. Bilhassa dış politika husûsunda karar alıcıya etki eden yönetim biçimi, kendisine münhasır liderlik yeteneği, tecrübesi, kendisine servis edilen istihbârî mâhiyetteki bilgiyi yorumlama ve kullanabilme kâbiliyeti ve sâir bilgi birikimi karar alma sürecinin unsurlarıdır.

İran ve Türkiye dış politikada aktif çalışmalara imzâ atmaktadır. İran istihbâratı, dış politika bağlamında yumuşak güç kullanımında oldukça faâldir. Kudüs Gücü'nün istihbârî faâliyetlerini kamufle etmek için insânî yardım ve eğitim faâliyetleri adı altında tüm dünyada ve özellikle Ortadoğu'da geniş bir ağ kurmuştur. Hem istihbârî faâliyet alanı oluşturmaya hem de adam devşirmeye imkân sağlayacak şekilde hedef ülkelerde kendilerine yer bulmaktadırlar. Örneğin; uluslararası sivil toplum kuruluşu olarak anılan Dünya Ehlîbeyt Kurultayı Yüksek Konseyi'nde Lübnan, Bahreyn, Afganistan, Pakistan, Irak, Suudi Arabistan, Lübnan, Güney Afrika, Suriye ve Hindistan gibi yabancı seçkin üyelikler bulundurmakta ve hedef ülkelerde medyayı kullanarak veyâhut çeşitli programlar tertip ederek İran lehine kamuoyu oluşturup sempatican kazanmaya çalışarak gerekli bilgileri toplamaktadır. İran, Türkiye'de de Ehl-i Beyt Derneği, Ehl-i Beyt Âlimleri Derneği gibi oluşumlarla benzer çalışmalara imzâ atmaktadır (İlyas, 2018).

Türkiye de uluslararası alanda bilinirliğini, güvenilirliğini ve itibarını artırmak misyonuyla ve dünyanın her yerinde Türkiye ile bağ kuran ve Türkiye'ye dost insan sayısını artırmak vizyonuyla Yunus Emre Enstitüsü; ilmini ve irfânını insanlığın barış huzuru için kullanacak iyi insanların yetiştiği öncü bir eğitim kurumu olmak vizyonuyla ve bütün dünyada insanlığın ortak birikimini ve Anadolu'nun kadîm irfân geleneğini esas alan kapsamlı eğitim faâliyetleri yürütmek misyonuyla Türkiye Maarif Vakfı; Türkiye'de ve dünyada, insânî yardım hizmetinde model alınan, insanların en zor anlarında yanındaki kuruluş olmak vizyonuyla ve proaktif bir kurum olarak âfetlerde ve olağan dönemde ihtiyaç sâhipleri ve korunmasızlara yönelik yardım sağlamak, toplumda yardımlaşmayı geliştirmek, güvenli kan teminini gerçekleştirmek ve zarar görebilirliği azaltmak misyonuyla Türk Kızılay'ı vb. gibi birtakım kuruluşlarla dünyada geniş çaplı yumuşak güç faâliyetleri yapmaktadır. Bunları istihbâratla ilişkilendirmek bir hayli zor olsa da kültürel diplomasi çalışmaları ülke sınırlarının dışında istihbârî bir zemin oluşturulması husûsunda elzemdir.

İran istihbâratının bilhassa Ortadoğu'da sert güç faâliyetleri de oldukça etkindir. Ortadoğu'da İran'ın çağrısıyla harekete geçebilecek birçok silahlı örgütün varlığıyla

İran, küresel saldırılar gerçekleştirebilme yeteneğine sâhiptir. Örneğin; eski Kudüs Gücü Komutan Yardımcısı Tümgeneral Muhammed Hüseyinzâde Hicâzî İran'ın istediği zamanda emir vererek Gazze ve Lübnan'daki silahlı grupları harekete geçirip İsrail'i bombalatabileceğini dile getirmiştir (www.aljazeera.com.tr). İran, Ortadoğu'da birçok silahlı grubu desteklemektedir. Bunlar; Filistin'de İsrail'e karşı faal olmak amacıyla Filistin Kurtuluş Örgütü, Hamas, Filistin İslâmî Cihâd Örgütü'dür. Kuveyt'te konuşlanmış ABD askerleri sebebiyle casusluk faâliyetleri bağlamında İran istihbâratının kendi kurduğu ve Kuveyt'te yerel kişilerden oluşan birtakım istihbârat şebekeleridir. Bahreyn'de İran'ın uzunca seneler Bahreyn'i İran'ın bir şehri gibi görmeleri kanısıyla ülkedeki terörizm faâliyetlerinde yakın ilişkilerin olduğu terörist gruplardır. Yemen'de İran'ın İslâm devrimini -siyâsî partileri destekleme veyâhut yeni partiler kurma girişimleriyle, Hizbullahla birlikte Husiler'e silah ve medya eğitimleriyle, Yemenli gençler üzerinde geziler ve birtakım eğitimler tertipleyip- ihrâç ederek nüfûz oluşturma çabaları ve bölgesel güç olma faâliyetleri hâkimdir. Suriye'de iç savaşın başladığı ilk günden itibaren Kudüs Gücü tarafından Şîî nüfusun yaşadığı ülkelerden getirilen ve eğitimden geçirilen milisler Esad rejimine aktif olarak destek vermiştir.

Genel bir değerlendirmeye zaman dâhilinde İran'ın Şîî nüfusa sâhip ülkelerde oluşturduğu vekil unsurları kendi emelleri doğrultusunda proaktif bir güç olarak kullandığı görülmüştür. 1982'de Lübnan'da Hizbullah' kurarak Lübnan'daki nüfûzunu kuvvetlendirmiştir (Bilgetürk, 2018). Çünkü İran, Hizbullah'ın iktisâdî, siyâsî ve askerî destek kaynağı konumundadır. Saddam Hüseyin rejiminden sonra Irak'ta kendi sevk ve idâresinde Şîî kökenli bir yönetim oluşturan ve Haşdi Şabi gibi grupları destekleyen İran, Afganistan'da Hazaralar, Yemen'de Husiler üzerinden etki alanını genişletmiştir. İran'ın Lübnan, Suriye ve Irak'taki Şîî milis gruplarını oluşturup desteklemesi ve Suudi Arabistan'a karşı Yemen'de Husiler'i teşkilâtlandırması İran'ın geliştirdiği çok boyutlu stratejinin devâmı olarak yorumlanmıştır (Nader, 2015).

Özetle, İran istihbâratı kullanmak sûretiyle Ortadoğu'da çok geniş bir alanda kendisine bağlı vekil örgütler oluşturabiliyor. Geniş bir demografi üzerinde politik ve ideolojik nüfûz oluşturabiliyor ve kitleleri harekete geçirebiliyor. Yâni Yemen'de (Hizbullah ve Husiler), Afganistan'da (Hazaralar), Bahreyn'de (terörist gruplar), Kuveyt'te (yerel milisler), Lübnan'da (Hizbullah), Suriye'de (Hizbullah, Fatimiyyun Tugayı, Ashab-ül Ehlül Hak, Iraklı milisler), Irak'ta (Haşdi Şabi, Bedir Örgütü, Sadr

Hareketi, Ashab-ül Ehlül Hak, Kataib Hizbullah), Filistin’de (Filistin Kurtuluş Örgütü, Hamas, Filistin İslâmî Cihâd Örgütü) ve Türkiye’de de muhtemel adını bildiğimiz terörist grupların artıkları ya da adını bilmediğimiz terörist gruplar var. İran, Ortadoğu’da bu şekilde Şiîleri organize edebiliyor.

Türkiye, İran gibi bir politikaya sâhip değildir. İran Ortadoğu’da yukarıda bahsedilen ülkelerdeki nüfuzu sâyesinde Türkiye’nin hareket sahasını engellemektedir. Türkiye ekseriyetle yumuşak güç kullanımından yanadır. Bilinen bir örgütü destekleme taraftarı değildir. İran, kendi topraklarında savaşıyor; İran, Yemen’de, Suriye’de, Irak’ta, Bahreyn’de Lübnan’da vs. savaşıyor. Oysa Türkiye bütün mücâdelesinin çoğunu kendi topraklarında veriyor. Suriye İç Savaşı’nın gelişimiyle savaşın kendi toraklarına sıçramasına engel olmak için Türkiye, Özgür Suriye Ordusu’nun eğitimiyle meşgul olmuştur. Özgür Suriye Ordusu’yla ortak bir şekilde Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Bahar Kalkanı Harekâtlarını organize etmiştir. Türkiye adına ulusal güvenlikte ve istihbâratta bir diğer kapalı kutu da Uluslararası Savunma Danışmanlık İnşaat Sanayi ve Ticâret A.Ş. veya kısaca SADAT A.Ş.’dir. TSK’dan emekli subay ve astsubaylar tarafından kurulan bu şirketin misyonu: “Silahlı kuvvetlerin ve İç Güvenlik Güçlerinin organizasyonu, iç güvenlik ve savunma alanında stratejik danışmanlık, iç güvenlik ve askerî eğitim ile donatım alanlarında hizmet vererek, İslâm Ülkeleri arasında savunma ve savunma sanayi işbirliği ortamı oluşturmayı ve İslâm Dünyasının kendine yeterli bir askerî güç olarak da Dünya Süper Güçleri arasındaki hak ettiği yerini almasına yardımcı olmaktır.” SADAT A.Ş.’nin kurucusu emekli Tuğgeneral Adnan Tanrıverdi MİT’le fiilî bir bağlantılarının olmadığını dile getirmesine rağmen hakkında çıkan haberler her zaman akıllarda soru işâretlerine neden olacaktır.

Türkiye’nin İran gibi proaktif bir güçle yerel milisler üzerinden çalışmayı tercih etmemesinin altında belki de İran’ın bazen çok da başarılı olmayan kaderini yaşamama isteği olabilir. Örneğin; İran, Irak Merkezî Hükûmeti’ne istediğini yaptırabilmek adına milis güçleri büyük oranda desteklemiştir. Zîra, milis güçlerin kuvvetlenmesi merkezî hükûmetin zayıflatılması mânâsına gelmektedir. Kimi zaman desteklediği milis güçler kuvvetlenmiş, kendi ayaklarının üzerinde durmaya başlamış ve güç zehirlenmesiyle İran’ın sevk ve idâresinden çıkmıştır. İran ise bir daha bu gruplara tâbiyet sağlayabilmek için aynı şekilde farklı bir grup daha kurmuştur. Türkiye bu şekilde bir güç zehirlenmesine mâruz kalmak yerine yumuşak güç

çalışmalarına ağırlık vermektedir. Çünkü yerel bir milis grubu kurmak veyâhut desteklemek kadar onu başarılı kılıp mütemâdiyen sevk ve idâre etmek de zordur. Türkiye, Yunus Emre Enstitüleri'yle, bilhassa Balkanlar'da, Türkiye Maarif Vakfı'yla bilhassa Afrika'da, Türk Devletleri Teşkilâtı'yla Orta Asya'da Osmanlı bakiyesini yaşatma ve devşirme konusunda çaba sarfetmektedir. Bütün bu yumuşak güç çalışmalarının detaylı bir şekilde istihbârî faâliyetlere katkısını meydana çıkarmak mümkün olmasa da faydasını gözardı etmemiz mümkün değildir. Yakın bir tarihte İran'ın direkt olarak Türkiye'ye karşı bâriz bir faâliyette bulunmamasına rağmen Ortadoğu'da Türkiye'ye yakınlık gösteren ülke ve unsurların varlığı sebebiyle Türkiye'nin Ortadoğu'da etkin olabilmek için bölgede İran benzeri bir dış politika izlemesi faydalı olacaktır.

İran'ın kendi içinde de eleştiriye tâbi tuttuğu bir diğer husus da istihbâratın siyâsallaşması meselesidir. İran istihbâratının kendi kendini finanse etmesi gibi ticârî konular bir de siyâsî etkinliğin oluşması ve büyümesiyle daha girift hâle gelmektedir. Örneğin; ABD tarafından Irak'ta düzenlenen bir operasyonla öldürülen İDMO'ya bağlı Kudüs Gücü'nün komutanı Tümgeneral Kasım Süleymânî bilhassa Irak'ta 2005 yılındaki geçici parlamento seçimlerinden itibaren Şîî çevreleri kullanarak nüfûzunu artırmış ve ülke siyâsetinde etkin rol oynamıştır. Süleymânî, Şîî ve Sünni Araplarla ve Kürt liderleriyle iyi ilişkiler kurarak sadece Irak'ta değil; Suriye, Lübnan ve Körfez ülkelerinde de Ortadoğu'daki siyâsetini sağlamlaştırma çabası içinde olmuştur. Irak'ta vd. Ortadoğu ülkelerinde büyükelçi atamalarına dahi müdâhale etmiştir. Bir nevi askerî danışmanlık yaptığı da açıklanmıştır (Nader, 2015).

İstihbâratın siyâsallaşması ve ticârîleşmesi sorunsallarını Türkiye açısından ele alacak olursak bu hususta Türkiye yapı itibâriyle buna müsâade etmemektedir. Sözgelimi MİT Başkanı Hakan Fidan'ın 2015 yılında milletvekili aday adaylığı için usûlen başkanlıktan ayrılması gerek toplum nazarında ve gerekse devlet ricâlinde olumlu bir karşılık bulamamış ve hatta vazîfesinin siyâset üstü önemine dikkat çekilmiştir. Belki de bu şekilde istihbâratın siyâsallaşması ihtimâli düşünölmüş ve bu ihtimâlin önüne geçilmiştir. Türkiye'de istihbâratın siyâsî ve ticârî faâliyetlerden uzak bir şekilde kurucu kanundaki temel amacının istikâmetinde olmasına büyük önem verilmektedir.

SONUÇ

Bu tezin temel hedefi Şah rejimi bakiyesi ve İran İslâm Devrimi sonrası Ortadoğu'nun en büyük istihbârat ağlarından biri olan İran istihbâratı ve Osmanlı bakiyesi Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme serüveninde jeopolitik ve jeostratejik bölgesine uygun bir şekilde gelişim gösteren istihbâratının mukâyeseli değerlendirmesiyle stratejik istihbârat çalışmalarının dış politika oluşumlarındaki yeri ve önemini analiz etmektir. İstihbârat çalışmalarının ülkelerin dış politika oluşumlarındaki yeri ve önemini iyi anlayabilmek için giriş bölümünde, ikinci ve üçüncü bölümlerde stratejik istihbâratla ilgili genişçe bir literatür taramasına ve millî güvenlik ve dış politika bağlamına değinildi. Bu bağlamda, jeopolitik ve jeostratejik kavramları zemininde İran ve Türkiye'nin etkili istihbârat faaliyetleri neticesinde etkin dış politika oluşumu çabaları anlamlandırılmaya çalışıldı. Bütün bu analizlerin sonunda aslında bilimsel bir çalışma olarak da telakkî edilen stratejik istihbârat nazariyesinin, dış politika yapımı sürecinde karar alıcılara bu amaçlarına erişmelerine yardımcı olacak araç ve yöntemleri gösterdiği örneklerle ve mukâyeselerle ortaya konuldu. Yine bu çalışma, bilhassa İran gibi devletlerin yakın coğrafyalarında nüfûz oluşturabildikleri ülkelerin yönetimleriyle aralarında mânâlı münâsebetlerin varlığını meydana çıkardı. Öyle ki kendi bölgesinde söz sâhibi olmak isteyen her devletin ekseninde gelişen stratejik istihbârat faaliyeti aynı zamanda o ülkenin dış politik önceliklerini tâyin eden etkin eğilimi teşkil etmiştir.

Bu çalışma, uluslararası ilişkilerin stratejik istihbârat faaliyetlerine değinmek sûretiyle millî güvenlik çalışmalarının ülkelerin en mühim dış politik amaçlarından biri olduğunu ortaya koymuştur. Bu sâyede ülkelerin millî menfaatlerine en fazla katkıda bulunan öğelerden birinin de istihbârî avantajlar olduğu ortaya konulmuştur. Stratejik istihbârat faaliyetleri alanındaki yoğun mücâdele (istihbârat savaşları) de bu faaliyetlerin gerek iç politika oluşumuna gerekse dış politika oluşumuna benzersiz katkısından kaynaklanmaktadır. Stratejik istihbârat faaliyetlerinin millî menfaatler üzerindeki bu belirleyici gücünün, bilginin/bilmenin ve bu bağlamda teyakkuz hâlinde olup politika geliştirmenin kadim tarihte de günümüzde de önemli olduğu ve gelecekte de bu faaliyetler üzerindeki mücâdelenin artarak devam edeceğine de işâret etmektedir. Bu çalışma, geçmişten beri jeopolitik ve jeostratejik bir bölge olan

Ortadoğu coğrafyasında, üzerinde en fazla ve en gizemli istihbârat mücâdelelerinin yaşandığı alanlar olduğunu ortaya koymaktadır. Gelecekte de jeostratejik önemini koruyacak olan bu coğrafyada terör faâliyetleri, vekâlet savaşları, bölgesel nüfûz sağlama vs. gibi amaçlarla istihbârat mücâdelelerinin artarak devam edeceği, bu çalışmanın en mühim ön görülerinden biridir. Hâkeza Türkiye'nin de içinde yer aldığı Ortadoğu coğrafyasında istihbârî güç sâhibi olmak bir prestij olarak görülmektedir.

Bu çalışmada, stratejik istihbârat faâliyetlerinin, Mezopotamya coğrafyasında nüfûz sâhibi olmak isteyen İran İslâm Cumhuriyeti'nin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin dış siyâsetlerine olan etkisi incelenirken bu iki ülkenin istihbârat teşekküllerinin yapıları, farkları, denetimleri ve politika yapımları analiz edilmiştir. Bu araştırmanın sonucunda, ülkelerin millî benliklerinin ve siyâsal rejimlerinin istihbârat kültürünün oluşumunda temel teşkil ettiği görülmüştür. Öyle ki İran İslâm Devrimi, İran istihbâratında tam karşılık bulmakta ve devrim karşıtlarını sindirmek ve Şîî nüfusun var olduğu ülkelere devrim ihrâcını sağlamak vazîfelerini yerine getirmektedir. Buna mukâbil Türk istihbâratı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu değerleri ekseninde şekillenmiş olup devletin anayasasında yer aldığı ve MİT'in ambleminde de görüldüğü üzere Atatürk milliyetçiliğine bağlı, İran'dakinin aksine ideolojik baskılardan ve sindirme çalışmalarından uzak, ülke sınırları hâricinden gelebilecek saldırılara mâni olmak ve vatandaşlarının can ve mal güvenliğini muhâfaza için gayret gösterme eğilimindedir. Ayrıca, İran İslâm Cumhuriyeti'nin devrim ihrâcı amacıyla nüfûz oluşturmaya çalıştığı ülkelerdeki yumuşak güç faâliyetleri Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı bakiyesi topraklarda gerçekleştirdiği ekseri insânî yardım konularını teşkil eden yumuşak güç faâliyetlerinden oldukça farklıdır. Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı bakiyesi bilhassa Evlâd-ı Fâtihan topraklarda tarihte olduğu gibi alp eren hüviyetinde Türk bayrağına, ana vatana gönül köprüleri kurmayı tercih ederken; İran İslâm Cumhuriyeti Şah dönemini tamâmen geride bırakarak Şîî inanış ekseninde Ayetullah Ruhullah Humeynî'nin velâyet-i fakih doktrinine sıkı sıkıya bağlı olarak rehberlik makâmının kontrolünde, Fârisî kültürün tüm benliklerini kullanarak ve gerekirse gayrimüslim toplumlarla da reelpolitik birliktelikler sağlayarak ileriye dönük ufak askerî ve istihbârî birlikler oluşturma çabasıdadır. İran'ın yumuşak güç çalışmaları dahi yine silahlı birliklere dönüşebilmekte ve bölgesindeki diğer güç Türkiye'nin Ortadoğu'daki hareket kabiliyetini kısıtlayabilmektedir. Türk istihbâratının ülkenin dış politikasında kullandığı yumuşak güç çalışmalarının tam olarak neresinde ve ne

kadarında var olduğunu söyleyebilmek istihbâratın gizlilik hüviyeti dâhilinde mümkün görünmemektedir. Lâkin akliselim bir istihbârat teşekkülünün yumuşak güç ve sert güç politikalarına dâhil olduğu/olması gerektiği bilinir. Türkiye'nin yanı başındaki hedef ülke İran'ın yine Türkiye'nin yanı başındaki Irak ve Suriye savaşlarındaki etkinliği, Azerbaycan'daki Şîî nüfus yoğunluğu ve bölgedeki popülaritesi, Ermenistan ve Rusya'yla yakın ilişkileri ve işbirlikleri Türkiye'nin daha etkin yumuşak güç kullanımıyla ve hatta İran benzeri birtakım yapılanmalarla karşılık bulmadıkça Ortadoğu'da İran'ın gün geçtikçe artan nüfûzu karşısında çeşitli problemler yaşaması mevzûbahistir.

KAYNAKÇA

- Acar, Ü. (2011). *İstihbârat*. Ankara: Akçağ.
- Agnes, Michael E. (1997). *Webster's New World College Dictionary* (4. Bs., C.1). New York: HMH.
- Alkahtani, A.H. & Abu-Jarad, I. & Sularman, M. & Nikbin, D. (2011). The Impact of Personality and Leadership Styles on Leading Change Capability of Malaysian Managers. *Australian Journal of Business and Management Research*, 1(2): 70-99.
- Allison, G. & Zelikow, P. (1999). *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*. New York: Pearson.
- Aljazeera Turk. (2012, 21 Şubat). *İran: Önce Biz Saldırabiliriz*. <https://www.aljazeera.com.tr/haber/iran-once-biz-saldirabiliriz> (15.07.2019).
- Anadolu Ajansı. (2016, 25 Ocak). *İran Sisteminde Mutlak Liderin Belirleyiciliği*. <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/431> (10.01.2019).
- (2017, 30 Ocak). *İran, Devrim Muhâfızları Devleti'ne Dönüşebilir*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/iran-devrim-muhafizlari-devletine-donusebilir/737775> (10.12.2019).
- (2019, 4 Eylül). *ABD'den İran Devrim Muhâfızları Hakkında Bilgi Verene 15 Milyon Dolar Ödül*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-den-iran-devrim-muhafizlari-hakkinda-bilgi-verene-15-milyon-dolar-odul/1573274> (10.12.2019).
- (2019, 9 Ekim). *İran'ın Yeni Savunma Vizyonunda Başrol Devrim Muhâfızları'nın*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/iranin-yeni-savunma-vizyonunda-basrol-devrim-muhafizlarinin/1606995> (10.12.2019).
- Avrupa Komisyonu. (2019). *Türkiye 2019 Raporu. AB Genişleme Politikasına İlişkin 2019 Bilgilendirmesi*. https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2019_trkiye_raporu-_tr.pdf (12.11.2019).

- Aydın, M. (1996). Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(1): 71-114.
- Ayverdi, İ. (2016). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (4. Bs., C.1-3). İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Banerjea, U. (2015). Revolutionary Intelligence: The Expanding Intelligence Role of the Iranian Revolutionary Guard Corps. *Journal of Strategic Security*, 8(3): 93-106.
- BBC. (2016, 7 Ağustos). *İranlı Nükleer Fizikçi 'İdam Edildi'*. <https://www.bbc.com/turkce/37002179> (29.10.2019).
- (2019, 1 Ekim). *Cemal Kaşıkçı Cinayeti: Türk Yetkililerin Elindeki Ses Kayıtlarını Dinleyenler Ne Diyor?*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49878363> (29.10.2019).
- Bilgetürk, İ. (2018). İran'ın Suriye Politikası Bağlamında Şiilik ve Şii Milisler. *ANKASAM / Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2): 398-438.
- Bowers, S. (1984). The Political Evolution of Intelligence. *Army Quarterly and Defence Journal*, 114(2): 168-177.
- Caşın, M. H. (1996). Askerî İstihbâratın Politik ve Stratejik Yapısındaki Boyutsal Değişim. *Strateji Dergisi*, 3(1): 93-111.
- Chemers, M. (1997). *An Integrative Theory of Leadership*. New York: Routledge Press.
- CIA (2019). Geographic Intelligence. *Kent Center Occasional Papers*, 7(4): 25-36.
- Collins, A. (2017). *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları* (N. Uslu, Çev.). İstanbul: Röle Akademik.
- Collins, H. (2019). *Collins English Dictionary* (8. Bs., C.1). UK: HarperCollins UK.
- Columbia University School of International and Public Affairs. (2013). *21. Yüzyılda NATO İstihbârat Paylaşımı* (S. Y. Crump, Çev.). İstanbul: İyidişün.
- Cordesman, A. H. (2007). Iran's Revolutionary Guards, the Al Quds Force, and Other Intelligence and Paramilitary Forces. *Rough Working Draft*. Center for Strategic and International Studies, Washington, D.C.

- Cox, J. (2009). *Intelligence: Definitions, Concepts and Governance*. Canada: Parliamentary Information and Research Service.
- Cündioğlu, D. (2017). Mecnun'dan Koca Olmaz. *Ot Dergisi*, 1(48): 5-6.
- Dahşiya, H. (1382). *Siyâset-i Hâricî-yi Amerika Der Asya*. Tahran: Neşr-i Ebrâr Muassır.
- Davies, P. H. J. (2002). Ideas of Intelligence: Divergent National Concepts and Institutions. *Harvard International Review*, 24(3): 62-66.
- (2009). Theory and Intelligence Reconsidered, P. Gill & S. Marrin & M. Phythian (Eds.), *Intelligence Theory*. New York: Routledge Press, 186-207.
- Demiray, M. (2001). *Die regionale Außen- und Sicherheitspolitik der Türkei in der Ära Özal (1983-1993)* (Unveröffentlichte Doktorarbeit). Universität Hamburg, Hamburg.
- Dettke, D. (2000). Militärpolitik/Sicherheitspolitik. W. Woyke (Ed.), *Handwörterbuch Internationale Politik*, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 271-294.
- Devlet İstihbârat Hizmetleri ve Millî İstihbârat Teşkilâtı Kanunu, *T.C. Resmî Gazete*, 18210, 3 Kasım 1983.
- Doğan, T. (2013). *İstihbârat Kurumlarının Dış Politika Karar Alma Sürecine Etkisi: ABD İstihbârat Topluluğu (IC) Örneği (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*. Hacettepe Üniversitesi: Ankara.
- Dunne, T. & Hadfield, A. & Smith, S. (2016). *Dış Politika* (N. Uslu, Çev.). İstanbul: Röle Akademik.
- Efegil, E. (2009). Küreselleşen Dünyada, Devletlerin Daha Demokratik Dış Politika Karar Verme Sürecine İhtiyacı Vardır. https://tasam.org.tr-TR/Icerik/1168/kuresellesen_dunyada_devletlerin_daha_demokratik_dis_politika_karar_verme_surecine_ihtiyaci_vardir (12.12.2019).
- (2016). *Dış Politika Analizi Ders Notları*. Ankara: Nobel.
- Emniyet Genel Müdürlüğü (2019). *Emniyet Genel Müdürlüğü İstihbârat Başkanlığı Teşkilât Yapısı*. <https://www.egm.gov.tr/istihbarat/teskilat-yapilanmasi> (03.04.2020).

- Ersanel, N. (2001). *Siber İstihbârat*. Ankara: ASAM.
- Eryeşil, K. & İraz, R. (2017). Liderlik Tarzları ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 20(2): 129-139.
- Evans, G. (2009). Rethinking Military Intelligence Failure: Putting the Wheels Back on the Intelligence Cycle. *Defence Studies*, 9(1): 22-46.
- Fanid, N. A. (2015). İran İslâm Cumhuriyetinin Hükûmet Sistemi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(12): 283-296.
- Federal Research Division. (2012). *Iran's Ministry of Intelligence and Security: A Profile*. Washington, D.C.
- Fidan, H. (1999). *Intelligence and Foreign Policy: A Comparison of British, American and Turkish Intelligence Systems* (Unpublished Master Dissertation). Bilkent Üniversitesi: Ankara.
- Filkins, D. (2013). The Shadow Commander. *The New Yorker*. <https://www.newyorker.com/magazine/2013/09/30/the-shadow-commander/amp> (16.10.2019).
- Gedney, C. R. (2012). *Leadership Effectiveness and Gender*. London: Biblioscholar.
- Gelibolulu Mustafa Âlî (2015). *Siyâset Sanatı* (F. Çerçi, Çev.). İstanbul: Büyüyenay.
- Gill, P. & Phyhtian M. (2006). *Intelligence in an Insecure World*. Cambridge: Polity Press.
- Girgin, K. (2003). *Uluslararası İlişkiler, Modern İstihbârat ve Türkiye*. İstanbul: Okumuş Adam Yayıncılık ve Eğitim Hizmetleri.
- Goldstein, J. S. & Pevehouse, J. C. (2014). *International Relations*. New Jersey: Pearson.
- Güven, E. (2017). Stratejik İstihbârat. S. Yılmaz (Der.), *İstihbârat Dünyası*, Ankara: Kripto, 93-114.
- Haldun, İ. (2017). *Mukaddime* (S. Uludağ, Çev.). İstanbul: Dergâh.
- Holsti, K. J. (1994). *International Politics: A Framework for Analysis*. London: Pearson College Div.

- Hürriyet (2000, 10 Ocak). *Mossad'tan Esat'a İdrar Tahlili*.
<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/mossad-tan-esata-idrar-tahlili-39124970>
(28.10.2019).
- İlyas, F. (2013, 6 Kasım). *el-İstihbârat el-İraniye el-Neş'e el-Atir el-Amme el-Ameliyat*. <https://www.newiraqcenter.com/archives/4354> (15.03.2019).
- İsmailî, A. M. (1391). *Ceng-i Nerm Der Hemin Nezdiki*. Tahran: Neşr-i Sâkî.
- Jame Jam Online (2009, 11 Şubat). *Intelligence and Law*.
<https://www.jamejamonline.ir/papertext.aspx?newsnum=100898802936>
(04.08.2019).
- Jandarma Genel Komutanlığı (2019). *Hakkımızda*.
<https://www.jandarma.gov.tr/hakkimizda> (08.10.2019).
- (2019). *İstihbârat Başkanlığı*. <https://www.jandama.gov.tr/istihbarat-baskanligi> (08.10.2019).
- Kara Kuvvetleri Komutanlığı (2019). *İstihbârat Sınıfı*.
<https://www.kkk.tsk.tr/Siniflar/Istihbarat.aspx> (08.10.2019).
- Kaynak, M. (2009). *İstihbârat Yeni Stratejiler: Örtülü Operasyonlar*. İstanbul: Truva Yayınları.
- Kent, S. (2003). *Stratejik İstihbârat* (B. Y. Özbek, N. Şüküroğlu Arıca, Çev.). Ankara: ASAM.
- Khan, D. (2002). İstihbâratın Tarihsel Teorisi. *Avrasya Dosyası Dergisi*, 8(2): 5-20.
- Kibaroglu, M. (1999). İran Bir Nükleer Güç Mü Olmak İstiyor?. *Avrasya Dosyası Dergisi*, 5(3): 271-282.
- Kisling, R. A. (2007). *Character for Leadership: The Role of Personel Characteristics in Effective Leadership Behaviors* (Doctorate Dissertation). Regent University, Virginia Beach.
- Lee, W. J. & Koenigsberg, M. R. & Davidson, C. & Beto, D. R. (2010). A Pilot Survey Linking Personality, Leadership Style, and Leadership Success among Probation Directors in the U.S. *Federal Probation A Journal of Correctional Philosophy and Practice*, 74(3): 34-42.

- Leonard, H. S. (1997). The Many Faces of Characters. *Consulting Psychology Journal Practice and Research*, 49(4): 235-245.
- Machiavelli, N. (2013). *Hükümdar* (S. Öksüz, Çev.). İstanbul: Martı.
- Marrin, S. (2012). *Improving Intelligence Analysis*. New York: Routledge Press.
- Maximus, C. (2010). The Ministry of Intelligence and Security. *Iran Channel*. <https://iranchannel.org/archives/357> (16.10.2019).
- Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği (2019). *Hakkımızda*. <https://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/hakkimizda> (03.09.2019).
- Millî İstihbârat Teşkilâtı (2019). *İstihbârat Oluşumu*. <https://www.mit.gov.tr/isth-oluşum.html> (08.05.2019).
- (2019). *Teşkilât*. <https://www.mit.gov.tr/teskilat.html> (08.05.2019).
- (2019). *2019 Faâliyet Raporu*. <https://www.mit.gov.tr/MitFaaliyetRaporu/index.html> (31.12.2021).
- (2021). *MİT Başkanlığı Teşkilât Yapılanması*. <https://www.mit.gov.tr/teskilat.html> (03.04.2020).
- (2019). *E-Müze*. <https://www.mit.gov.tr/emuze/tarihboyunca.html> (03.04.2020).
- Mintz, A. & DeRouen, K. (2010). *Understanding Foreign Policy Decision Making*. New York: Cambridge University Press.
- Nader, A. (2015). RAND Corporation Report. *Iran's Role in Iraq Room for U.S.-Iran Cooperation?*. <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE151.html> (12.12.2019).
- Özdağ, Ü. (2002). Stratejik İstihbârat. *Avrasya Dosyası Dergisi*, 8(2): 109-149.
- (2017). *İstihbârat Örgütleri*. Ankara: Kripto.
- (2017). *İstihbârat Teorisi*. Ankara: Kripto.
- Prunckun, H. (2010). *Handbook of Scientific Methods of Inquiry for Intelligence Analysis*. USA: Scarecrow Press.
- Richelson, J. T. (2001). *The Wizards of Langley: Inside the CIA's Directorate of Science and Technology*. Colorado: Westview Press.

- Sapp, E. G. (1974). Decision Trees. *Studies in Intelligence*, 18(4): 45-57.
- Scott, L. & Jackson P. (2004). *Understanding Intelligence in the Twenty-First Century: Journeys in Shadows*. New York: Routledge Press.
- Snow, D. M. (2016). *National Security*. New York: Routledge Press.
- Seren, M. (2017). *Stratejik İstihbârat ve Ulusal Güvenlik*. Ankara: Orion.
- Stratejik Düşünce Enstitüsü. (2020, 10 Temmuz). *Alman İstihbârat Raporu: Almanya MIT'in Odağında*. <https://www.sde.org.tr/avrupa/alman-istihbarat-raporu-almanya-mitin-odaginda-haberi-17601> (10.08.2020).
- (2020). Medikal İstihbârat. *Kriter Dergisi*, 5(47): 42-43.
- Şenel, M. ve Şenel, T. (1997). *İstihbârat ve Genel Güvenlik Konularımız*. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü.
- T24 (2013, 26 Ağustos). *Başbakan'ın Başdanışmanı 'Değerli Yalnızlık'ı Açıkladı: Yalnız Değiliz Ama*. <https://www.t24.com.tr/haber/basbakanin-basdanismani-degerli-yalnizliki-acikladi-yalniz-degiliz-ama,237875> (15.03.2019).
- (2017, 25 Ağustos). *MIT'e TSK İçindeki Personele İlişkin İstihbârat Yürütme Yetkisi Verildi*. <https://www.t24.com.tr/haber/mite-tsk-icindeki-personele-iliskin-istihbarat-yurutme-yetkisi-verildi,425723> (15.11.2019).
- Tayfur, M. F. (2012). Dış Politika. Atila Eralp (Ed.), *Devlet ve Ötesi*, İstanbul: İletişim, 73-106.
- T.C. Resmî Gazete. (31 Aralık 2021). 2021 Yılı Merkezî Yönetim Bütçe Kanunu, 31706 (Mükerrer).
- Timetürk (2017, 14 Temmuz). *TSK'ya Özel İstihbârat Birimi!*. <https://m.timeturk.com/tsk-ya-ozel-istihbarat-birimi/haber-691272> (15.11.2019).
- Trafton, Dwight E. (1994). *Intelligence Failure and Its Prevention*. Newport: R.I.
- Treverton, G. F. (2004). *Reshaping National Intelligence for an Age of Information*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Tzu, S. (2019). *Savaş Sanatı*. (P. Otkan, G. Fidan, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Uygur, H. (2017). Devrim Muhâfızları'nın Siyâsetteki Rolü Bağlamında İran'da Ordu ve Siyâset. V. Kurt (Der.) *Ortadoğu'da Ordu ve Siyâset*, İstanbul: SETA, 15-30.
- Uzmanlar Meclisi Üyeleri. (1989). *İran İslâm Cumhuriyeti Anayasası* (H. Çeçen, Çev.). İstanbul: Legal.
- Verba, S. (1969). Assumptions of Rationality and Non Rationality in Models of the International System. J. N. Rosenau (Ed.), *International Politics and Foreign Policy*, New York: The Free Press, 217-231.
- Warner, M. (2002). Wanted: A Definition of 'Intelligence'. *Studies in Intelligence*, 46(3): 15-22.
- (2012). Cyber Security: A Pre-history. *Intelligence and National Security*, 27(5): 781-799.
- West, N. (2006). *Historical Dictionary of International Intelligence* (4. Bs., C.1). USA: Scarecrow Press.
- Yakın, A. (1969). *İstihbârat, Casusluk ve Casuslukla Mücâdele*. Ankara: Dış İşleri Akademisi.
- Yazıcıoğlu, R. (2000). *Bu Sistem Değişmeli*. İstanbul: Birey.
- Yegin, A. (2017). *İran'ın Bölgesel Faâliyetleri ve Güç Unsurları*. İstanbul: SETA.
- Zangl, B. & Zürn, M. (2003). *Friden und Krieg*. Frankfurt: Suhrkamp.

ÖZGEÇMİŞ

Enes Çavuşoğlu

A. EĞİTİM

Yüksek Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Siyâset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Siyâset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, 2022, İstanbul.

Lisans: Anadolu Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü, 2015, Eskişehir.

İstanbul Üniversitesi Orman Mühendisliği Bölümü, (devam ediyor), İstanbul.

Ön Lisans: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Bölümü, 2021, Erzurum.

Anadolu Üniversitesi Adâlet Bölümü, (devam ediyor), Eskişehir.

B. MESLEKİ DENEYİM

2018-hâlen, Turkish Ground Services Yer Hizmetleri A.Ş., Genel Müdürlük - İnsan Kaynakları Müdürlüğü (istihdam ve disiplin süreçleri).

C. PROJELERİ

1-Münferit Proje-Ahşap Yakma Tekniği ile Genç Hattatları Buluşturmak

2-İzcilik Projesi-İyi Bir İnsan Yetiştirmek

D. İLGİ ALANLARI

Siyâset Bilimi, Dış Politika, İstihbârat Bilimi, Anayasa Hukûku, İdâre Hukûku, Mahallî İdâreler Hukûku, İnsan Kaynakları ve İş/Sosyal Güvenlik Hukûku, İnsan Hakları Hukûku, Cezâ Hukûku, Orman Hukûku, Fıkıh, Kelâm, Akâid, Hadis, Siyer, Tarih, Fizik, Edebiyat, Türk Tasavvuf Mûsikîsi, İzcilik, Okçuluk, Atıcılık, Masa Tenisi, Yüzme, Amatör Telsizcilik, Hat Sanatı ve Ahşap Yakma Tekniği (63 eser)